

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка

СИТНИК Н.С., ДУБИК В.Я., КРУГЛЯКОВА В.В.

ВСТУП ДО ФАХУ

Навчальний посібник

За загальною редакцією д.е.н., проф. Ситник Н.С.

Львів 2020

УДК 336:368(076)
С 41

Автори:
Ситник Н.С., Дубик В.Я.,Круглякова В.В.

Рецензенти:

Ілляш О.І. - доктор економічних наук, професор, проректор з наукової та міжнародної діяльності Міжнародного університету фінансів НТУУ «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ;
Лисяк Л.В. - доктор економічних наук, професор кафедри державних, місцевих та корпоративних фінансів Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро;
Черкасова С.В. - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, кредиту та страхування Львівського торговельно-економічного університету, м. Львів.

Рекомендовано до друку Вченою Радою факультету управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету (протокол № 4 від 21.10.2020р.)

С 41 Вступ до фаху: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Дубик В.Я., Круглякова В.В.]; за заг. ред. Н. С. Ситник.-Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. - 256 с.

ISBN 978-617-10-0614-0

Навчальний посібник сформовано у відповідності до вимог підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» освітньої програми «Фінанси, митна та податкова справа». Матеріал посібника формує усвідомлення студентами майбутньої спеціальності, змісту вищої освіти та фахової підготовки, комплексу фундаментальних і професійних знань, особливостей організації та змісту освітньої програми підготовки фахівців з фінансів, банківської справи та страхування.

Рекомендований студентам економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, викладачам, аспірантам та усім, хто прагне підвищити власну фінансову грамотність.

УДК 336:368(076)

ISBN 978-617-10-0614-0

© Ситник Н. С., Дубик В.Я., Круглякова В.В., 2020
© ЛНУ імені Івана Франка, 2020

ЗМІСТ

Передмова	5
ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ».....	7
1.1. Болонська декларація в українській системі освіти	7
1.2. Актуальність і практичне значення підготовки фахівців зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» .	12
1.3. Характеристика освітньої програми «Фінанси, митна та податкова справа» та проблеми підготовки фахівців з фінансів	16
1.4. Вимоги МОН до фахівця першого рівня вищої освіти (бакалавр) зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування».....	19
ТЕМА 2. СУТЬ І РОЛЬ ФІНАНСІВ У СУСПІЛЬСТВІ	27
2.1. Сутність та види фінансів	27
2.2. Ознаки та функції фінансів	32
2.3. Призначення та роль фінансів у суспільстві	36
2.4. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями	41
ТЕМА 3. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ.....	50
3.1. Поняття фінансової системи, її структура, властивості та принципи побудови	50
3.2. Характеристика сфер та ланок фінансової системи	55
3.3. Структура органів управління фінансами в Україні	60
3.4. Проблеми розвитку фінансової системи України.....	67
ТЕМА 4. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	73
4.1. Сутність фінансів суб'єктів господарювання та їх роль у складі фінансової системи	73
4.2. Фінансові ресурси суб'єкта господарювання.....	81
4.3. Організація фінансів суб'єктів господарювання	85
4.4. Прибуток суб'єкта господарювання: його роль, основи процесу формування, розподілу та використання.....	91
ТЕМА 5. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНА СИСТЕМА.....	99
5.1. Роль бюджету в економіці держави	99
5.2. Економічна сутність бюджету, його ознаки.....	103
5.3. Бюджетна система та бюджетний процес в Україні	110
5.4. Теоретичні основи організації міжбюджетних відносин ...	115

ТЕМА 6. ОСНОВНІ ОЗНАКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	125
6.1. Банківська система: суть та місце в фінансово-економічній системі країни.....	125
6.2. Принципи побудови та типи банківських систем.....	130
6.3. Вимоги до діяльності та функції банківської системи.....	136
6.4. Інфраструктура та структура банківської системи України.....	141
ТЕМА 7. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	148
7.1. Сутність та характеристика податку.....	148
7.2. Функції податків, їх види та характеристика.....	154
7.3. Суть податкової системи, система податкового законодавства.....	159
7.4. Принципи побудови податкової системи.....	162
ТЕМА 8. ОСОБЛИВОСТІ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	168
8.1. Характеристика митної системи України.....	168
8.2. Поняття та принципи митної політики України.....	173
8.3. Сутність митно-тарифних відносин.....	181
8.4. Основні методи митно-тарифного регулювання.....	186
ТЕМА 9. СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИЙ РИНОК	196
9.1. Страховий захист як економічна категорія.....	196
9.2. Сутність і функції страхування.....	199
9.3. Види страхування та його принципи.....	205
9.4. Страховий ринок та його складові.....	210
ТЕМА 10. ФІНАНСОВИЙ РИНОК: СКЛАДОВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ	217
10.1. Економічна природа та сутність фінансового ринку.....	217
10.2. Складові фінансового ринку.....	220
10.3. Ринок цінних паперів.....	222
10.4. Фінансові посередники та їх функції на фінансовому ринку.....	228
Список використаних джерел	234
Термінологічний словник	238
Предметний показчик	253

ПЕРЕДМОВА

Економічне зростання України залежить від ефективного використання її фінансово-економічного потенціалу. Жодна держава в світі не може успішно розвиватися без належного функціонування фінансової, банківської, податкової, митної та страхової систем, що в значній мірі залежить від рівня професійної підготовки фахівців, які здатні вирішувати актуальні проблеми у фінансовій сфері.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується необхідністю формування надійного фінансового механізму щодо забезпечення ефективного функціонування всіх суб'єктів господарювання країни. Стійкі взаємовигідні зовнішньоекономічні зв'язки сприяють економічному зростанню і процвітанню держави, підприємств і населення. Особливе місце в цьому процесі займають фінансові відносини.

Сучасні фінансові відносини потребують знання природи руху грошових потоків, акумуляції капіталу, вміння управляти фінансовими інструментами та адаптуватися до зміни умов внутрішнього та зовнішнього середовища. Це підвищує важливість підготовки фахівців з фінансів.

Загалом, в умовах глобалізації для країн відкриваються нові можливості для економічного піднесення їх економік шляхом збільшення експортно-імпортних операцій, зростання потоків грошових ресурсів у вигляді інвестицій, кредитування тощо. Одночасно глобалізаційні процеси є небезпечними, оскільки збільшують залежність національних економік від світової економічної кон'юнктури. Це підвищує роль фінансів як ефективного регулятора всіх аспектів економічного життя суспільства. Тому, одним із найважливіших напрямів є підвищення ефективності використання та формування фінансового ресурсу, за рахунок якого відбувається формування частки національного доходу, що реалізується в результаті економічної діяльності країни.

З огляду на вищезазначене у навчальному посібнику «Вступ до фаху» детально розглядається сутність фінансів як форми економічних відносин та академічної дисципліни,

сутність банківської справи та страхування як форм посередництва на фінансовому ринку. Розкрито основні ознаки банківської системи України, особливості податкової та митної системи України, механізми формування фінансових потоків доходів та витрат домогосподарств, фінансових та нефінансових корпорацій, а також державного й місцевих бюджетів.

Метою даного посібника є формування у студентів уявлення про майбутню спеціальність, ознайомлення з її змістом і завданнями фінансової діяльності, особливостями організації підготовки фахівців з фінансів, банківської справи та страхування.

Навчальний посібник включає 10 тем, перелік використаної та рекомендованої літератури, термінологічний покажчик та термінологічний словник. Його структура дозволяє детально розглянути соціально-економічну сутність, функції і роль фінансів; структуру та принципи побудови фінансової системи; сутність фінансів держави та домогосподарств; економічний зміст і принципи будови бюджетної системи; сутність та типи банківських систем; складові податкової системи та податкову політику; особливості митної системи держави; принципи та види страхування, тощо.

Підготовлений авторами навчальний посібник «Вступ до фаху» розрахований для студентів, аспірантів, викладачів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів та всіх, хто цікавиться питаннями фінансів, банківської справи та страхування.

ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА ТА СТРАХУВАННЯ»

Питання для теоретичної підготовки

- 1.1. Болонська декларація в українській системі освіти.
- 1.2. Актуальність і практичне значення підготовки фахівців зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування».
- 1.3. Характеристика освітньої програми «Фінанси, митна та податкова справа».
- 1.4. Вимоги МОН до фахівця першого рівня вищої освіти (бакалавр) зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування».

Ключові терміни і поняття: Болонський процес, фінансист, фінанси, фахівець з фінансів, загальні компетентності, спеціальні компетентності.

1.1. Болонська декларація в українській системі освіти

В українській системі освіти в 2005 році з моменту підписання відповідної декларації почали впроваджуватися принципи Болонського процесу. Зрозуміло, що це не оминувало і вищу освіту, тому варто звернути увагу на історію виникнення та основні принципи Болонської системи, які впроваджені і у вітчизняну систему освіти.

Процес об'єднання Європи, його поширення на схід і на прибалтійські країни супроводжується формуванням спільного освітнього і наукового простору та розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері в масштабах усього континенту. Цей процес дістав назву Болонського від назви університету в італійському місті Болонья, де були започатковані такі ініціативи.

Головна мета цього процесу – консолідація зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях. Болонський процес має свою передісторію, що полягає в розробленні та підписанні представниками країн Європи Лісабонської конвенції (1997 р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону та Сорбоннської декларації (Париж, Сорбонна, 1998 р.) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі. Сам же Болонський процес на рівні держав було започатковано 19 червня 1999 року в Болоньї (Італія) підписанням 29 міністрами освіти від імені своїх урядів документа, який назвали «Болонська декларація». Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного європейського освітнього та наукового простору. У межах цього простору мають діяти єдині вимоги до визнання дипломів про освіту, працевлаштування та мобільності громадян, що істотно підвищує конкурентоспроможність європейського ринку праці й освітніх послуг.

Наступний етап Болонського процесу відбувся у Празі 19 травня 2001 року, де представники 33 країн Європи підписали Празьке комюніке. Головні рішення цього саміту такі: країни знову підтвердили свою позицію щодо цілей, визначених Болонською декларацією; учасники високо оцінили активну участь у процесі Європейської асоціації університетів (EUA) та національних студентських спілок Європи (ESIB); вони відзначили конструктивну допомогу з боку Європейської комісії та висловили свої зауваження щодо подальшого процесу, беручи до уваги різні цілі Болонської декларації.

В рамках Болонського процесу було сформульовано шість ключових позицій.

1. Введення двоциклового навчання (бакалавр, магістр). По завершенні першого циклу присвоюється академічний ступінь бакалавра. Кінцевим результатом другого циклу навчання має бути академічний ступінь магістра. При цьому тривалість

навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу передбачає отримання ступеня магістра через 1-2 роки навчання після отримання першого ступеня і докторського ступеня за умови загальної тривалості навчання 7-8 років.

2. Запровадження європейської кредитної системи. Європейська кредитно-трансферна система (European Credit Transfer System, ECTS) була розроблена з метою покращення визнання освіти для навчання за кордоном, як система, що відповідає концепції «навчання впродовж усього життя». Як невід'ємному атрибуту Болонського процесу, їй надаються дві основні функції: по-перше, це сприяння мобільності студентів і викладачів, спрощення переходу з одного університету до іншого, а по-друге, чітке визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної та наукової діяльності.

Передбачається поширення європейської системи залікових одиниць (кредитів) на всіх учасників нового інтегрованого простору.

Кредит у системі ЄКТС (credit) – це норматив, що встановлює мінімальну кількість навчальних годин для вивчення окремого предмета і передбачає документальне фіксування аудиторної та самостійної роботи студента.

Результатом роботи студента є одержання кредиту, який засвідчує опанування необхідних знань, незалежно від того, в якому навчальному закладі він їх здобув. Таким чином, це спрощує перехід з одного університету до іншого та сприяє мобільності студентів та викладачів. Навчальне навантаження студента впродовж одного року становить 60 кредитів. В свою чергу, модулі розуміються як системи навчальних елементів, обсяги навчальної інформації, що мають самостійну логічну структуру і зміст.

Шкала оцінювання ECTS розроблена для того, щоб допомогти навчальним закладам перенести оцінки, виставлені місцевим закладом. Водночас вона представляє додаткову інформацію про роботу студентів, а не замінює загальні оцінки. Вищі навчальні заклади приймають власні рішення щодо використання шкали оцінювання у власній системі.

Система ECTS – це єдиний порядок переведення і накопичення кредитів, який надає можливість вести облік загального обсягу годин, присвяченого дисципліні протягом всього навчального процесу.

За підсумком накопичення 180-240 кредитів студенту присвоюється ступінь бакалавра, а для диплома магістра потрібно ще заробити 60-120 кредитів.

Але кредит – це кількісна одиниця виміру пройденого матеріалу. Є ще і якісна, яка виражається в балах. А, В, С, D, E, FX, F – перші п'ять пунктів є задовільними для отримання кредитних балів, а два останніх – ні.

Що ж до шкали оцінювання успішності студентів у Львівському національному університеті імені Івана Франка, то вона має наступний вигляд (табл. 1.1):

3. контроль якості освіти. Передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка ґрунтується не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно мають бути встановлені стандарти транснаціональної освіти;

4. розширення мобільності студентів. На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців;

Таблиця 1.1

Шкала оцінювання успішності студентів за результатами підсумкового контролю

Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою		
		Екзамен, диференційований залік	Залік	
A	90 – 100	5	відмінно	зараховано
B	81 – 89	4	дуже добре	
C	71 – 80		добре	
D	61 – 70	3	задовільно	
E	51 – 60		достатньо	
FX	21 – 50	2	незадовільно	незараховано
F	0 – 20	2	незадовільно (без права перездачі)	незараховано (без права перездачі)

5. забезпечення працевлаштування випускників. Для цього формується орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Всі академічні ступені та інші кваліфікації мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій – спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО;

6. забезпечення привабливості європейської системи освіти. Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

Болонський процес передбачає зміну навчальних планів, програм, програм, переорієнтацію навчального процесу на самостійне навчання студентів, на їхню власну науково-дослідницьку діяльність та індивідуальний підхід. Завдання навчального закладу при цьому – мобілізувати студентів, створити атмос-

феру, яка б формувала прагнення до навчання, а не просто забезпечити викладання. Саме тому західні університети запроваджують майже цілодобовий доступ до бібліотек, Інтернету та іншої інфраструктури навчання для забезпечення самостійної роботи студентів. Завдання викладача при цьому – «навчити вчитися» («learn how to learn»), тобто навчити вмінню здобувати знання самостійно протягом всього подальшого життя. Дійсно, у сучасних умовах уміння адаптуватися до швидких змін у всіх сферах людської життєдіяльності, готовність відповідати на виклики сьогодення стає нагальною необхідністю.

1.2. Актуальність і практичне значення підготовки фахівців зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»

«Фінанси, банківська справа та страхування» – одна із провідних спеціальностей економічного напрямку. Професія фінансиста є актуальною та престижною, оскільки, в час постійного розвитку економіки кількість підприємств різних форм власності та сфер діяльності постійно зростає, а тому збільшується і потреба в фінансистах, аналітиках, фінансових консультантах та фінансових менеджерах.

Раніше фінансистом називали кожного, хто знав, як обходитися з грошима так, щоб отримати прибуток. Однак, найперші згадки про фінансову діяльність було знайдено в археологічних розкопках ранніх міських цивілізацій Близького Сходу. І в усі часи ті, хто займався фінансами, були серед найбагатших людей суспільства.

Сьогодні фінансистами називають випускників спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування». Згідно останніх досліджень фінансистів визнано однією з 20 найперспективніших професій наступного десятиріччя. Причому професії сфери фінансів є універсальними, адже вони вважаються престижними як для чоловіків, так і для жінок.

Сучасні фінансові відносини потребують знання природи руху грошових потоків, акумуляції капіталу, вміння управляти фінансовими інструментами та адаптуватися до зміни умов внутрішнього та зовнішнього середовища.

Спеціаліст у сфері фінансів – це фахівець з високим рівнем теоретичної і практичної економічної підготовки для виконання правової, фінансової та організаційно-управлінської діяльності.

Навчання за даною спеціальністю передбачає підготовку кваліфікованих фахівців для фінансової сфери, які вміють об'єктивно оцінювати економічні процеси, що відбуваються у суспільстві, розуміють суть і тенденції розвитку фінансових відносин у сфері державних фінансів, міжнародних фінансів, фінансів суб'єктів господарювання та домогосподарств.

Варто зазначити, що самі фінанси включають:

- ▶ організацію грошових та фінансово-кредитних відносин у різних сферах діяльності;
- ▶ організацію роботи з юридичними та фізичними особами;
- ▶ здійснення управлінських рішень, їх оцінку та реалізацію;
- ▶ правове та інформаційне забезпечення діяльності фінансових органів України;
- ▶ інформаційну роботу із структурними підрозділами фінансових органів та зовнішніми організаціями, оформлення результатів ревізій та прийняття управлінських рішень;
- ▶ здійснення розрахунків при складанні кошторисів доходів і видатків бюджетних установ, складання щоденної оперативної фінансової операції про надходження та напрямки використання та надходження грошових коштів, стану розрахунків на підприємстві.

Фінансист – це спеціаліст, який розуміється в політиці, економіці, знає все про конкурентів і як фахівець повинен розпоряджатись грошовими коштами з метою збільшення капіталу.

Таким чином, його обов'язком є вкладати гроші в інвестиції, нерухомисть, попередньо оцінивши можливий прибуток та ризики.

Дана спеціальність досить багатогранна, завдяки чому грамотний фінансист може побудувати кар'єру і на

державному підприємстві або службі, і в приватній компанії, і працюючи «на себе».

Тобто, спеціаліст за фахом «Фінанси, банківська справа та страхування» готовий до професійної роботи у фінансових органах державного, регіонального і муніципального рівнів, банках, біржах, страхових компаніях, інвестиційних фондах, економічних службах підприємств і організацій всіх форм власності, на посадах, що вимагають вищої фінансової освіти (рис. 1.1).

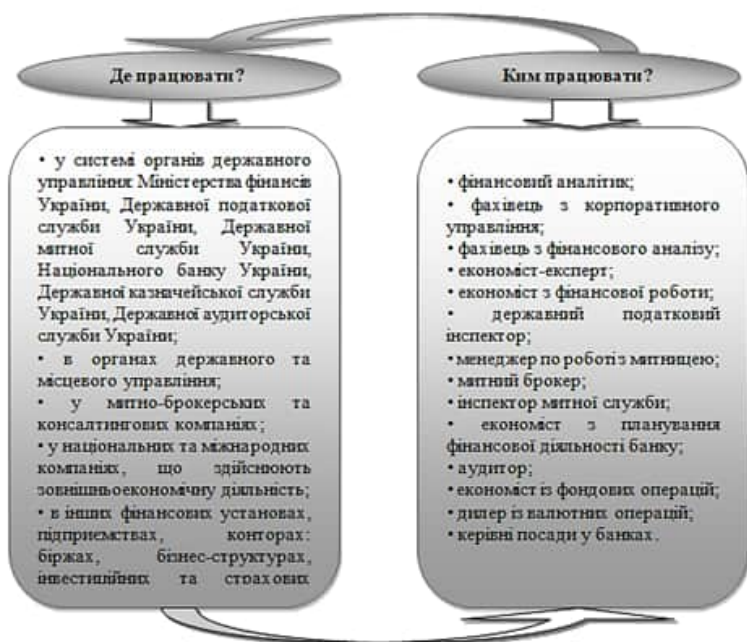

Рис. 1.1. Посади, які може обіймати випускник спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»

У своїй практичній діяльності фахівець з фінансів виконує низку покладених на нього функцій (рис. 1.2).

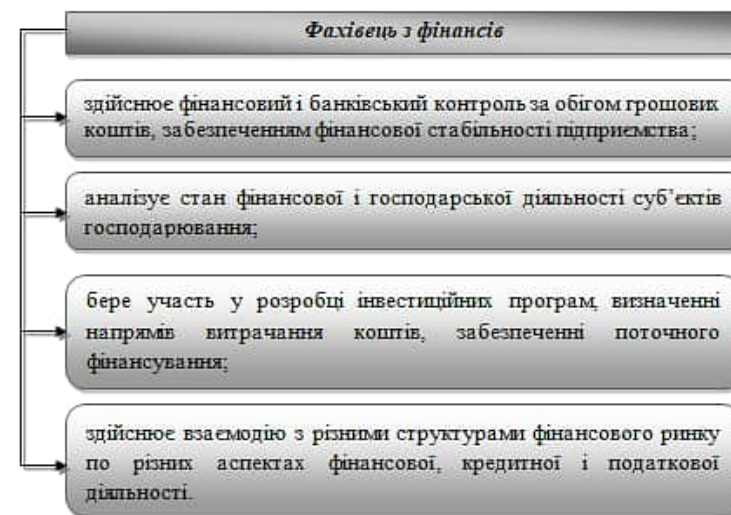

Рис. 1.2. Функції фахівця з фінансів

Специфіка діяльності фінансиста визначається конкретними умовами робочого місця, тож можуть бути різні варіації. Проте, до основних професійних напрямів та цілей фінансиста належать (рис. 1.3):

Рис. 1.3. Основні професійні напрями та цілі фінансиста

Фінансово-кредитна ціль фінансиста передбачає розробку і використання різних систем обліку і витрат для оцінки витрат і доходів; складання фінансових кошторисів, розробку кредитних операцій і контроль за ними; планування фінансів,

а також надання рекомендацій з операцій із нерухомістю (продаж, покупка, злиття фірм).

Податково-бюджетний напрям діяльності включає розрахунок податків, їх нарахування (контроль за кількістю) і відрахування; планування бюджету.

Інвестиційна ціль реалізується шляхом кредитування, прямих витрат грошових коштів і покупки цінних паперів.

Нормативно-методичний напрям включає розробку і впровадження систем фінансової та статистичної звітності; складання фінансових звітів.

Страхова ціль передбачає систему економічних стосунків, при яких за рахунок внесків суб'єктів господарювання і населення створюються страхові фонди, призначені для відшкодування збитків від стихійного лиха, а так само надання допомоги громадянам або їхнім сім'ям, робота зі страховими документами.

Зовнішньоекономічний напрям діяльності включає міжнародну економіку і фінанси.

Тобто, в обов'язки фінансиста входить: надавати висновки з аналізу фінансових документів, проводити операції з нерухомістю і цінними паперами, складати фінансові кошториси і звіти, займатися біржовими операціями, оподаткуванням.

Таким чином, спеціальність «Фінанси, банківська справа та страхування» є особливо актуальною в сучасних умовах, характеризується високою престижністю, універсальністю та важливістю для динамічного розвитку різних галузей економіки та країни загалом.

1.3. Характеристика освітньої програми «Фінанси, митна та податкова справа» та проблеми підготовки фахівців з фінансів

Освітня програма «Фінанси, митна та податкова справа» належить до предметної області спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Дана освітня програма забезпечує здобуття студентами поглиблених теоретичних і практичних знань, умінь, навичок в галузі фінансів, банківської справи та

страхування; ефективного виконання завдань відповідного рівня професійної діяльності, які орієнтовані на дослідження й вирішення складних ситуацій, прийняття управлінських рішень для задоволення потреб держави, суспільства, бізнесу, підприємств на міжнародному, національному, регіональному і місцевому рівнях на основі принципів гуманності та захисту суспільних інтересів.

Конкурентні переваги програми полягають в наданні студентам необхідних професійних компетентностей практичної роботи, які затребувані в будь-якій сфері діяльності (державна служба, установи державного сектору економіки, бізнес, некомерційні організації й т.п.), де необхідно застосовувати аналітичні компетентності й ухвалювати управлінські рішення.

Об'єктом вивчення є загальні закони та тенденції розвитку фінансово-економічних систем, підприємств, організацій, поведінка та мотивація суб'єктів ринку, соціально-економічні процеси та їх регулювання.

Цілі навчання – підготовка бакалаврів за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», здатних розв'язувати складні завдання і проблеми у сфері професійної діяльності з фінансів, банківської справи та страхування.

Теоретичний зміст предметної області полягає у формуванні загальних та фахових компетентностей здобувача, які базуються на поглибленому вивченні понять, категорій, концепцій, принципів соціально-поведінкових та економічних наук.

Бакалавр зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» повинен володіти загальнонауковими методами пізнання, математичними, статистичними та якісними методами економічного аналізу, методами економіко-математичного моделювання, дослідницької діяльності та презентації результатів.

Освітня програма «Фінанси, митна та податкова справа» зорієнтована на сучасні дослідження у сфері фінансів, банківської справи та страхування; враховує специфіку роботи органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, організацій, установ та закладів, підприємств у сучасних умовах

господарювання; орієнтує на актуальні спеціалізації, в рамках яких студент визначає професійну кар'єру.

Основний фокус освітньої програми зосереджений на формуванні ґрунтовних знань у сфері фінансів, банківської справи та страхування, а також здатність їх застосування у практичній діяльності.

Особливості програми полягають у системній роботі здобувачів першого рівня вищої освіти (бакалавра) над дисциплінарною проблематикою, тематикою курсових робіт, поглиблена практична підготовка.

Підготовка фінансистів, від яких залежить не лише пошук джерел фінансування, а й ефективне використання отриманих фінансових ресурсів, є одним з найважливіших завдань сьогодення. Від кваліфікації фінансистів залежать не лише джерела та якість використання фінансових ресурсів, а й впровадження перспективних методів у роботу фінансових служб.

Чинниками повільного впровадження новітніх фінансових ідей у практичну діяльність установ, підприємств та організацій є:

1. стрімка зміна нормативної бази фінансів, що іноді змінює напрям дії на повністю протилежний за короткий термін часу, абсолютно недостатній навіть для теоретичних досліджень, не кажучи вже про впровадження у навчальні курси;

2. суперечливість між собою законодавчої бази і підзаконних актів, інструкцій та листів фінансових відомств;

3. відсутність упродовж тривалого часу або «удавана конфіденційність» деяких інструктивних матеріалів, а відтак їх недоступність для викладачів та студентів;

4. неоднозначність багатьох документів, що вимагає нескінченної низки тлумачень з боку законодавчого органу, компетентних фінансових органів, господарського суду, що заважає не тільки освіті, а насамперед підприємцям і підприємствам.

Суттєвим чинником, який викликає проблеми у навчанні фінансистів, є реформування економіки, і в тому числі фінансових відносин. Адже прихід іноземних фірм на український ринок і адаптування вітчизняних підприємств до міжнародних правил ведення обліку та звітності ставить нові вимоги до теоретичного осмислення фінансових категорій.

Нове бачення фінансових реалій і тлумачення відповідних категорій має слугувати формуванню фінансового механізму як на мікрорівні, так і на макрорівні.

1.4. Вимоги МОН до фахівця першого рівня вищої освіти (бакалавр) зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»

До майбутнього фахівця з фінансів ставиться ряд вимог, визначених у відповідних документах Міністерства освіти і науки. Зокрема, одним з таких документів є Стандарт вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Згідно цього Стандарту випускник спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» повинен володіти певними компетентностями, які, в свою чергу, поділяються на інтегральну, загальні та спеціальні (фахові).

Щодо загальних та спеціальних компетентностей, то вони наведені у табл. 1.1.

Інтегральна компетентність фахівця зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» полягає у здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в ході професійної діяльності у галузі фінансів, банківської справи та страхування або у процесі навчання, що передбачає застосування окремих методів і положень фінансової науки та характеризується невизначеністю умов і необхідністю врахування комплексу вимог здійснення професійної та навчальної діяльності.

Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» передбачає наступне:

1. Знати та розуміти економічні категорії, закони, причинно-наслідкові та функціональні зв'язки, які існують між процесами та явищами на різних рівнях економічних систем.

Таблиця 1.1.

Загальні та спеціальні компетентності, якими має володіти випускник спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»

Загальні компетентності	Спеціальні (фахові, предметні) компетентності
1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.	1. Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та макроекономічного аналізу, оцінювати сучасні економічні явища.
2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	2. Розуміння особливостей функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.
3. Здатність планувати та управляти часом.	3. Здатність до діагностики стану фінансових систем (державні фінанси, у тому числі бюджетна та податкова системи, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, фінансові ринки, банківська система та страхування).
4. Здатність спілкуватися іноземною мовою.	4. Здатність застосовувати економіко-математичні методи та моделі для вирішення фінансових задач.
5. Навички використання інформаційних та комунікаційних технологій.	5. Здатність застосовувати знання законодавства у сфері монетарного, фіскального регулювання та регулювання фінансового ринку.
6. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні	6. Здатність застосовувати сучасне інформаційне та програмне забезпечення для отримання та обробки даних у сфері фінансів, банківської справи та страхування.
7. Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.	7. Здатність складати та аналізувати фінансову звітність.
8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.	8. Здатність виконувати контрольні функції у сфері фінансів, банківської справи та страхування.
9. Здатність бути критичним і самокритичним.	9. Здатність здійснювати ефективні комунікації.
10. Здатність працювати у команді.	10. Здатність визначати, обґрунтовувати та брати відповідальність за професійні рішення.
11. Здатність спілкуватися з представниками інших професій груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).	11. Здатність підтримувати належний рівень знань та постійно підвищувати свою професійну підготовку.
12. Здатність працювати автономно.	
13. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.	

Продовження табл.1.1.

14. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.	
--	--

2. Знати і розуміти теоретичні основи та принципи фінансової науки, особливості функціонування фінансових систем.

3. Визначати особливості функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.

4. Знати механізм функціонування державних фінансів, у т.ч. бюджетної та податкової систем, фінансів суб'єктів господарювання, фінансів домогосподарств, фінансових ринків, банківської системи та страхування.

5. Володіти методичним інструментарієм діагностики стану фінансових систем (державні фінанси, у т.ч. бюджетна та податкова системи, фінанси суб'єктів господарювання, фінансові ринки, банківська система та страхування).

6. Застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для вирішення фінансових задач.

7. Розуміти принципи, методи та інструменти державного та ринкового регулювання діяльності в сфері фінансів, банківської справи та страхування.

8. Застосовувати спеціалізовані інформаційні системи, сучасні фінансові технології та програмні продукти.

9. Формувати і аналізувати фінансову звітність та правильно інтерпретувати отриману інформацію.

10. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання економічних даних, збирати та аналізувати необхідну фінансову інформацію, розраховувати показники, що характеризують стан фінансових систем.

11. Володіти методичним інструментарієм здійснення контрольних функцій у сфері фінансів, банківської справи та страхування.

12. Використовувати професійну аргументацію для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у фінансовій сфері діяльності.

13. Володіти загальнонауковими та спеціальними методами дослідження фінансових процесів.

14. Вміти абстрактно мислити, застосовувати аналіз та синтез для виявлення ключових характеристик фінансових систем, а також особливостей поведінки їх суб'єктів.

15. Спілкуватись в усній та письмовій формі іноземною мовою у професійній діяльності.

16. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати.

17. Визначати та планувати можливості особистого професійного розвитку.

18. Демонструвати базові навички креативного та критичного мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні.

19. Виявляти навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань.

20. Виконувати функціональні обов'язки в групі, пропонувати обґрунтовані фінансові рішення.

21. Розуміти вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави.

22. Знати свої права і обов'язки як члена суспільства, розуміти цінності вільного демократичного суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

23. Визначати досягнення і ідентифікувати цінності суспільства на основі розуміння місця предметної області у загальній системі знань, використовувати різні види та форми рухової активності для ведення здорового способу життя.

Окрім зазначеного вище Стандарту вищої освіти, вимоги до випускника спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» регламентуються такими законодавчими та іншими нормативно-правовими документами:

- ▶ Закон України «Про вищу освіту»;
- ▶ Закон України «Про освіту»;

- ▶ Національний Класифікатор професій ДК 003:2010;
- ▶ Національна рамка кваліфікацій;
- ▶ Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»;
- ▶ Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України.

Тестові завдання

1. У якому році почалось впровадження принципів Болонського процесу в українську систему освіти?

- а) 2018 р.;
- б) 2005 р.;
- в) 1991 р.;
- г) 2008 р.

2. Про узгодження структури системи вищої освіти в Європі йдеться у документі:

- а) Болонська декларація;
- б) Сорбонська декларація;
- в) Лісабонська конвенція;
- г) Комюніке міністрів освіти країн Європи.

3. У чому полягає концепція Болонського процесу?

- а) введенні дворівневого навчання;
- б) запровадженні академічної свободи;
- в) запровадженні Додатка до диплома;
- г) навчанні впродовж життя.

4. Спеціаліст, який розуміється в політиці, економіці, знає все про конкурентів і як фахівець повинен розпоряджатись грошовими коштами з метою збільшення капіталу – це:

- а) менеджер;
- б) обліковець;
- в) фінансист;
- г) економіст.

5. Фахівець з фінансів виконує такі функції:

- а) здійснює фінансовий і банківський контроль за обігом грошових коштів, забезпеченням фінансової стабільності підприємства;
- б) аналізує стан фінансової і господарської діяльності суб'єктів господарювання;

в) бере участь у розробці інвестиційних програм, визначенні напрямів витрачання коштів, забезпеченні поточного фінансування;

г) всі відповіді правильні.

6. До основних професійних напрямів та цілей фінансиста не належить:

- а) інвестиційна ціль;
- б) нормативно-методична ціль;
- в) виробнича ціль;
- г) зовнішньоекономічна ціль.

7. Освітня програма «Фінанси, митна та податкова справа» не враховує специфіку роботи:

- а) органів державної влади та управління;
- б) органів місцевого самоврядування,
- в) організацій, установ та закладів, підприємств;
- г) правильної відповіді немає.

8. Що є чинниками повільного впровадження новітніх фінансових ідей у практичну діяльність установ, підприємств та організацій?

а) стрімка зміна нормативної бази фінансів, що іноді змінює напрям дії на повністю протилежний за короткий термін часу;

б) суперечливість між собою законодавчої бази і підзаконних актів, інструкцій та листів фінансових відомств;

в) неоднозначність багатьох документів, що вимагає нескінченної низки тлумачень з боку законодавчого органу, компетентних фінансових органів, господарського суду;

г) всі відповіді правильні.

9. Згідно Стандарту вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти випускник спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» повинен володіти такими компетентностями:

- а) інтегральною;
- б) загальними;
- в) спеціальними (фаховими);
- г) всі відповіді правильні.

10. Який нормативно-правовий документ не регламентує вимоги до випускника спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»?

- а) Закон України «Про вищу освіту»;
- б) Національний Класифікатор професій ДК 003:2010;
- в) Закон України «Про освіту»;
- г) правильної відповіді немає.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає головна мета Болонського процесу;
2. Назвіть головні позиції Болонського процесу.
3. Як називається залікова одиниця європейської системи освіти?
4. Що таке системи ECTS?

5. Які основні характеристики спеціаліста у сфері фінансів?
6. Назвіть професійні напрями і цілі фінансиста.
7. У чому полягає фінансово-кредитна ціль фінансиста?
8. Розкрийте суть податково-бюджетної цілі фінансиста?
9. Яка сутність інвестиційної цілі фінансиста?
10. У чому полягає нормативно-методична ціль фінансиста?
11. Яка ознака страхової цілі фінансиста?
12. У чому полягає зовнішньоекономічна ціль фінансиста?
13. Що входить в обов'язки фінансиста?
14. Якими загальними компетентностями має володіти фахівець спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» згідно вимог МОН?
15. Якими спеціальними компетентностями має володіти фахівець спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» згідно вимог МОН?
16. Назвіть актуальні проблеми, що впливають на підготовку фахівців для фінансової системи.

ТЕМА 2. СУТЬ І РОЛЬ ФІНАНСІВ У СУСПІЛЬСТВІ

Питання для теоретичної підготовки

- 2.1. Сутність та види фінансів.
- 2.2. Ознаки та функції фінансів.
- 2.3. Призначення та роль фінансів у суспільстві.
- 2.4. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями.

Ключові терміни і поняття: фінанси, фінансові відносини, Валовий внутрішній продукт, Національне багатство, централізовані фінанси, децентралізовані фінанси, приватні фінанси, фінанси домогосподарства, фінанси підприємств, установ та організацій, фінанси громадських об'єднань, державні фінанси, ознаки фінансів, гроші, функції фінансів, сукупний суспільний продукт, ціна, заробітна плата, кредит.

1.1. Сутність та види фінансів

Фінанси є однією з найбільш важливих, складних та суперечливих економічних категорій. Правильне розуміння сутності цієї категорії є дуже важливим. Воно дозволяє формувати фінансову сферу та здійснювати фінансове управління адекватно до рівня розвитку національної та міжнародної економіки.

Фінанси мають як видиму, так і приховану форму прояву. Видимість фінансів проявляється у потоках коштів, які рухаються між суб'єктами фінансових відносин, формують вміст фондів, забезпечують економічні трансакції. Прихована сторона фінансів пов'язана з обмінними та розподільчими

відносинами, які виникають при формуванні, розподілі і перерозподілі валового внутрішнього продукту.

Фінанси, як об'єктивна форма прояву економічних відносин, є абстракцією. Ця абстракція набуває реальної форми через економічну діяльність суб'єктів. Тому фінансову науку можна визначати як діяльність, що пов'язана з виробництвом знань про фінанси.

Фінанси як економічна категорія – це сукупність економічних відносин, які виникають між державою, фізичними та юридичними особами з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, а в окремих випадках й національного багатства держави, з метою формування фінансових ресурсів для забезпечення розвитку суспільства.

Грошові потоки, які опосередковують рух вартості між суб'єктами обумовлюють обмінні, розподільчі та перерозподільчі процеси. При цьому, необхідно звернути увагу на те, що при обмінних операціях назустріч грошовому потоку рухається товарний, а відтак не відбувається процес відтворення, за допомогою якого продукується ВВП. Відмінність фінансів від відносин, які складаються при обміні, проявляється у тому, що на стадії розподілу і перерозподілу не утворюється еквівалентна вартість.

Таким чином, складаються фінансові відносини, які виявляються поза сферою дії закону вартості, оскільки останній у найбільш загальній формі є законом еквівалентного обміну.

Характеристика фінансових відносин пов'язана з виокремленням їх об'єктів і суб'єктів. Об'єктами даних відносин є вироблений ВВП і національне багатство (рис. 2.1).

Суб'єктами фінансових відносин виступають підприємці (юридичні й фізичні особи), робітники та службовці, держава.

Залежно від сфери прояву фінансових відносин формуються і централізовані та децентралізовані фонди грошових коштів.

Рис. 2.1. Об'єкти фінансових відносин

Під централізованими фінансами розуміють економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням грошових фондів, які знаходяться у розпорядженні держави як суб'єкта влади.

Прикладом централізованих фінансів є бюджет, позабюджетні фонди, державний кредит.

Децентралізовані фінанси відображають такі економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом та використанням грошових фондів виробничої та невиробничої сфери.

До децентралізованих фінансів належать фінанси підприємств усіх форм власності, фінанси організацій та установ, фінанси домогосподарств.

Розрізняють наступні види фінансів: приватні, державні та фінанси громадських об'єднань (рис. 2.2):

Рис. 2.2. Види фінансів

До приватних фінансів подекуди відносять фінанси населення. Це пов'язано з проблемою вивчення структури надходжень і витрат сімейного бюджету.

Фінанси домогосподарства – це грошові відносини щодо формування та використання громадянами (членами сім'ї), які разом проживають і ведуть домашнє господарство, спільного грошового фонду, який називають сімейним бюджетом.

Фінанси підприємств, установ та організацій – це система відносин між юридичними особами, між юридичними і фізичними особами з приводу формування та використання певних грошових фондів (фінансових ресурсів). На цьому рівні формується переважна частка фінансових ресурсів країни.

Фінанси громадських об'єднань – це система відносин:

- ▶ між громадськими об'єднаннями та їхніми членами;
- ▶ щодо сплати членських внесків, отримання різних виплат, надання пільг;
- ▶ напрямками використання грошових фондів об'єднання;
- ▶ громадськими об'єднаннями і підприємствами, організаціями і установами (добровільні внески, пожертвування);

- ▶ між різними рівнями громадських об'єднань;
- ▶ між громадськими об'єднаннями і підвідомчими господарськими об'єднаннями.

Державні фінанси – особлива сфера розподільчих відносин, пов'язана з первинним і вторинним розподілом та використанням ВВП з метою утворення фонду грошових засобів, необхідного для здійснення державою покладених на неї функцій. Такі грошові засоби набувають форм державного бюджету, регіональних бюджетів, місцевих бюджетів, спеціальних фондів, фінансів державних підприємств.

Між державними і приватними фінансами існують певні відмінності, які були чітко сформульовані у праці французького вченого П. М. Годме (табл. 2.1):

Таблиця 2.1

Відмінності між державними і приватними фінансами

Державні фінанси	Приватні фінанси
визначаються рішеннями держави і діями публічної влади;	залежать від законів ринкової економіки;
держава може у примусовому порядку забезпечити власні доходи;	приватні особи не можуть у примусовому порядку забезпечити власні доходи;
пов'язані з грошовою системою держави як засіб досягнення загального інтересу	грошова система не залежить від волі приватного власника;
	орієнтовані на отримання прибутку

У процесі функціонування фінансів створюються фінансові потоки. Фінансовий потік – це сукупність грошових коштів або вартостей, що характеризується одним напрямком руху. Фінансові потоки можуть бути як позитивними (що мають дохідний характер), так і негативними (що мають витратний характер).

Стосовно суб'єкта суспільного виробництва фінансові потоки можуть бути: зовнішніми (циркулюючими в зовнішньому економічному середовищі), внутрішніми (циркулюючими всередині суб'єкта), зв'язувальними (циркулюючими між зовнішнім і внутрішнім економічним середовищем суб'єкта).

Фінансові потоки мають властивості наростати, розгалужуватися, взаємопогашатися.

2.2. Ознаки та функції фінансів

Відособленість фінансових відносин має свою особливість при з'ясуванні економічної ролі держави в якості монопольного власника й фінансово-економічного регулятора всіх секторів економіки. Саме держава бере на себе зобов'язання щодо забезпечення потреб суспільства, відповідно до яких формуються її функції, які забезпечуються за рахунок частини доходів економічних суб'єктів, що відчужуються державою.

У ході перерозподілу державою коштів формуються та використовуються грошові фонди, які за суттю є матеріально-речовою формою фінансів.

Фінансові фонди являють собою, по-перше, відособлену частину грошових коштів, яка виділилася із загальної. По-друге, у результаті відокремлення грошовий фонд починає функціонувати самостійно, причому ця самостійність відносна, оскільки відбувається постійне поповнення та використання коштів. По-третє, фінансовий фонд має цільовий характер утворення і використання. По-четверте, у ході формування і використання регулюється нормами права.

Фондова форма формування та використання фінансових ресурсів є унікальною й існує тільки у сфері фінансів.

Основні ознаки фінансів наведені на рис. 2.3:

Рис. 2.3. Основні ознаки фінансів

Головною економічною ознакою фінансів є грошова форма їх проявлення.

Гроші – це матеріальна основа фінансів. Іншими словами, фінансові відносини завжди супроводжуються рухом грошей.

Інша суттєва ознака фінансів полягає у їх розподільчому характері. При розподілі відбувається рух тільки грошової форми. Причому у однобічному напрямку, а відтак наступною ознакою фінансів є їх безеквівалентність.

До визначальних ознак фінансів також відноситься фондовий характер їх формування і використання. Ніяка інша економічна категорія немає подібного вираження. Неможливість існування фінансів поза державою висуває наступну унікальну ознаку – фінанси породжуються та регулюються державою.

Найважливіші ознаки і властивості фінансів, що розкривають їх сутність, виражаються в їх функціях. Функціонуючи як інструмент розподілу частини сукупного суспільного продукту, фінанси водночас контролюють поділ його на частини, співвідношення цих частин, канали витрачання фондів. Цим зумовлені дві функції фінансів: розподільна і контрольна (рис. 2.4).

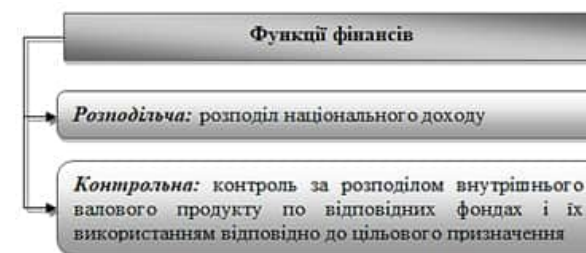

Рис. 2.4. Функції фінансів

Розподільна функція фінансів гарантує державне забезпечення суб'єктів відносин необхідними грошовими ресурсами, підтримання суспільних пропорцій. Об'єктом

регулювання виступає частина сукупного суспільного продукту, що надходить державі, суб'єктами відносин – держава, територіальні громади, юридичні й фізичні особи. У процесі розподілу формуються і підтримуються пропорції між частинами сукупного суспільного продукту, національного доходу, забезпечуються розширене відтворення, інтереси держави, підприємств, громадян.

Таким чином, суть розподільчої функції полягає в розподілі національного доходу, коли відбувається створення, так званих, основних або первинних доходів. Їх сума дорівнює національному доходу. Первинні доходи формуються при розподілі національного доходу серед учасників матеріального виробництва. Їх поділяють на дві групи:

1. заробітна плата працівників, доходи фермерів, інших робітників, зайнятих у сфері матеріального виробництва;
2. прибутки суб'єктів господарювання (підприємств) сфери матеріального виробництва.

Проте первинні доходи не утворюють суспільних грошових фондів, необхідних для розвитку пріоритетних галузей народного господарства, забезпечення обороноздатності країни, задоволення матеріальних та культурних потреб населення. Тому необхідним є подальший розподіл або перерозподіл національного доходу.

Перерозподіл національного доходу пов'язаний із:

- ▶ міжгалузевим і територіальним перерозподілом коштів в інтересах найбільш ефективного й раціонального використання доходів та нагромаджень підприємств;
- ▶ наявність поряд із виробничою невиробничої сфери, в якій національний дохід не створюється (охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення тощо);
- ▶ перерозподілом доходів між різними соціальними групами населення.

Як наслідок такого перерозподілу утворюються вторинні доходи. До них належать доходи, отримані в галузях невиробничої сфери, податки. Вторинні доходи є основою для формування кінцевих пропорцій використання національного доходу. Таким чином, беручи активну участь у розподілі та перерозподілі національного доходу, фінанси сприяють трансформації пропорцій,

які виникають в результаті первинного розподілу національного доходу, в пропорції його кінцевого використання.

Отже, перерозподіл національного доходу здійснюється між виробничою та невиробничою сферами народного господарства, галузями матеріального виробництва, окремими регіонами країни, формами власності та соціальними групами населення. Кінцевою метою розподілу й перерозподілу національного доходу і валового внутрішнього продукту, здійснюваних за допомогою фінансів, є розвиток продуктивних сил, створення ринкових структур економіки, зміцнення держави, забезпечення високого рівня життя населення.

Розподільна функція фінансів реалізується на кількох рівнях (рис. 2.5):

Рис. 2.5. Рівні розподільчої функції фінансів

Як видно, через розподільчу функцію здійснюється не тільки зв'язок з виробництвом, але й простежується активний вплив фінансів на усі стадії відтворення.

Оскільки фінанси є інструментом формування та використання грошових доходів і фондів, вони об'єктивно відображають розподільчий процес. Контрольна функція фінансів тісно пов'язана з розподільчою і є похідною від неї.

Контрольна функція фінансів виявляється в контролі за розподілом внутрішнього валового продукту по відповідних фондах і їх використанням відповідно до цільового призначення. У сучасних умовах фінансовий контроль повинен забезпечити розвиток суспільного і приватного виробництва, прискорення науково-технічного прогресу, підвищення якості праці у всіх ланках народного господарства. Він охоплює виробничу та невиробничу сфери і спрямований на поліпшення економічного стимулювання, раціональне й економне витрачання матеріальних, трудових, фінансових і природних ресурсів, скорочення невиробничих витрат тощо.

Одним із важливих завдань фінансового контролю є перевірка дотримання законодавства з фінансових питань, своєчасності й повноти виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, податковими органами, банками, а також взаємних зобов'язань підприємств щодо розрахунків і платежів.

Контрольна функція фінансів виявляється також через багатогранну діяльність фінансових органів. Працівники фінансової системи і податкової служби здійснюють фінансовий контроль у процесі фінансового планування при виконанні дохідної та витратної частин бюджетної системи.

Слід звернути увагу, що контрольна функція не виявляється ізольовано. Вона є похідною від розподільчої функції і тісно пов'язана з нею.

2.3. Призначення та роль фінансів у суспільстві

Завдяки фінансам забезпечується індивідуальний і суспільний кругообіг виробничих фондів на розширеній основі, регулювання галузевою та територіальною структурою національної економіки, запровадження в господарську практику досягнень сучасної науки і техніки, стимулювання інвестиційної діяльності, цілого локомотиву економіки країни, задоволення різноманітних потреб суспільства та конкретних суб'єктів.

На суспільне виробництво фінанси впливають кількісно і якісно. Перший вплив характеризується обсягом і пропонуванням мобілізованих, розподілених і використаних фінансових ресурсів. Другий – виявляється через форми організації фінансових відносин у інтересах самих учасників відтворювального процесу. У результаті фінанси трансформуються в економічні стимули виробництва.

Сьогодні можна виділити три напрями впливу фінансів на процеси суспільного розвитку:

1. фінансове забезпечення відтворювального процесу;
2. фінансове регулювання економічних і соціальних процесів;
3. фінансове стимулювання.

Перший напрям означає покриття витрат на виробництво за рахунок накопичених фінансових ресурсів кожним суб'єктом господарювання, включаючи державу. Джерелами ресурсів підприємства виступають власні кошти або запозичені. Додатковими джерелами можуть бути прями та портфельні іноземні інвестиції, а також кошти, мобілізовані на ринку цінних паперів. Інша картина складається в масштабах країни: джерелом виступає вартість ВВП.

Другий напрям реалізується через перерозподіл частини доходів трудових колективів, а також населення і спрямування цих коштів у бюджет та державні цільові фонди для задоволення державних потреб.

Третій напрям передбачає:

- ▶ бюджетні стимули;
- ▶ інвестування;
- ▶ фінансові пільги і санкції.

Особливе значення має перший напрям, оскільки суспільство не може існувати без постійного відтворення матеріальних благ, соціальної сфери. Відтворення середовища існування – неодмінна умова виживання людства.

Процес відтворення складається з чотирьох стадій:

1. виробництво;
2. обмін;
3. розподіл;
4. споживання.

Ці стадії обов'язкові для відтворення, процес якого буде припинений за відсутності хоча б однієї з них. Роль фінансів найвагоміша на стадії розподілу. Саме на цій стадії створений суспільством продукт поділяється спершу на частку споживання й нагромадження, а потім кожна з цих частин підлягає подальшому розподілу.

Із сукупного суспільного продукту, що йде на споживання, насамперед, виділяється частка, призначена для відшкодування предметів і знарядь праці, використаних у попередньому циклі відтворення. Ця частка забезпечує відтворення в тому самому обсязі і в новому циклі. Частина, що залишилася, розподіляється між власником засобів та працівниками (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Склад сукупного суспільного продукту

Новостворена в суспільстві вартість проходить першу стадію розподілу. Далі кожний учасник відтворювального процесу не тільки одержує свою частку доходу, поділяючи її на фонд споживання та фонд нагромадження. Не остеронь залишається і держава: вона втручається, вилучаючи з індивідуальних і колективних доходів свою частку, використовуючи систему податків, позики, страхові платежі тощо. Основним важелем впливу суспільства на дії державних органів є вибори законодавчих органів, президента й інших посадових осіб. Через громадські організації, партії і т.п. суспільство намагається розширити сферу своєї дії. Чим ширше коло функцій держави, тим на більшу суму доходів членів суспільства вона претендує. Тим самим змінюються й пропорції споживання. Якщо держава відшкодовує частину витрат на освіту, охорону здоров'я, соціальне забезпечення,

то це позначається й на ціні робочої сили, а отже – на рівні оплати праці.

Звідси – чим вища частина суспільних фондів споживання, тим нижча частка особистих фондів споживання.

При цьому непорушним є правило: чим багатше населення країни (не окремі особистості, а широкі верстви), тим багатша й сама держава. Високий рівень доходу створює високий споживчий попит, що оздоровлює економіку. Відповідно зростає податкова база і збільшується частка нагромаджень, а нагромадження становлять основу позичкового капіталу, що, у свою чергу, сприяє розширеному відтворенню й технічному прогресу.

У країнах, уряди яких обмежують через податки особисті доходи громадян, економіка не має бази для зростання. Невдовзі такі країни потрапляють у залежність від багатших країн: звуження внутрішніх джерел доходів відшкодовується зовнішніми запозиченнями. Джерелом погашення зовнішніх боргів є тільки податки й державне мито.

У такій ситуації необхідно розробляти й впроваджувати у життя пропозиції та рекомендації з удосконалення сфери фінансів, твердо засвоїти світовий досвід і йти своїм власним шляхом.

Таким чином, фінанси відіграють значну роль у формуванні та розвитку низки взаємовідносин у ринковій економіці, зокрема:

1. забезпечують кругообіг матеріальних ресурсів, товарів послуг і, утакий спосіб, неперервність процесу відтворення виробництва та життєдіяльності суспільства як на макро-, так і на мікрорівні;

2. забезпечують поступальний розвиток національної економіки держави, зокрема створення ВВП, формування централізованих фондів держави;

3. забезпечують перерозподіл національного доходу через бюджет та через інші централізовані фонди для забезпечення життєдіяльності незаможних груп населення, закупівлі державою суспільних благ і послуг (неділимі блага) оборонного, освітнього, природоохоронного, науково-дослідницького характеру тощо;

4. здійснюють розподіл і перерозподіл первинних і вторинних доходів між галузями, регіонами, соціальними верствами населення, окремими юридичними і фізичними особами на користь тих, які економічно є більш ефективними;

5. приймають активну участь у підтримці виробничого процесу, забезпечуючи його необхідними складовими на кожному його етапі, контролюючи за ефективним використанням ресурсів, праці;

6. надають можливість здійснення різноманітних видів ефективної економічної діяльності шляхом мобілізації грошових ресурсів внаслідок використання фінансових інструментів (наприклад, випуск цінних паперів) та забезпечують оптимальний розподіл мобілізованих ресурсів;

7. утворюють систему фінансових показників, які відіграють роль індикаторів стану і розвитку економічних і соціальних сфер суспільства і дозволяють визначити «здоров'я» економіки;

8. забезпечують можливість перевірки дотримання законодавства з фінансових питань, своєчасності й повноти виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом, податковими органами, банками, а також забезпечення взаємних розрахунків підприємницьких структур.

Також, роль фінансів найвідчутніше проявляється при розв'язанні соціальних проблем. Так, створюються фонди фінансових ресурсів для здійснення соціальних заходів як на рівні кожного громадянина для покриття витрат на соціальні цілі, так і на рівні господарських структур для задоволення соціальних, позабюджетних і благодійних потреб, започаткування позабюджетних і благодійних фондів, а також фондів фінансових ресурсів на соціальні цілі в складі бюджетів.

Загалом, можна дійти висновку, що в сучасних умовах, використовуючи фінанси, держава виконує соціальну функцію суспільного добробуту. Фонди фінансових ресурсів, що створюються державою й використовуються для задоволення соціальних потреб, відіграють вирішальну роль для досягнення зазначеної мети. Фонди фінансових ресурсів, що створюються й використовуються підприємницькими структурами та

населенням, теж у відповідній формі регулюються державою через визначення переліку платних послуг, норм плати тощо.

У перехідний період реформування економіки фінанси є важливою з'єднувальною ланкою між макроекономічними показниками й конкретними напрямками використання фондів фінансових ресурсів на розвиток економіки та підвищення суспільного добробуту.

2.4. Взаємозв'язок фінансів з іншими економічними категоріями

Фінанси виконують свою роль за допомогою форм і методів створення й використання фінансових ресурсів поряд з такими економічними категоріями розподільчого характеру як гроші, заробітна плата, ціна та кредит.

Аналіз категорій «фінанси» і «гроші» свідчить про їхню особливу систему зв'язків, яка часто приводить до їх ототожнення.

На побутовому рівні фінанси у багатьох випадках визначають як певну суму грошей, яка знаходиться у розпорядженні юридичної чи фізичної особи. Але певна сума грошей – це ще не фінанси.

Можна мати гроші і водночас не мати ніякого відношення до фінансів. І, навпаки, при відсутності грошей, лише володіючи майном, майновими правами, правами інтелектуальної власності, оцінивши їхню вартість, можна здійснювати інвестування, виступати співзасновником фірми, тобто мати відношення до фінансово-господарської діяльності фірми. Крім того, фінанси відрізняються від грошей і за функціями, які вони виконують.

Водночас гроші завжди є технічним засобом вираження величини доходу суб'єктів фінансових відносин, своєрідними обліковими одиницями цього доходу або видатку. Гроші та грошовий обіг суттєво впливають на фінансове становище держави, суб'єктів господарської діяльності та населення. Надлишкове збільшення грошей в обігу призводить до їх знецінення і, як наслідок, до загального погіршення фінансового стану у країні.

Гроші – особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів та послуг.

Будучи тісно пов'язаними між собою, фінанси і гроші не можуть існувати одне без одного. Тому часто вживається таке визначення як фінансово-грошові відносини, адже не можна досягти покращення фінансового становища, не налагодивши нормального грошового обігу у державі, і навпаки.

Ціна виступає початковою категорією вартісного розподілу, опосередковуючи процес переходу продукту праці з матеріально-речової форми у грошову.

Ціна – це грошовий вираз вартості будь-якого товару, тобто ціни, як і фінанси, здійснюють розподіл валового внутрішнього продукту.

Ціни визначаються на основі попиту й пропозиції, але це за умови реалізації товару. При формуванні ціни виробником враховуються всі витрати виробництва й збуту, а також певна сума накопичень у формі прибутку.

Отже, взаємозв'язок ціни і фінансів можна визначити тим, що і ціна, і фінанси приймають участь у розподілі (перерозподілі) валового внутрішнього продукту. При цьому, якщо ціна визначає параметри впливу фінансів на всі процеси, пов'язані зі створенням та використанням ВВП, то фінанси впливають на абсолютну величину ціни.

Можна дійти висновку, що ціна визначає параметри впливу фінансів на всі процеси, пов'язані зі створенням та використанням валового внутрішнього продукту. Певною мірою це так, тому що при реалізації товару, роботи чи послуги встановлюється їхня дійсна вартість і обсяги фондів фінансових ресурсів, які будуть створені по закінченні

виробничого циклу. Це фонди нагромадження, споживання та відновлення виробничих фондів – основних і обігових.

Проте, це лише візуальне враження, бо фінанси можуть впливати як на абсолютний розмір ціни, так і на внутрішню її структуру найрізноманітнішими методами. Так, держава, використовуючи фінанси, може суттєво впливати на структуру ціни через зміну відрахувань до фонду амортизації, пенсійного фонду та фонду соціального страхування. Ціни можуть бути змінені завдяки введенню акцизного збору або податку на додану вартість.

Фінанси мають ширший діапазон розподілу, ніж ціна. Вони здійснюють не лише первинний розподіл валового внутрішнього продукту на рівні виробничої структури, а й подальший перерозподіл через бюджетну систему. На цьому етапі ціни можуть регулюватися за допомогою дотацій і виплат із бюджету різниці в цінах. Характерними щодо цього є дотації вугільній промисловості, дотації на комунальні послуги, потреби електротранспорту, на окремі види ліків.

У теорії й практиці цінові та фінансові методи часто розглядаються як рівнозначні щодо регулювання економічних процесів. Є підстави стверджувати, що ці методи доповнюють один одного і їхнє використання залежить від конкретної економічної ситуації.

У розподілі вартості валового внутрішнього продукту, крім фінансів, приймає участь також заробітна плата. Сама по собі заробітна плата не може виступати матеріальним носієм фінансових відносин, оскільки за своєю економічною природою заробітна плата є доходом, який лежить в основі формування фінансових ресурсів.

Заробітна плата – це грошовий вираз вартості праці. Це фонд грошових засобів, що знаходиться в розпорядженні працівника й використовується для задоволення особистих потреб.

Для виплати заробітної плати на підприємстві створюється фонд фінансових ресурсів. Це свідчить про органічний зв'язок фінансів і заробітної плати. Фінанси створюють умови для функціонування заробітної плати. Кошти, що надходять у розпорядження працівника, є свідченням того, що відбувся процес обміну товарами – робоча сила на товар-гроші. Надалі товар-гроші обмінюватиметься на інші види товарів, необхідні для задоволення потреб людини. Тобто, це простий товарообмін.

Проте, людина, одержавши заробітну плату, використовує її не лише для обміну на товари першої необхідності. Вона створює фонди грошових засобів для придбання товарів тривалого користування, цінних паперів із метою одержання доходів тощо. Тоді згадані фонди є фінансами кожного громадянина.

Фінанси та заробітна плата перебувають у постійній взаємодії. Так, держава регулює заробітну плату за допомогою податків, створюючи загальнодержавні фонди фінансових ресурсів. Водночас держава за рахунок централізованих фондів фінансових ресурсів стимулює розвиток окремих видів діяльності, надаючи субсидії, субвенції та інші форми фінансових дотацій.

Тож обидві категорії відіграють важливу роль у суспільному відтворенні, а їх організація залежить від методу ведення господарства (самофінансування, бюджетне фінансування).

Таким чином, відмінність даних категорій полягає у тому, що:

- ▶ заробітна плата відображає вартість праці у грошовій формі, а відтак здійснюється рух вартості при обміні робочої сили, яка виступає товаром, на гроші, а фінанси регулюють фінансові відносини при оцінці вартості праці, впливаючи на обсяг реальної заробітної плати за допомогою фінансових інструментів;

- ▶ заробітна плата утворює грошовий фонд оплати праці, який формує фінансові ресурси тільки у тій частині, що надходять до бюджету та позабюджетних фондів, а фінанси пов'язані з формуванням великої кількості фондів фінансових ресурсів;

- ▶ заробітна плата пов'язана тільки з компенсацією витрат, а фінанси мають ширші межі фінансового розподілу (первинний розподіл, вторинний перерозподіл);

- ▶ заробітна плата має зустрічний рух вартості, а фінанси – тільки однобічний.

Фінанси тісно пов'язані з кредитом, власне, мають однакову економічну природу. Вони відображають рух вартості валового внутрішнього продукту. Проте кожна з них має свою специфіку участі в економічних процесах. При функціонуванні як фінансів, так і кредиту, створюються й використовуються фонди фінансових ресурсів. Фінанси готують передумови для функціонування кредиту.

Як у фінансах, так й при кредиті формуються і використовуються фонди грошових коштів. Ці фонди називаються позичковими. Вони утворюються для цілей довгострокового і короткострокового кредитування, підприємств, організацій, установ і населення. Обидві категорії призначені створити умови для безперервного кругообігу коштів в економіці. І фінанси, і кредит є джерелами формування капітальних вкладень і оборотних засобів. Проте за допомогою фінансових методів задовольняються постійні потреби у грошових коштах, а кредитні методи призначені задовольняти тимчасові потреби.

Кредит є рухом позичкового фонду, який здійснюється через банківську систему і спеціальні фінансово-кредитні інститути.

Фінанси формують централізовані й децентралізовані фонди фінансових ресурсів на рівні підприємств і держави. У процесі використання цих фондів виникають ситуації, коли на одному підприємстві з'являються тимчасово вільні кошти, а на іншому – потреба в них.

За нестачі у підприємницьких структур коштів для виробничої діяльності та розширення виробництва вони

використовують кредит як джерело формування фінансових ресурсів. За наявності вільних коштів підприємство їх продає банку на певний час.

На рівні держави уряд за нестачі коштів для фінансування загальнодержавних потреб, а також місцевого самоврядування, може використовувати кредити банків, кошти населення і міжнародних фінансових організацій. Кредит подовжує перерозподільні процеси, розпочаті фінансами, ціною, заробітною платою.

Розширення кредитних методів утворює додаткові стимули для більш ефективного використання фінансових ресурсів і в цьому сенсі ставить їх використання під контроль фінансово-кредитних установ, підвищуючи тим самим відповідальність суб'єктів господарювання за результати виробничо-фінансової діяльності.

Взаємозв'язок фінансів і кредиту можна простежити в процесах формування фінансових і кредитних ресурсів, де дія обох категорій є взаємно спрямованою. Так, за допомогою фінансів утворюється капітал банків, амортизаційні відрахування, фонди грошових коштів підприємств тощо, а за допомогою кредиту формуються кредитні ресурси, які утворюють додатковий капітал, що залучається до кругообігу на принципах строковості, платності та зворотності. Як видно, простежується певна взаємозамінність обох категорій, оскільки переслідується єдина ціль реалізації цих відносин – забезпечення потреб розширеного відтворення.

Між фінансами та кредитом існують певні відмінності. Фінанси здійснюють розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту, а кредит обмежується лише перерозподілом, бо має справу тільки з тимчасово вільними коштами – акумулює їх і за плату надає в користування на умовах повернення. Тобто, кредити базуються на принципах зворотності, платності та строковості. А для фінансів характерний рух без умови повернення.

Тестові завдання

1. Сукупність економічних відносин, які виникають між державою, фізичними та юридичними особами з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, а в окремих випадках й національного багатства держави, з метою формування фінансових ресурсів для забезпечення розвитку суспільства – це:

- а) оподаткування;
- б) фінансові відносини;
- в) фінанси;
- г) фінансова політика.

2. До об'єктів фінансових відносин належать:

- а) Валовий національний дохід та Національне багатство;
- б) Валовий внутрішній продукт та Валовий національний дохід;
- в) Валовий внутрішній продукт та національне багатство;
- г) правильної відповіді немає.

3. До якого виду фінансів належать фінанси підприємств та корпорацій, фінанси комерційних установ та організацій та фінанси домогосподарств?

- а) фінанси громадських об'єднань;
- б) приватні фінанси;
- в) державні фінанси;
- г) правильної відповіді немає.

4. Які виділяють основні функції фінансів?

- а) розподільчу, контрольну;
- б) фіскальну, розподільчу;
- в) акумулюючу, розподільчу;
- г) контрольну, фіскальну.

5. До основних ознак фінансів належать:

- розподільчий характер фінансових відносин;
- грошова форма відносин;
- безеквівалентний напрямок руху;
- усі відповіді правильні.

6. Який рівень не охоплює розподільча функція фінансів?

- внутрішньогосподарський;
- внутрішньогалузевий;
- міжнародний;
- міжтериторіальний.

7. Які виділяють напрями впливу фінансів на процеси суспільного розвитку?

- фінансове забезпечення відтворювального процесу;
- фінансове регулювання економічних і соціальних процесів;
- фінансове стимулювання;
- усі відповіді правильні.

8. Яку стадію не включає процес відтворення?

- виробництво;
- обмін;
- контроль;
- споживання.

9. Грошовий вираз вартості будь-якого товару – це:

- заробітна плата;
- ціна;
- гроші;
- фінанси.

10. Технічний засіб вираження величини доходу суб'єктів фінансових відносин, своєрідні облікові одиниці цього доходу або видатку – це:

- заробітна плата;
- ціна;
- гроші;
- фінанси.

Питання для самоконтролю

- Що таке фінанси як економічна категорія?
- Що є об'єктом фінансових відносин?
- Що розуміють під централізованими фінансами?
- Що належить до децентралізованих фінансів?
- Які виділяють види фінансів?
- В чому полягає відмінність між державними та приватними фінансами?
- Якими ознаками володіють фінанси?
- Що таке гроші?
- У чому полягає суть розподільчої функції фінансів?
- У чому полягає суть контрольної функції фінансів?
- Які складові сукупного суспільного продукту?
- Назвіть основні напрями ролі фінансів у економічному житті суспільства.
- В чому проявляється взаємозв'язок ціни та фінансів?
- Яка відмінність заробітної плати і фінансів?
- Який взаємозв'язок заробітної плати і фінансів?

ТЕМА 3. ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Питання для теоретичної підготовки

- 3.1. Поняття фінансової системи, її структура, властивості та принципи побудови.
- 3.2. Характеристика сфер та ланок фінансової системи.
- 3.3. Структура органів управління фінансами в Україні.
- 3.4. Проблеми розвитку фінансової системи України.

Ключові терміни і поняття: фінансова система, сфери фінансової системи, державні фінанси, бюджет держави, державні фонди грошових коштів, державний кредит, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси, фінансовий ринок, ринок грошей, ринок страхування, управління фінансами, фінансові інститути.

3.1. Поняття фінансової системи, її структура, властивості та принципи побудови

Фінансові відносини в країні, маючи різноманітні форми прояву, разом утворюють цілісну фінансову систему, кожна ланка якої є носієм певних властивих їй фінансових відносин, що реалізуються у створенні та використанні відповідних грошових фондів. Усі ланки фінансової системи в сукупності відображають державний устрій країни, характеризують ступінь розвиненості її грошових, кредитних, валютних та інших відносин.

У правовому аспекті поняття «фінансова система» визначено як взаємопов'язане об'єднання в економіко-правовому просторі об'єктивного процесу розподілу вартості ВВП і суб'єктивного впливу на нього політики держави.

Фінансова система – це сукупність окремих її ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, окремих його верств населення, господарських структур, окремих громадян.

Сучасними вітчизняними науковцями фінансова система розглядається як сукупність економічних відносин та різноманітних фондів фінансових ресурсів, які створюються і використовуються в місцях їхнього акумулювання з метою забезпечення економічного та соціального розвитку.

З поглядів міжнародних науковців фінансова система відображається як:

- ▶ система форм і методів утворення, розподілу і використання фондів грошових коштів;
- ▶ сукупність організаційних структур та органів управління фінансами в країні;
- ▶ сукупність сфер фінансових відносин, у процесі яких формуються грошові фонди;
- ▶ сукупність певних ланок фінансових відносин, які за принципом функціонального призначення мають свої особливості у створенні і використанні грошових коштів.

Кожна ланка фінансової системи є і носієм властивих їй фінансових відносин, і водночас перебуває в певному зв'язку з іншими ланками системи. Тому фінансова система має певну чітку структуру, завдяки якій, розглядаючи кожную з ланок, можна отримати комплексне уявлення про фінансову систему загалом.

Фінансова система визначається як сукупність, з одного боку, певних сфер фінансових відносин, а з іншого – різних інститутів, що забезпечують функціонування і взаємодію всіх сфер, а також управління ними.

В узагальненому вигляді фінансова система країни (відповідно до основних суб'єктів фінансових відносин – держави, суб'єктів господарювання (підприємств) і домогосподарств

(населення)) – це сукупність трьох сфер фінансових відносин: державних фінансів, фінансів суб'єктів господарювання (підприємств) і фінансів домогосподарств (населення).

Сферу фінансової системи утворює сукупність фінансових відносин, узагальнена за певними ознаками.

В основу виділення сфер покладено рівні економічної системи (рис. 3.1):

Рис. 3.1. Сфери фінансової системи

У фінансовій системі окремі підсистеми вирізняються за такими ознаками:

- ▶ наявністю власної фінансової бази, що утворюється на основі первинних доходів суб'єктів економічних відносин;
- ▶ функціональним призначенням кожної підсистеми, що забезпечує фінансування витрат для досягнення конкретних специфічних цілей (для суб'єктів господарювання – це виробництво та реалізація товарів і надання послуг з метою отримання прибутку та збільшення капіталу; для працівників – це задоволення матеріальних і культурних потреб індивіда; для держави – це задоволення суспільних потреб, соціальна підтримка і захист економічного неактивного населення та безробітних);
- ▶ єдністю та взаємодією підсистем, що визначаються спільністю джерела первинних доходів (ВВП) і фінансової

політики, спрямованої на узгодження інтересів суб'єктів економічних відносин, а також взаємоузгодженістю їх фінансових планів і балансів.

За внутрішньою будовою фінансова система являє собою сукупність відносно відособлених взаємопов'язаних фінансових відносин, які відображають специфічні форми та методи розподілу і перерозподілу ВВП.

Зовнішня сторона являє собою організаційну структуру фінансової системи – сукупність фінансових органів та інструментів управління фінансовими системами.

В Україні нині фінансова система реформується в напрямку посилення суспільного значення соціальних страхових фондів та подальшого розвитку фінансового ринку. Враховуючи також ланки окремих сфер фінансової системи, сучасна фінансова система України має такий вигляд (рис. 3.2):

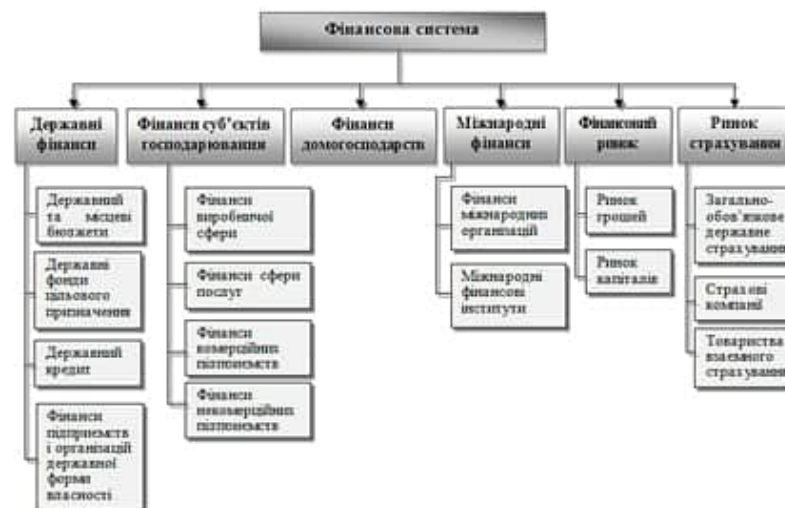

Рис. 3.2. Структура фінансової системи України

Сучасна фінансова система має такі *властивості*:

1. ефективність (досягнення цілей, в установленій строк з найменшими витратами);

2. неоднорідність, багатоелементність (наявність багатьох підсистем та їх складових);
3. емергентність (невідповідність властивостей окремих підсистем);
4. ієрархія (наявність декількох рівнів, що дають можливість міжрівневих і внутрішньорівневих конфліктів, необхідність гармонізації);
5. багатофункціональність (одночасне виконання декількох функцій);
6. гнучкість (можливість адаптації до умов функціонування, що змінилися, чи змін цілей в залежності від стану підсистем);
7. надійність (властивість реалізувати задані функції із заданими параметрами до визначеного періоду часу);
8. безпека (забезпеченість фінансових умов, що необхідні окремим об'єктам, суб'єктам, суспільству);
9. стійкість (збереження можливості функціонувати в особливих, в т.ч. екстремальних, умовах);
10. вразливість (можливість пошкодження систем, втрати в наслідку помилкових, неправомірних дій);
11. усталеність (можливість повернення до вихідного стану після усунення обурюючого впливу).

Принципами побудови фінансової системи є:

- ▶ принцип самостійності – означає, що кожна ланка фінансової системи є самостійною і відмінною від іншої;
- ▶ принцип єдності – передбачає здійснення єдиної економічної і фінансової політики;
- ▶ принцип функціонального призначення ланок – виражається в тому, що в кожній з них вирішуються свої завдання специфічними методами, а також існують відповідні фонди грошових коштів та апарат управління.

До організаційного складу фінансової системи входять:

- 1) органи управління:
 - ▶ Міністерство фінансів;
 - ▶ Державна податкова служба;
 - ▶ Державна митна служба;
 - ▶ Державна контрольно-ревізійна служба;
 - ▶ Державне казначейство;

- ▶ Пенсійний фонд;
 - ▶ Рахункова палата Верховної Ради України;
 - ▶ Аудиторська палата.
- 2) фінансові інститути:
- ▶ Національний банк;
 - ▶ комерційні банки;
 - ▶ небанківські кредитні установи;
 - ▶ страхові компанії;
 - ▶ міжбанківська валютна біржа;
 - ▶ фондова біржа;
 - ▶ фінансові посередники на ринку цінних паперів.

Таким чином, фінансова система – це сукупність окремих її ланок, кожна з яких має свої особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів, які зосереджені в розпорядженні держави, нефінансового сектора економіки, певних фінансових інститутів та домогосподарств для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, господарських структур та населення.

3.2. Характеристика сфер та ланок фінансової системи

У структурі фінансової системи основним елементом є *державні фінанси*, які сприяють розв'язанню певних соціальних проблем, підтримують першу сферу фінансової системи країни.

Складові державних фінансів виконують певні функції, забезпечують здійснення *фінансово-економічної політики, розвиток культури та мистецтва*.

Одним із основних напрямків державних фінансів є узгодження інтересів усіх членів суспільства і секторів економіки.

Структура державних фінансів включає:

- ▶ державний та місцеві бюджети;
- ▶ державні фонди цільового призначення;
- ▶ державний кредит;
- ▶ фінанси підприємств і організацій державної форми власності.

Бюджет держави є центральною ланкою фінансової системи, яка виражає економічні відносини щодо формування і використання загальнодержавного фонду грошових коштів.

Бюджет держави за формою – це фінансовий план органів влади всіх рівнів управління.

У сфері державних фінансів грошові потоки відображають відносини перерозподілу ВВП, це зовнішні відносини.

Зведений бюджет держави складає сукупність усіх видів бюджетів в Україні.

Мобілізуючи доходи до бюджету, держава впливає на фінансові можливості господарських структур і громадян, використовуючи податковий механізм (за допомогою елементів системи оподаткування: об'єктів оподаткування, ставок податків і пільг, податкових санкцій, амністій та ін., а також створюючи сприятливий інвестиційний клімат для залучення зовнішніх джерел фінансування).

Державні фонди грошових коштів – мають цільове призначення і знаходяться в розпорядженні центральних та місцевих органів влади.

Державні цільові фонди – це фонди грошових коштів, які мають цільове призначення і знаходяться в розпорядженні центральних та місцевих органів влади. Вони використовуються для розширення обсягу соціальних послуг населенню, розвитку галузей інфраструктури, надання суспільної допомоги непрацездатним і малозабезпеченим громадянам.

В систему державних цільових фондів України входить біля 20 різноманітних фондів.

Найбільшими з них є:

- ▶ Пенсійний фонд України;

- ▶ Фонд соціального страхування України;
- ▶ Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття;
- ▶ Фонд соціального захисту інвалідів;
- ▶ Фонд охорони навколишнього природного середовища.

Державний кредит – це сукупність відносин, у яких держава виступає як позичальник коштів (а її кредиторами є юридичні та фізичні особи), кредитор і гарант.

Існування державного кредиту в складі загальнодержавних фінансів пов'язано з постійним протиріччям між потребами держави і її фінансовими можливостями, з хронічною нестачею централізованих фінансових ресурсів і, зокрема, з бюджетним дефіцитом.

Найважливішими формами державного кредиту є державні позики, грошово-речові лотереї, використання частини вкладів населення в ощадних установах, використання коштів Державного позикового фонду.

До другої сфери фінансової системи включають фінанси суб'єктів господарювання (підприємств, організацій, установ).

Фінанси суб'єктів господарювання – це сукупність економічних відносин на рівні окремих суб'єктів господарювання, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням коштів в процесі здійснення господарської діяльності.

Фінанси суб'єктів господарювання відіграють важливу роль не тільки у фінансовій системі, а й у забезпеченні ефективного економічного та соціального розвитку країни:

- ▶ за їх рахунок формується найбільша частина фінансових ресурсів, які концентруються державою для централізованого фінансування різноманітних суспільних потреб;

► вони створюють необхідну фінансову основу для забезпечення безперервності виробничого процесу, спрямованого на задоволення попиту на товари та послуги;

► система фінансів суб'єктів господарювання сприяє формуванню фінансового потенціалу їх розвитку відповідно до стратегії підприємств на різних стадіях їх життєвого циклу;

► за їх допомогою суб'єкти господарювання децентралізовано розв'язують соціальні завдання розвитку суспільства, оскільки частини сформованих суб'єктами господарювання фінансових ресурсів спрямовується на споживання;

► вони уможлиблюють ефективне використання грошових заощаджень населення, тобто їх можна інвестувати в акції, облігації та інші доходні фінансові інструменти;

► вони сприяють раціоналізації обігу коштів у країні, забезпечуючи ефективне їх використання у процесі функціонування економіки.

До цієї ланки належать також фінанси невиробничої сфери, яка поділяється на фінанси освіти, охорони здоров'я, культури, науки, оборони та інших підрозділів.

Фінанси домогосподарств відображають рівень життя та фінансового забезпечення населення.

Фінанси домогосподарств є засобом створення та використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення особистих потреб громадян.

Доходи домогосподарств формуються із таких джерел як: заробітна плата працюючих, пенсії, соціальні допомоги, доходи від підсобних господарств та присадибних ділянок, доходи від бізнесу, дивіденди (%).

Основну частку видатків домогосподарств в Україні становлять видатки на житло, харчування, одяг, речі побутового вжитку.

Третя сфера охоплює міжнародні фінанси.

Міжнародні фінанси відображають перерозподільні відносини між суб'єктами різних країн в процесі зовнішньоекономічної діяльності та пов'язані з формуванням та використанням фондів фінансових ресурсів на міжнародному рівні.

Відносини між суб'єктами різних країн можуть виступати у формі *прямого товарообміну* (бартер, взаємообмін), а також у вигляді *грошових розрахунків* і *взаєморозрахунків*.

У четверту сферу входить **фінансовий ринок**.

Фінансовий ринок – це ланка фінансової системи, яка створює і використовує фонди фінансових ресурсів у тих випадках, коли інші ланки фінансової системи не можуть діяти ефективно.

Фінансовий ринок за строком обертання на ринку охоплює два основних сектори: ринок грошей і ринок капіталів (рис. 3.3).

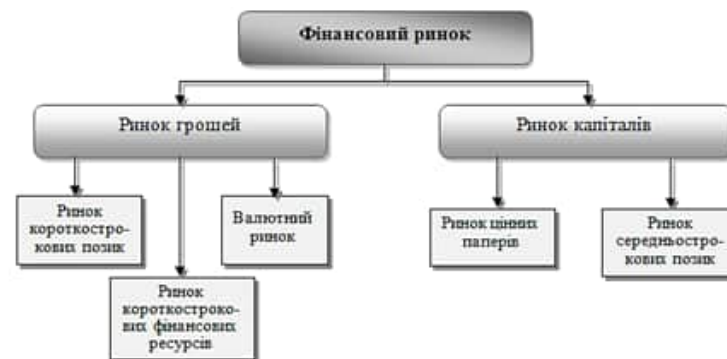

Рис. 3.3. Структура фінансового ринку залежно від строку обігу фінансових ресурсів

Ринок грошей – це фонди фінансових ресурсів, які передбачені для зовнішньоторговельних операцій.

На ринку грошей обертаються короткострокові фінансові ресурси (терміном до 1 року); на ринку капіталів – середньо- та довгострокові фінансові ресурси (терміном понад 1 рік).

Ринок капіталів або кредитних ресурсів є формою залучення тимчасово вільних коштів на інвестиційні та інші потреби. Він регулюється за допомогою облікової ставки національного банку.

До п'ятої сфери належить ринок страхування.

Ринок страхування – це відокремлена ланка фінансової системи з приводу формування і використання колективних страхових фондів.

Розрізняють такі види страхування:

- ▶ державне і недержавне;
- ▶ обов'язкове і добровільне;
- ▶ майнове;
- ▶ особисте;
- ▶ страхування відповідальності.

Страхові фонди створюються за рахунок страхових внесків юридичних та фізичних осіб і перебувають в розпорядженні страхових організацій і страхових компаній різних форм власності. Вони можуть використовуватись також як інвестиційні та кредитні ресурси в економіці до настання страхового випадку.

3.3. Структура органів управління фінансами в Україні

Ефективне функціонування фінансової системи країни залежать від організації управління фінансами в державі.

Управління фінансами в державі здійснюється через систему державних органів та інститутів за допомогою форм і методів організації управлінської діяльності. Ця діяльність зумовлена історичними, економічними та політичними умовами розвитку держави і підпорядковується фінансовій політиці.

Об'єктами фінансового управління є фінансові відносини, централізовані і децентралізовані фінансові ресурси усіх складових фінансової системи. До найважливіших об'єктів управління належать загальнодержавні фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств.

Суб'єктами фінансового управління є держава в особі законодавчих і виконавчих органів (у тому числі фінансових), а також фінансові служби підприємств, організацій і установ. Сукупність усіх організаційних структур, які здійснюють управління фінансами, утворює фінансовий апарат. Він забезпечує злагодженість функціонування окремих сфер і ланок фінансової системи завдяки чіткому розмежуванню функцій і повноважень між фінансовими органами та інституціями.

Управління фінансами – це система методів і форм організації фінансових відносин, які використовує фінансовий апарат для ефективного формування, розподілу і використання фінансових ресурсів суб'єктів господарської діяльності з метою досягнення поставлених цілей та запланованих результатів.

В управлінні фінансами виділяють декілька функціональних складових: планування, стратегічне управління, оперативне управління та контроль.

Фінансове планування відіграє важливу роль у системі управління фінансами, об'єктом якого є фінансова діяльність держави та суб'єктів господарської діяльності, а результатом – складання фінансових планів. У процесі фінансового планування держава та суб'єкти господарювання оцінюють стан своїх фінансів, виявляють резерви збільшення фінансових ресурсів і напрями їх ефективного використання. Завдяки фінансовому плануванню здійснюється економічне обґрунтування фінансових рішень та вибір їх альтернативних варіантів.

У системі органів управління фінансами виокремлюються органи стратегічного й оперативного управління фінансами (рис. 3.4).

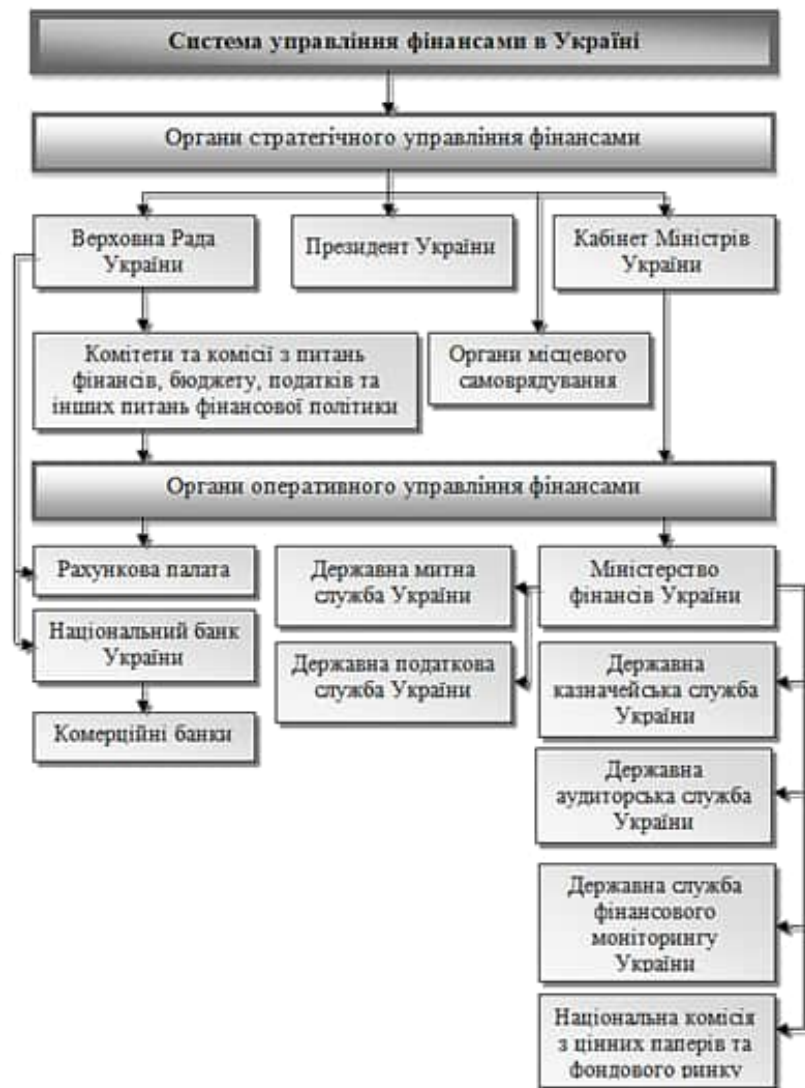

Рис. 3.4. Система управління фінансами в Україні

Стратегічне управління – це загальне управління фінансами, що поєднує дії, розраховані на довгострокову перспективу і вирішення глобальних завдань розвитку фінансової системи держави. Воно здійснюється вищими органами державної влади та управління: Верховною Радою України, Президентом України, Кабінетом Міністрів України.

Президент України, як глава держави, створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України для здійснення своїх повноважень, консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи та служби; підписує закони, ухвалені ВРУ; має право на вето щодо цих законів та ін.

Верховна Рада України (ВРУ), як вищий орган законодавчої влади, ухвалює закони, у тому числі з фінансових питань, визначає основні напрями бюджетної політики на наступний бюджетний період, затверджує Державний бюджет України та вносить зміни до нього; здійснює контроль за виконанням Державного бюджету; приймає рішення щодо звіту про його виконання; визначає засади зовнішньої та внутрішньої політики.

Кабінет Міністрів України, як вищий орган у системі органів виконавчої влади, розробляє та реалізовує стратегічні напрями єдиної державної фінансової політики, розробляє проект закону про Державний бюджет України, забезпечує виконання затвердженого ВРУ Державного бюджету України та подає звіт про його виконання, забезпечує виконання усіх законів, які стосуються фінансової політики держави.

Також до органів стратегічного управління фінансами в Україні варто віднести органи місцевого самоврядування (ОМС), які мають право самостійно проектувати місцевий бюджет, затверджувати і виконувати його; розпоряджатися коштами; мають право випускати місцеві позики, лотереї, цінні папери, а також отримувати кредити в банківських установах, розміщувати кошти в банках для отримання відсотків та поповнення місцевого бюджету.

Оперативне управління фінансами – це поточне управління фінансами, що становить сукупність заходів, розроблених на основі оперативного аналізу фінансової ситуації, фінансового планування, контролю та регулювання, складання

й виконання фінансових планів. Оперативне управління фінансами є головною функцією апарату фінансової системи держави: Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України, Державної митної служби України, Державної податкової служби України, фінансових управлінь (відділів), міністерств, відомств, місцевих рад, фінансових служб підприємств та організацій.

Центральним спеціалізованим органом державної виконавчої влади з управління фінансами є Міністерство фінансів України (Мінфін України), що здійснює керування фінансовою системою.

Особливим підрозділом Міністерства фінансів України, що спеціально займається виконанням Державного бюджету України, є Державна казначейська служба України (Казначейство України). Казначейство України входить до системи органів виконавчої влади та забезпечує реалізацію державної політики у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів.

Державна митна служба України (Держмитслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів.

Держмитслужба реалізує державну митну політику, державну політику у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи.

Основними завданнями Держмитслужби є:

- ▶ забезпечення реалізації державної митної політики, зокрема, забезпечення митної безпеки та захисту митних інтересів України і створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним контролем і спрощенням законної торгівлі;

- ▶ забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань державної митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил;

- ▶ внесення пропозицій щодо забезпечення формування державної митної політики на розгляд Міністра фінансів.

Державна податкова служба України (ДПС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Основними завданнями ДПС є:

- ▶ реалізація державної податкової політики, здійснення в межах повноважень, передбачених законом, контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів, державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пального, державної політики з адміністрування єдиного внеску, державної політики у сфері контролю за своєчасністю здійснення розрахунків в іноземній валюті в установленій законом строк, дотриманням порядку проведення готівкових розрахунків за товари (послуги), проведення розрахункових операцій, а також за наявністю ліцензій на провадження видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню відповідно до закону;

- ▶ внесення на розгляд Міністра фінансів пропозицій щодо забезпечення формування: державної податкової політики; здійснення контролю за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів; державної політики у сфері контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, пального та ін.

Державна аудиторська служба України (Держаудитслужба) є центральним органом виконавчої влади у формі інспекції, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів України та який реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю.

Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг; Фінансова розвідка України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра

фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку займається забезпеченням реалізації єдиної державної політики щодо цінних паперів і функціонування фондового ринку в Україні, а також здійсненням правового регулювання відносин, що виникають на ринку цінних паперів, захистом інтересів громадян України та держави, запобіганням зловживанню та порушенню на фондовому ринку, координацією діяльності міністерств та інших центральних органів державної виконавчої влади у цій сфері.

Рахункова палата України (РПУ) є постійно діючим вищим органом державного фінансового контролю.

Головними завданнями РПУ є:

- ▶ організація і здійснення контролю за своєчасним виконанням дохідної та видаткової частини державного бюджету,
- ▶ визначення ефективності та доцільності використання державних коштів.

Важливу роль у системі управління фінансами в Україні відіграють фінансові інститути. Далі розглянемо найважливіші з них.

Національний банк України (НБУ) є основною фінансовою інституцією у сфері регулювання грошово-кредитного ринку.

Головне завдання НБУ – регулювання грошового обігу й організація ефективного функціонування кредитної системи держави.

НБУ також проводить реєстрацію комерційних банків і видає ліцензії на окремі види банківських операцій (наприклад, валютні операції); здійснює нагляд за діяльністю комерційних банків за допомогою встановлення економічних нормативів і розмірів обов'язкових резервів, здійснює контроль за дотриманням законодавства про валютне регулювання та проведенням касових операцій комерційними банками та ін.

Комерційні банки – це банки, які здійснюють універсальні банківські операції з різними організаціями, установами,

здебільшого за рахунок власних коштів та залучення кредитних ресурсів своїх клієнтів.

Світова практика виробила два принципи побудови комерційних банків:

▶ *принцип сегментування*, коли банківська діяльність обмежена певним видом операцій чи сектором грошового ринку;

▶ *принцип універсальності*, коли будь-які обмеження щодо діяльності банків на грошовому ринку знімаються.

Небанківські фінансово-кредитні установи включають в себе: кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, інвестиційні фонди та ін.

Страхові компанії – це фінансові посередники, які здійснюють виплати своїм клієнтам при настанні певних подій, обумовлених у договорі страхування (страховому полісі).

Міжбанківська валютна біржа здійснює торги з купівлі-продажу іноземних валют.

Фондова біржа – це ринок, на якому здійснюється торгівля цінними паперами; акціонерне товариство, що зосереджує попит і пропозицію цінних паперів, сприяє формуванню їх біржового курсу та здійснює свою діяльність відповідно до чинного законодавства, статуту і правил фондової біржі.

3.4. Проблеми розвитку фінансової системи України

Фінансова система становить сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами окремих ланок фінансових відносин і фінансових установ, за допомогою яких держава формує, розподіляє, перерозподіляє і використовує як централізовані, так і децентралізовані грошові фонди.

Однією з основних проблем нестійкості фінансової системи України є відсутність належного державного контролю. Оскільки останній – важлива функція держави, за допомогою якої забезпечуються адекватні умови для функціонування фінансової системи, дефіцит належного контролю призводить до зловживань та порушень у сфері фінансових відносин.

На розвиток фінансової системи впливає безліч факторів, які потрібно враховувати з метою недопущення застою і кризових явищ. У цьому зв'язку необхідно налагоджувати та вдосконалювати механізми реалізації фіскальної, грошової і кредитної політик з метою забезпечення належного функціонування вітчизняної фінансово-кредитної системи.

За рахунок неефективної роботи фінансової системи у сучасних умовах відбувається неповне акумулювання фінансових ресурсів та нераціональний їх перерозподіл між різними сферами. У результаті цього гальмуються надходження інвестицій у країну, адже саме вони необхідні для сталого економічного розвитку та стабільного функціонування держави.

Серед основних проблем фінансової системи України слід назвати також неефективну систему державного регулювання, що унеможливорює сталість її розвитку. Також, проблемою для України залишається незбалансованість у видатках та доходах бюджету, а також значне зростання державної заборгованості та нераціональний розподіл витрат.

Таким чином, найважливішими проблемами розвитку фінансової системи України на сучасному етапі є:

- ▶ відсутність політики захисту вітчизняного товаровиробника;
- ▶ відсутність ефективної державної підтримки розвитку малого і середнього бізнесу;
- ▶ недосконала процедура банкрутства підприємств;
- ▶ недосконалість діючої системи оподаткування;
- ▶ неефективний контроль за сплатою податків;
- ▶ недостатній контроль за цільовим і раціональним використанням бюджетних коштів;
- ▶ високий рівень видатків на управління;
- ▶ невідокремленість державних цільових фондів від Державного бюджету;
- ▶ недостатні обсяги тимчасово вільних коштів у підприємств і населення;
- ▶ низький рівень довіри до держави взагалі і до банківської системи зокрема;
- ▶ низький рівень розвиненості фінансового ринку;

- ▶ нераціональне використання коштів, залучених за допомогою державного кредиту;
- ▶ низький рівень кредитування реального сектора економіки;
- ▶ великі обсяги тіньової економіки;
- ▶ надлишкова кількість готівкових коштів, які перебувають в обігу.

Удосконалення фінансової системи України має ґрунтуватися на забезпеченні фінансової безпеки, зміцненні фінансової самодостатності її інститутів, фінансовій інтеграції України у світове співтовариство через активізацію її участі в діяльності міжнародних фінансових організацій на рівних з іншими країнами правах.

Удосконалення фінансової системи України можливе через здійснення комплексу таких заходів:

- ▶ чіткий розподіл фінансових ресурсів між центральними та регіональними органами влади як на стадії їх формування, так і у процесі їх використання;
- ▶ розширення функцій, прав і можливостей регіонів з підвищенням їх відповідальності за результати діяльності;
- ▶ перегляд витратної частини бюджету (зокрема, відмова від фінансування більшої частини виробничого сектора, особливо за тими напрямками, де є зацікавленість приватного капіталу);
- ▶ перегляд політики надання субсидій у напрямку їх скорочення, за винятком пріоритетних галузей (наприклад, сільського господарства);
- ▶ формування необхідних централізованих резервів для їх використання замість залучення емісійних кредитів;
- ▶ чітка організація діяльності державного казначейства з метою контролю за надходженням коштів та їх цільовим використанням.

Впровадження таких рекомендацій дасть змогу країні перш за все впорядкувати та чітко організувати фінансову систему, а це, як наслідок, вплине на визнання України як надійного партнера у співпраці та дозволить їй зайняти належне місце на світовій арені.

Тестові завдання

1. Фінансова система складається з:

- а) секторів;
- б) сфер та ланок;
- в) норм та нормативів;
- г) фінансових важелів дії та впливу.

2. До структури фінансової системи не належить:

- а) державні фінанси;
- б) фінанси домогосподарств;
- в) ринок страхування;
- г) правильною відповіді немає.

3. Сучасна фінансова система має таку властивість:

- а) емергентність;
- б) гнучкість;
- в) стійкість;
- г) усі відповіді правильні.

4. До основних принципів побудови фінансової системи відносять:

- а) публічність та постійність;
- б) самостійність та єдність;
- в) справедливість та економічність;
- г) гнучкість та відкритість.

5. Центральною ланкою фінансової системи України є?

- а) державний кредит;
- б) цільові державні позабюджетні фонди;
- в) фінансовий ринок;
- г) бюджет держави.

6. У структурі фінансової системи основним елементом є:

- а) державні фінанси;
- б) фінанси домогосподарств;
- в) ринок страхування;
- г) фінанси суб'єктів господарювання.

7. Сукупність економічних відносин, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням коштів в процесі здійснення господарської діяльності – це:

- а) державні фінанси;
- б) фінанси домогосподарств;
- в) ринок страхування;
- г) фінанси суб'єктів господарювання.

8. Розрізняють такі види страхування:

- а) державне і недержавне;
- б) обов'язкове і добровільне;
- в) майнове та особисте;
- г) усі відповіді правильні.

9. До органів стратегічного управління фінансами в Україні не належить:

- а) Верховна Рада України;
- б) органи місцевого самоврядування;
- в) Національний банк України;
- г) Президент України.

10. До органів оперативного управління фінансами в Україні не належить:

- а) Рахункова палата;
- б) Міністерство фінансів України;
- в) Державна казначейська служба України;
- г) Кабінет Міністрів України.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення фінансової системи держави.
2. Що являє собою фінансова системи в правовому аспекті?
3. Назвіть сфери фінансової системи.
4. Які складові елементи включає структура фінансової системи України?
5. Якими властивостями характеризується сучасна фінансова система?
6. Які принципи побудови фінансової системи?
7. Дайте характеристику сфер та ланок фінансової системи.
8. Назвіть складові (ланки) державних фінансів.
9. Що таке бюджет держави?
10. Які складові (ланки) фінансового ринку?
11. Яка відмінність між ринком грошей та ринком капіталів?
12. Що являє собою управління фінансами?
13. Що є об'єктом фінансового управління?
14. Назвіть суб'єкти фінансового управління.
15. Які основні проблеми діючої фінансової системи України?

ТЕМА 4. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Питання для теоретичної підготовки

- 4.1. Сутність фінансів суб'єктів господарювання та їх роль у складі фінансової системи.
- 4.2. Фінансові ресурси суб'єкта господарювання.
- 4.3. Організація фінансів суб'єктів господарювання.
- 4.4. Прибуток суб'єкта господарювання: його роль, основи процесу формування, розподілу та використання.

Ключові терміни і поняття: фінанси суб'єктів господарювання, фінансові відносини, фінансові ресурси, амортизація, фінансовий результат діяльності підприємства, виручка від реалізації продукції, собівартість продукції, прибуток, збиток, рентабельність, фінансовий менеджмент, статутний капітал, резервний фонд, амортизаційний фонд, фонд розвитку, валютний фонд, фонд оплати праці, фонд виплати дивідендів, повне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою відповідальністю, командитне товариство, акціонерне товариство, публічне товариство, приватне товариство, асоціація, корпорація, консорціум, концерн, промислово-фінансова група, асоційовані підприємства, холдинг, доходи, витрати.

4.1. Сутність фінансів суб'єктів господарювання та їх роль у складі фінансової системи

Важливою складовою фінансової системи держави виступають *фінанси суб'єктів господарювання (підприємств)*, які відображають залучення суб'єктів господарювання до фінансових відносин та безпосередню участь в них. Вони функціонують у матеріальній і нематеріальній сферах виробництва, де створюється

валовий внутрішній продукт (далі – ВВП) і національний дохід – основні джерела фінансових ресурсів.

На макроекономічному рівні фінанси суб'єктів господарювання забезпечують формування фінансових ресурсів країни через бюджет та позабюджетні фонди. Саме тому від стану фінансів суб'єктів господарювання залежить можливість задоволення суспільних потреб та фінансова стійкість країни.

Фінанси суб'єктів господарювання функціонують на мікрорівні і тому мають спільні риси та певні відмінності від фінансів держави в цілому. Загальною ознакою фінансів суб'єктів господарювання є те, що вони виражають сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом ВВП.

Специфічні ознаки фінансів суб'єктів господарювання виражають економічні відносини, які характеризують первинний розподіл вартості ВВП, формування та використання грошових доходів і децентралізованих фондів

Особливості фінансів суб'єктів господарювання зумовлені їх функціонуванням у різних галузях економіки, різними організаційно-правовими формами господарювання.

Господарська діяльність переважної більшості суб'єктів господарювання має комерційний характер з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Некомерційне господарювання – це самостійна систематична господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку. До некомерційних належать здебільшого доброчинні, освітянські, медичні, наукові та інші організації невинробничої сфери економіки.

У процесі підприємницької діяльності суб'єкти господарювання вступають у господарські відносини із своїми контрагентами: постачальниками і покупцями, партнерами із суспільної діяльності, об'єднаннями і асоціаціями, фінансово-кредитною системою, внаслідок яких виникають фінансові відносини, пов'язані з організацією виробництва і реалізацією продукції, формуванням фінансових ресурсів, здійсненням

інвестиційної діяльності, податкових платежів у бюджет і цільові фонди, внутрішньовиробничим розподілом доходів тощо.

Таким чином, *об'єктом фінансів суб'єктів господарювання* є економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів. *Суб'єктами* таких відносин можуть бути підприємства та організації, банківські установи, страхові компанії, позабюджетні, інвестиційні фонди, аудиторські організації, інші суб'єкти господарювання, які є юридичними особами.

Матеріальною основою економічних (фінансових) відносин є гроші. Гроші створюють умови для появи фінансів як самостійної сфери грошових відносин.

Фінанси суб'єктів господарювання – це економічні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу ВВП, пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємств.

Фінансові відносини суб'єктів господарювання у залежності від економічного змісту можна згрупувати за деякими основними напрямками (рис. 4.1).

Відносини з іншими підприємствами та організаціями – найбільша за обсягом грошових платежів група. Це відносини між підприємствами, що пов'язані з виконанням договірних зобов'язань (з постачальниками, покупцями, будівельниками, транспортниками та іншими підприємствами як всередині країни, так і ззовні).

Фінансові відносини між підприємствами можуть виникати у зв'язку з:

- ▶ реалізацією виробленої продукції;
- ▶ купівлею-продажем товарно-матеріальних цінностей для господарської діяльності;
- ▶ сплатою й отриманням штрафів, пені та інших платежів;
- ▶ перерахуванням коштів у цільові фонди інших підприємств;
- ▶ розподілом прибутку від спільної діяльності.

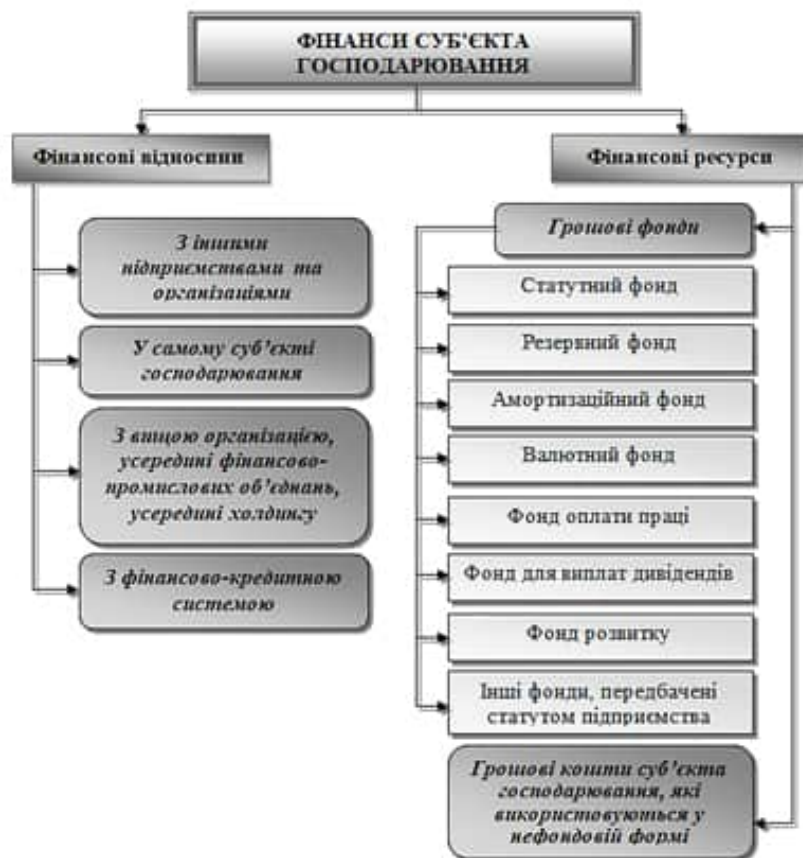

Рис. 4.1. Складові фінансів суб'єкта господарювання

Роль цієї групи первинна, тому що у сфері матеріального виробництва створюється національний дохід, підприємства одержують виручку від реалізації продукції і прибуток.

Фінансові відносини всередині підприємства – це відносини між окремими структурними підрозділами підприємства (філіалами, цехами, відділами), а також відносини адміністрації з робітниками підприємства. Фінансові відносини

всередині підприємства виникають у зв'язку з формуванням статутного фонду, формуванням і розподілом прибутку, фондів спеціального призначення; оплатою праці робітників та службовців, виплатою премій, матеріальної допомоги;

Фінансові відносини підприємств з вищими організаціями, всередині фінансово-промислових груп – це відносини, що виникають в умовах концентрації і монополізації виробництва. Вони пов'язані з формуванням і використанням централізованих грошових фондів для фінансування інвестицій, наукових та маркетингових досліджень, поповнення основних та оборотних коштів, фінансування імпорتنих операцій.

Відносини з фінансово-кредитною системою включають відносини з бюджетною системою (державним та місцевими бюджетами), з позабюджетними фондами, з кредитно-банківськими установами, із страховими організаціями, з фондовим ринком, з різними фондами та інші відносини.

Соціально-економічна сутність фінансів суб'єктів господарювання проявляється у їх функціях, які в цілому схожі із загальними та найбільш відомими функціями фінансів взагалі, однак мають деякі особливості.

До функцій фінансів суб'єктів господарювання (підприємств) належать:

1. *формування фінансових ресурсів* у процесі функціонування суб'єкта господарювання через отримання доходів та їх акумулювання з метою розподілу за визначеними напрямками чи фондами;

2. *розподіл і використання фінансових ресурсів* у відповідності до потреб економічного (виробничого) циклу з метою забезпечення стабільності функціонування підприємства. Дана функція проявляється через використання грошових коштів на закупівлю сировини та матеріалів, формування фонду оплати праці, здійснення податкових платежів тощо;

3. *здійснення контролю* за рухом вартості та розподільчими відносинами, що мають місце в процесі функціонування підприємства з метою урахування економічних інтересів учасників та забезпечення отримання обґрунтованої норми прибутку на вкладений капітал.

Фінансові ресурси суб'єктів господарювання – це сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні підприємства та призначені для здійснення його господарської діяльності.

Фінансові ресурси суб'єктів господарювання характеризуються наступними ознаками:

- ▶ фінансові ресурси являють собою певну сукупність грошових коштів, що формуються у формі фондів у процесі розподілу та перерозподілу ВВП та національного багатства;
- ▶ фінансові ресурси являються собою саме ті грошові кошти, метою використання яких є придбання товарів та послуг, водночас, фінансові ресурси формуються внаслідок реалізації товарів та послуг.

Складовими фінансових ресурсів підприємств є:

- ▶ прибуток;
- ▶ амортизаційні відрахування;
- ▶ цільові фонди підприємства;
- ▶ кредити;
- ▶ оборотні кошти.

Амортизація (амортизаційні відрахування) – це процес поступового перенесення вартості основних засобів на продукт, що виготовляється з їх допомогою.

Для заміщення зношеної частини основних засобів виробництва підприємства роблять амортизаційні відрахування, тобто відрахування певних грошових сум відповідно до розмірів фізичного і морального зносу засобів виробництва. Амортизаційні відрахування використовуються для повного відтворення зношених основних фондів (на реновацію (оновлення елементів основних засобів)), а також для їх часткового відшкодування (на капітальний ремонт і модернізацію).

Амортизація обчислюється щомісяця у розмірі 1/12 частини річних норм, зараховуються до амортизаційного фонду і включаються у собівартість продукції або витрати обігу.

Амортизаційні відрахування залежать від:

- ▶ методів амортизації або норм амортизації;
- ▶ амортизаційного періоду;
- ▶ балансової вартості основних засобів.

Нарахування амортизації починається з місяця, що настає за місяцем, у якому об'єкт необоротних активів став придатним для використання.

Термін амортизації або амортизаційний строк – дата, термін повного погашення вартості засобів виробництва за рахунок амортизації. За його допомогою обчислюється норма амортизації.

У процесі функціонування та проведення своєї господарської діяльності у підприємства формуються доходи та витрати, співставлення яких дає змогу говорити про формування фінансового результату діяльності підприємства.

Фінансовий результат діяльності підприємства знаходить відображення у формі 2 фінансової звітності підприємства – *Звіти про фінансові результати*, яка дає змогу не лише констатувати певний прибуток чи збиток, але й прослідкувати доходи, що стали основою формування фінансового результату, та напрями витрат, що були здійснені у зв'язку з формуванням доходів.

Складовими сукупного доходу підприємства є:

- ▶ доходи від операційної діяльності або виручка від реалізації (дохід від реалізації продукції, інші операційні доходи);
- ▶ фінансові доходи (дохід від участі в капіталі, інші фінансові доходи);
- ▶ інші доходи від операційної діяльності (дохід від реалізації фінансових інвестицій, від реалізації необоротних активів, від реалізації майнових комплексів);
- ▶ надзвичайні доходи (страхові відшкодування, сума зменшення податку на прибуток і ін.).

Виручка від реалізації продукції формує первинний вид доходу підприємства, який відображає суму грошових коштів, що була отримана у ході реалізації продукції, шляхом зарахування на рахунок підприємства або перерахунком в касу.

Касовий метод розрахунку виручки від реалізації продукції: виручка від реалізації дорівнює сумі коштів, яку було отримано в результаті відвантаження продукції, надання послуг, виконання робіт, включаючи фінансову діяльність.

Метод нарахування: виручка від реалізації дорівнює вартості товарів (робіт, послуг), які було відвантажено (виконано або надано) на визначену дату.

Собівартість продукції представляє собою сукупність витрат, які має здійснити підприємство у ході виробництва продукції.

Собівартість реалізованої продукції має наступні складові:

- ▶ *виробнича собівартість продукції*, яку було реалізовано протягом звітного періоду;
- ▶ *нерозподілені постійні загальновиробничі витрати та наднормативні виробничі витрати.*

Прибуток, як економічна категорія – відображає додану вартість, яка була створена у результаті господарської діяльності підприємства. Це різниця між обсягом реалізації та собівартістю продукції, що була реалізована.

Тобто, прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Прибуток від звичайної діяльності – різниця між чистим доходом, отриманим від продажу продукції (без урахування ПДВ та акцизного податку) та витратами на її виробництво і реалізацію.

Чистий прибуток – це прибуток після сплати податків.

Прибуток також визначають як суму, на яку зріс власний капітал компанії за даний період у результаті діяльності цієї компанії.

Складові прибутку від звичайної діяльності включають:

- ▶ прибуток від основної (операційної) діяльності;
- ▶ прибуток, одержаний від фінансової діяльності та від участі в капіталі;
- ▶ прибуток від інших операцій.

Рентабельність – це економічний показник, який дає уявлення про рівень прибутковості проведення господарської діяльності, тобто про рівень ефективності використання фінансових ресурсів у ході виробництва та реалізації продукції.

Ефективність формування та використання фінансових ресурсів в значній мірі залежить від реалізації процесів управління фінансовими ресурсами.

Управління фінансовими ресурсами – це діяльність щодо максимізації об'ємів фінансових ресурсів та підвищення ефективності їх використання.

Фінансовий менеджмент – здійснення управління фінансовими ресурсами підприємства через розробку системи заходів щодо оптимізації формування, розподілу та використання фінансових ресурсів та грошового обігу підприємства.

4.2. Фінансові ресурси суб'єкта господарювання

Незалежно від сфери функціонування господарюючого суб'єкта його фінансово-господарська діяльність пов'язана з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів.

Сутність фінансових ресурсів тісно пов'язана з економічною категорією «фінанси». Однак, незважаючи на тривалу історію існування фінансів як економічної категорії, проблема визначення сутності фінансових ресурсів на рівні підприємств в економічній науці залишається дискусійною.

Під фінансовими ресурсами слід розуміти грошові кошти, які знаходяться у розпорядженні підприємства та беруть участь у процесі відтворення. До фінансових ресурсів належать грошові фонди та частина грошових коштів, яка використовується підприємством у нефондовій формі.

Залежно від власності фінансові ресурси можуть бути власними та позиковими.

Власні фінансові ресурси – це ресурси, які належать підприємству і утворюються внаслідок фінансово-господарської діяльності підприємства. До них належать: статутний фонд, амортизаційний фонд, валовий дохід і прибуток.

Позикові фінансові ресурси – це ресурси, що знаходяться тимчасово в розпорядженні підприємства і можуть бути використані для досягнення статутних цілей. До їх числа відносяться отримані кредити, кошти мобілізовані на фінансовому ринку.

Грошові фонди – це частина грошових коштів, які мають цільове спрямування.

Важливою стороною фінансової діяльності суб'єктів господарювання є формування та використання різних грошових фондів, через які здійснюється процес розширеного відтворення, фінансування науково-технічних розробок, освоєння та впровадження нової техніки та технологій, економічне стимулювання тощо.

До грошових фондів належать:

- ▶ статутний капітал (фонд);
- ▶ резервний фонд;
- ▶ фонд розвитку виробництва;
- ▶ фонд оплати праці;
- ▶ амортизаційний фонд;
- ▶ фонд для виплати дивідендів;
- ▶ валютний фонд
- ▶ інші фонди, передбачені статутом підприємства.

Формування грошових фондів суб'єкта господарювання починається з моменту його організації. Підприємство відповідно до чинного законодавства утворює статутний капітал. Статутний капітал – основне первісне джерело власних коштів підприємства.

Статутний капітал уявляє собою сукупність коштів засновників необхідну для функціонування підприємства, які вкладені в активи, а також майнові права, що мають грошову оцінку.

Порядок і джерела формування статутних фондів залежать від типу підприємства і форми власності. Розміри статутного фонду характеризують розмір коштів, які були інвестовані у фінансово-господарську діяльність. На основі статутного капіталу формуються основний і оборотний капітали, які знаходяться у процесі безперервного руху, приймаючи різні форми в залежності від стадії кругообігу. Поділ капіталу на

основний і оборотний пов'язаний з характером їх кругообігу і формою участі у створенні готової продукції.

Резервний фонд – утворюється на підприємстві за рахунок відрахувань від прибутку, використовується для покриття збитків, подолання тимчасових фінансових ускладнень (не менш 25% статутного фонду і не менш 5% від розміру прибутку).

Амортизаційний фонд – утворюється в процесі використання основних засобів і нематеріальних активів за рахунок амортизаційних відрахувань, використовується для їх відтворення.

Фонд розвитку концентрує кошти, які використовуються для розвитку виробництва.

Валютний фонд – формується на підприємствах, які одержують виручку у валюті від експортних операцій або купують валюту для імпортованих операцій.

Фонд оплати праці – формується на підприємстві для грошових виплат працівникам за виконану роботу згідно з трудовим договором.

Фонд виплати дивідендів – утворюється в акціонерних підприємствах один раз на рік для виплати акціонерам дивідендів по акціях.

Окрім постійних грошових фондів на підприємствах можуть утворюватися оперативні тимчасові фонди.

Кошти суб'єкта господарювання використовуються не тільки у фондовій формі. Так, використання підприємством коштів для виконання фінансових зобов'язань перед бюджетом та позабюджетними фондами, банками, страховими організаціями здійснюються у нефондовій формі.

У нефондовій суб'єкти господарювання також одержують дотації та субсидії, спонсорські внески, банківські кредити.

Суб'єкт господарювання використовує різні джерела формування фінансових ресурсів. Фінансові ресурси суб'єкта господарювання формуються (рис. 4.2):

- ▶ під час заснування підприємства (внески засновників у статутний фонд);
- ▶ внаслідок здійснення фінансово-господарської діяльності (нерозподілений прибуток, амортизаційний фонд, резервний фонд);

- ▶ у результаті операцій на фінансовому ринку (додатковий капітал, позиковий капітал);
- ▶ у порядку перерозподілу грошових коштів (бюджетні субсидії, страхові відшкодування, інші види ресурсів).

Рис. 4.2. Джерела формування фінансових ресурсів суб'єкта господарювання

Перехід на ринкові умови господарювання потребує нових підходів до формування фінансових ресурсів суб'єктів господарювання. Так, сьогодні важливе місце у джерелах фінансових ресурсів належить внескам фізичних і юридичних осіб.

Водночас скорочуються розміри бюджетних і відомчих субсидій. Збільшується значення прибутку, амортизаційних відрахувань та позикових коштів.

У процесі формування фінансових ресурсів підприємств важливу роль відіграє визначення оптимальної структури їхніх джерел. Наявність фінансових ресурсів, їх ефективне використання визначають фінансову стабільність підприємства, його платоспроможність, ліквідність, фінансову стійкість.

Все це змушує підприємства виявляти ініціативу, заповзятливість, нести відповідальність за результати власної фінансово-господарської діяльності.

4.3. Організація фінансів суб'єктів господарювання

Функціонування фінансів суб'єктів господарювання здійснюється за допомогою цілеспрямованої їх організації.

Під організацією фінансів суб'єктів господарювання розуміють форми, методи, способи формування та використання ресурсів, контроль за їхнім оборотом для досягнення економічних цілей згідно з чинними законодавчими актами.

В основу організації фінансів підприємств покладено комерційний розрахунок – порівняння у вартісній формі витрат і результатів фінансово-господарської діяльності, який базується на таких основних принципах: саморегулювання, самоокупність, самофінансування.

Визначальний вплив на організацію фінансів суб'єктів господарювання мають:

- ▶ організаційно-правова форма господарювання;
- ▶ галузеві техніко-економічні особливості;
- ▶ форма об'єднання підприємств, якщо підприємство входить до будь-якого об'єднання.

В Україні можуть діяти різні види підприємств, які різняться метою і характером діяльності, кількістю власників капіталу, їхніми правами і відповідальністю. Організаційно-правова форма господарювання підприємств регламентується Господарським кодексом України.

Залежно від форм власності в Україні можуть діяти підприємства таких видів:

- ▶ *приватне підприємство*, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи);
- ▶ підприємство, що діє на основі колективної власності (*підприємство колективної власності*);
- ▶ комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади;

► *державне підприємство*, що діє на основі державної власності;

► *підприємство, засноване на змішаній формі власності* (на базі об'єднання майна різних форм власності).

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу в Україні діють підприємства:

► *унітарні*, які створюються одним засновником. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника;

► *корпоративні*, що утворюються, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Організаційно-правова форма господарювання підприємств визначає зміст фінансових відносин у процесі формування статутного капіталу, відповідальність за зобов'язаннями, розподіл і використання прибутку. Це повною мірою стосується господарських товариств, якими, відповідно до Господарського кодексу України, визнаються підприємства або інші суб'єкти господарювання, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їх майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Залежно від характеру інтеграції (осіб або капіталу) і міри відповідальності за зобов'язаннями (повна або часткова) господарські товариства поділяються на повні, з обмеженою відповідальністю, додатковою відповідальністю, командитні, акціонерні.

Повним товариством (товариство з повною відповідальністю) є господарське товариство, всі учасники якого згідно з укладеним між ними договором здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Товариством з обмеженою відповідальністю є господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Товариством з додатковою відповідальністю є господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а у випадку його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Командитним товариством є господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладами (вкладники).

Акціонерним товариством є господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями лише майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

За типом створення акціонерні товариства можуть бути публічними і приватними. Тип товариства (публічне чи приватне) залежить від кількості акціонерів, які входять до нього.

Так, кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати 100 акціонерів. Кількісний же склад акціонерів публічного акціонерного товариства не обмежується.

Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне і приватне розміщення акцій. Приватне ж акціонерне товариство може здійснювати лише приватне розміщення

акцій. У разі ж прийняття загальними зборами приватного акціонерного товариства рішення про здійснення публічного розміщення акцій до статуту товариства вносяться відповідні зміни, у тому числі про зміну типу товариства – з приватного на публічне. Зміна типу товариства з приватного на публічне або навпаки є його перетворенням.

По-різному складаються фінансові відносини на підприємствах і стосовно розподілу прибутку. Прибуток корпоративних комерційних організацій, що лишається після розподілу у загальновстановленому порядку, розподіляється між учасниками на засадах корпоративності. Прибуток унітарних підприємств після сплати податку на прибуток та інших обов'язкових платежів повністю лишається у розпорядженні підприємств і використовується для виробничого та соціального розвитку.

На організацію фінансів суб'єктів господарювання значний вплив мають також галузеві особливості їх діяльності. Галузева техніко-економічна специфіка впливає на склад і структуру виробничих фондів, тривалість виробничого циклу, особливості кругообігу грошових коштів, джерела фінансування простого і розширеного відтворення, склад і структуру фінансових ресурсів як у грошовій, так і в натуральній формах.

На організацію фінансів підприємств також впливають різні форми їх об'єднань. Згідно з Господарським кодексом України, об'єднанням підприємств визнається господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Об'єднання підприємств є юридичною особою і можуть утворюватися на невизначений строк або як тимчасові об'єднання.

В Україні можуть створюватись і функціонувати два типи об'єднань підприємств:

1) *добровільні*, які мають право на добровільних засадах об'єднувати свою науково-технічну, виробничу, комерційну та інші види діяльності і створювати добровільні об'єднання, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству України;

2) *інституціональні*, діяльність яких започатковується у директивному порядку міністерствами (відомствами),

органами самоврядування чи безпосередньо Кабінетом Міністрів України.

Сьогодні в Україні функціонують потужні державні корпорації в агропромисловому комплексі, будівництві та інших секторах економіки, створені на базі колишніх галузевих міністерств. Підприємство, що входить до інституціонального об'єднання, не має права без згоди об'єднання виходити з його складу, а також об'єднувати на добровільних засадах свою діяльність з іншими господарюючими суб'єктами та приймати рішення про припинення своєї діяльності.

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств поділяються на такі види:

► *господарське об'єднання*, що є об'єднанням підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та/або статуту, який затверджується їх засновниками;

► *державне (комунальне) господарське об'єднання*, яке є об'єднанням підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або, у визначених законом випадках, рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або рішенням компетентних органів місцевого самоврядування. Державне (комунальне) господарське об'єднання діє на основі рішення про його утворення та статуту, який затверджується органом, що прийняв рішення про утворення об'єднання.

Організаційно-правовими формами господарських об'єднань в Україні є асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання підприємств, передбачені законом. Державні і комунальні господарські об'єднання утворюються переважно у формі корпорації або концерну, незалежно від найменування об'єднання (комбінат, трест тощо).

Асоціація – це договірне об'єднання, створене для постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися. Члени асоціації зберігають юридичну і

фінансову самостійність. Асоціація не має права втручатися у господарську діяльність підприємств-учасників асоціації.

Корпорація – це договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум – це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Учасниками консорціуму можуть бути державні і приватні фірми, а також окремі держави. Учасники консорціуму зберігають юридичну і фінансову самостійність. У випадку досягнення мети створення консорціуму він припиняє свою діяльність.

Концерн – це статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Після створення концерну суб'єкти господарювання втрачають свою самостійність. Учасники концерну не можуть бути одночасно учасниками іншого концерну.

Промислово-фінансова група – об'єднання юридично та економічно самостійних підприємств різних галузей економіки, утворюються за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України. Промислово-фінансова група не є юридичною особою і не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання.

Асоційовані підприємства – це група суб'єктів господарювання-юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні.

Холдинг – специфічна організаційна форма об'єднання капіталів. Суб'єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств), визнається холдинговою компанією. Між холдинговою компанією та її дочірніми підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування відповідно до вимог Господарського кодексу України.

Якщо з вини контролюючого підприємства дочірнім підприємством було укладено (здійснено) не вигідні для нього угоди або операції, то контролююче підприємство повинно компенсувати завдані дочірньому підприємству збитки.

Якщо дочірнє підприємство з вини контролюючого підприємства опиниться у стані неплатоспроможності і буде визнане банкрутом, то субсидіарну відповідальність перед кредиторами дочірнього підприємства нестиме контролююче підприємство.

Законодавством України можуть визначатися й інші форми об'єднання інтересів підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємців тощо).

4.4. Прибуток суб'єкта господарювання: його роль, основи процесу формування, розподілу та використання

Прибуток є однією з основних економічних категорій, яка характеризує відносини, що складаються у процесі суспільного виробництва.

Прибуток – це та частина додаткової вартості продукту, яка залишається після покриття витрат виробництва. Відособлення частини вартості продукції у вигляді витрат виступає у грошовому виразі як собівартість продукції.

Додатковий продукт – це вартість, створювана виробниками понад вартість необхідного продукту. Додатковий

продукт властивий усім суспільно-економічним формаціям і є однією з важливих умов їхнього успішного розвитку.

Отже, прибуток являє собою частину додаткової вартості, виробленої, реалізованої, готової до розподілу. Підприємство одержить прибуток після того, як втілена у створеному продукті вартість буде реалізована і набере грошової форми. Об'єктивна основа існування прибутку пов'язана з необхідністю первинного розподілу додаткового продукту.

Таким чином, прибуток є об'єктивною економічною категорією. Тому на його формування впливають об'єктивні процеси, що відбуваються у суспільстві, сферах виробництва й розподілу валового внутрішнього продукту.

Водночас прибуток – це показник, який формується на мікрорівні. Прибуток відбиває результати фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання і зазнає впливу багатьох чинників.

Є особливості у формуванні прибутку підприємств залежно від сфери їхньої діяльності, галузі господарювання, форми власності, розвитку ринкових відносин тощо.

На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відбивається в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливає встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності; обчислення собівартості продукції (робіт, послуг); загальногосподарських витрат; визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій та іншої діяльності.

Отже, прибуток – це важливий показник, який характеризує фінансовий результат діяльності підприємства. Зростання прибутку означає збільшення потенційних можливостей підприємства, підвищення ступеня його ділової активності. За прибутком визначається доля доходів власників підприємств, розміри дивідендів акціонерів, інших доходів. Прибуток визначає також рентабельність капіталу, впливає на вартість усього підприємства в цілому.

Прибуток є джерелом забезпечення як внутрішньогосподарських потреб підприємств, так і джерелом формування бюджетних ресурсів держави. Тому успішна, прибуткова діяльність підприємств є основою економічного розвитку та економічної безпеки держави.

Облік і визначення фінансових результатів – прибутку (збитку) здійснюється за такими видами діяльності підприємства: звичайна діяльність, у тому числі операційна та інша звичайна діяльність; а також діяльність, пов'язана з виникненням надзвичайних подій.

Підприємство може отримувати прибуток у результаті операційної, фінансової та інвестиційної діяльності.

Відповідно до Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку *прибуток* – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Збитком вважається перевищення суми витрат над сумою доходів, для отримання якого були здійснені ці витрати.

Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» не дає чіткого поняття «фінансові результати», але розглядає невід'ємні його складові – доходи та витрати.

Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань, яке призводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками).

Згідно положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Доходи», вони класифікуються за такими групами:

- ▶ дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- ▶ чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);
- ▶ інші операційні доходи;
- ▶ фінансові доходи;
- ▶ інші доходи.

На рис. 4.3. наведено схему формування чистого прибутку підприємства згідно Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку України.

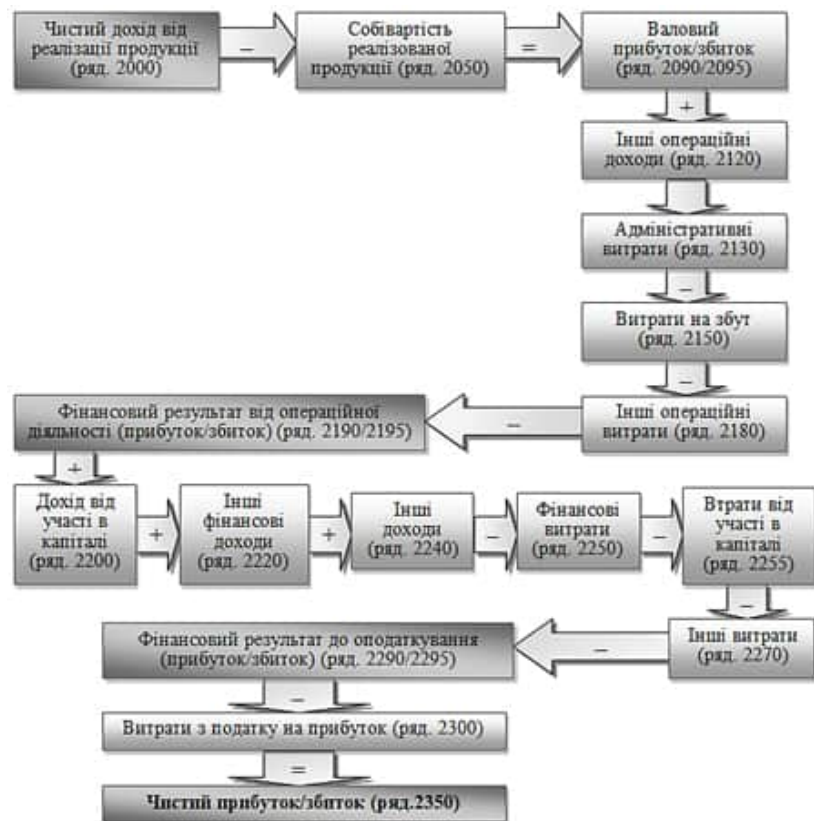

Рис. 4.3. Схема формування та визначення чистого прибутку підприємства

Отриманий підприємством прибуток може бути використаний для задоволення різноманітних потреб.

По-перше, він спрямовується на формування фінансових ресурсів держави, фінансування бюджетних видатків через вилучення у підприємств частини прибутку у державний бюджет.

По-друге, прибуток є джерелом формування фінансових ресурсів самих підприємств і використовується ними для забезпечення господарської діяльності.

Основні напрямки використання прибутку – це виробничо-технічний розвиток підприємства, соціальний розвиток, матеріальне заохочення, включаючи виплату дивідендів в акціонерних товариствах, інші витрати.

Чистий прибуток підприємства спрямовується на формування резервного фонду, виплату дивідендів, поповнення статутного фонду, на інші цілі.

Ефективність роботи підприємства значною мірою залежить від якості управлінських рішень, що стосуються використання прибутку, який залишився у розпорядженні підприємства. Приймаючи ці рішення, власники (менеджери) повинні враховувати потребу підприємства у фінансових ресурсах, резервах, необхідність виробничого і соціального розвитку підприємства, можливості прибуткових фінансових вкладень тощо.

Тестові завдання

- Об'єктом фінансів суб'єктів господарювання є:
 - рух грошових потоків підприємства;
 - економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів;
 - грошові доходи та фонди;
 - відтворювальний процес.
- Фінансові відносини між підприємствами можуть виникати у зв'язку з:
 - реалізацією виробленої продукції;
 - купівлею-продажем товарно-матеріальних цінностей для господарської діяльності;
 - сплатою й отриманням штрафів, пені та інших платежів;

г) усі відповіді правильні.

3. До фінансових ресурсів суб'єкта господарювання належать:

- а) тільки власний капітал;
- б) грошові фонди і грошові кошти, які використовуються в нефондовій формі;
- в) основні фонди і оборотні активи;
- г) тільки кредити банків.

4. *Оберіть правильне визначення економічної суті рентабельності:*

- а) абсолютна сума прибутку, отриманого від операційної діяльності;
- б) перевищення прибутку від фінансових операцій над збитками від цих операцій;
- в) рівень прибутковості проведення господарської діяльності;
- г) перевищення виручки від реалізації продукції над її собівартістю.

5. *Під амортизацією розуміють:*

- а) поступову втрату основними фондами своєї споживчої вартості в процесі їхнього функціонування;
- б) знос основних фондів унаслідок впровадження нових, більш прогресивних і економічно ефективних машин і обладнання;
- в) витрати на реконструкцію, технічне переозброєння і ремонт основних фондів.
- г) процес поступового перенесення вартості основних засобів на продукт, що виготовляється з їх допомогою.

6. *Які з перелічених показників безпосередньо впливають на розмір амортизаційних відрахувань?*

- а) методи амортизації або норми амортизації, амортизаційний період, балансова вартість основних засобів;
- б) сума отриманого прибутку, нарахована амортизація і фондовіддача основних засобів;
- в) коефіцієнт вибуття основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів;
- г) сума оборотних активів, вартість виробленої продукції за звітний період.

7. *Під організацією фінансів суб'єктів господарювання розуміють:*

- а) процес визначення обсягу фінансових ресурсів за джерелами формування і напрямками їх цільового використання;
- б) використання різних прийомів і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємства;
- в) управління фінансовими відносинами через фінансові важелі;
- г) форми, методи, способи формування та використання ресурсів, контроль за їхнім оборотом для досягнення економічних цілей згідно з чинними законодавчими актами.

8. *Залежно від характеру інтеграції і міри відповідальності за зобов'язаннями господарські товариства поділяються на:*

- а) приватне підприємство, підприємство, що діє на основі колективної власності, комунальне підприємство, державне підприємство, підприємство, засноване на змішаній формі власності;
- б) унітарні, корпоративні;
- в) повні, з обмеженою відповідальністю, додатковою відповідальністю, командитні, акціонерні;
- г) правильної відповіді немає.

9. *Господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном – це:*

- а) повне товариство;
- б) товариство з обмеженою відповідальністю;
- в) товариство з додатковою відповідальністю;
- г) командитне товариство.

10. *Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації – це:*

- а) асоціація;
- б) консорціум;
- в) корпорація;
- г) холдинг.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення фінансам суб'єктів господарювання.
2. Які функції виконують фінанси підприємств?
3. Розкрийте сутність фінансових ресурсів підприємств
4. Які ознаки характерні для фінансових ресурсів підприємств?
5. Розкрийте складові фінансових ресурсів підприємств.
6. Дайте визначення фінансового менеджменту.
7. Розкрийте сутність фінансового результату діяльності підприємства.
8. Дайте визначення виручці від реалізації продукції.
9. Які існують методи обліку виручки від реалізації продукції?
10. Дайте визначення прибутку підприємства.
11. Назвіть види підприємств, що можуть діяти в Україні залежно від форм власності.
12. Назвіть види підприємств, що можуть діяти в Україні залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного капіталу.
13. На які види поділяються господарські товариства залежно від характеру інтеграції (осіб або капіталу) і міри відповідальності за зобов'язаннями?
14. Які типи об'єднань підприємств можуть створюватись і функціонувати в Україні?
15. Які існують організаційно-правові форми господарських об'єднань в Україні?

ТЕМА 5. БЮДЖЕТ ТА БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

Питання для теоретичної підготовки

- 5.1. Роль бюджету в економіці держави.
- 5.2. Економічна сутність бюджету, його ознаки.
- 5.3. Бюджетна система та бюджетний устрій.
- 5.4. Теоретичні основи організації міжбюджетних відносин.

Ключові терміни і поняття: бюджет, бюджетні відносини, національний дохід, грошові відносини, бюджетний профіцит, бюджетний дефіцит, бюджетна політика, бюджетний механізм, бюджетний устрій, бюджетна система України, бюджетний процес, бюджетний період, міжбюджетні відносини, дотація, субвенція, субсидії, бюджетне регулювання, міжбюджетні трансферти, бюджетний федералізм, фіскальна децентралізація.

5.1. Роль бюджету в економіці держави

Бюджет сформувався в результаті тривалого історичного процесу розвитку людського суспільства, трансформації натурального господарства у товарне, виникнення і функціонування держави. В сучасних умовах бюджет – це складне економічне і багатогранне явище, без якого не може існувати жодна держава. На рис. 5.1 наведено основні підходи до трактування поняття «бюджет».

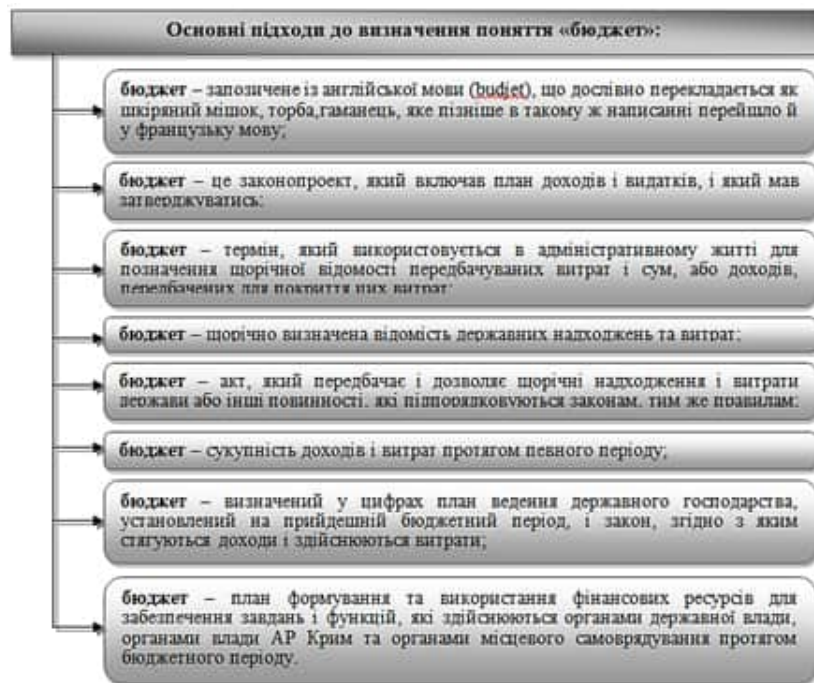

Рис. 5.1. Основні підходи до визначення поняття «бюджет»

Об'єктивна необхідність бюджету зумовлена діяльністю держави, необхідністю перерозподілу валового внутрішнього продукту між сферами діяльності, територіями країни внаслідок нерівномірності їхнього розвитку, між окремими верствами населення для забезпечення найбільш вразливих його категорій фінансовими ресурсами.

Бюджет як центральна ланка всієї фінансової системи України є складним явищем.

За економічною природою бюджет відображує грошові відносини, які складаються між державою, з одного боку, та суб'єктами господарювання усіх форм власності і фізичними особами – з іншого. Він являє собою затверджений у законодавчому порядку документ у формі розпису доходів і видатків держави на відповідний термін.

Бюджет являє собою основну економічну форму планомирного утворення і використання централізованого фонду фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

Економічна природа бюджету зумовлюється необхідністю фінансування заходів з надання суб'єктам суспільства нематеріальних благ і послуг у формі оборони країни, національної безпеки й правопорядку, захисту довкілля, освіти, охорони здоров'я, науки, культури тощо, саме нематеріальні блага і послуги, які отримують суб'єкти суспільства від держави, мають істотний вплив на рівень добробуту населення і якість його життя. Використовуючи бюджети різних рівнів, держава забезпечує певний стан матеріального достатку населення та комфортне й безпечне існування суб'єктів суспільства.

Грунтуючись на ринкових позиціях функціонування суб'єктів суспільства, економісти доходять висновку, що за допомогою бюджету відбуваються обмінні операції у формі купівлі-продажу за схемою «податки – нематеріальні блага і послуги». Через бюджет здійснюється обмін між державою та суб'єктами суспільства, де податки, обов'язкові платежі та збори виступають формою залучення грошових коштів і підтвердженням участі населення у фінансуванні необхідних йому послуг. Рівновага між суспільною корисністю наданих державою нематеріальних благ і послуг та їх сумарною вартістю забезпечується у демократичному суспільстві відмовою від підтримки на виборах певних політичних сил.

Бюджет служить сферою зіткнення економіки і політики та невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку суспільства. У бюджеті сконцентровані інтереси держави, суб'єктів господарювання та населення. Між ними відбувається постійне протиборство за присвоєння певної частини суспільного продукту. Тому головне призначення бюджету полягає у зрівноваженні інтересів усіх суб'єктів суспільства. Відповідно до визначеної фінансової політики за допомогою бюджету

відбувається розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту за підрозділами виробництва, галузями економіки, адміністративно-територіальними одиницями суспільства та верствами населення.

Фінансові ресурси бюджетів різних рівнів служать засобом вирішення таких завдань у суспільстві:

- ▶ забезпечення виконання державою своїх функцій;
- ▶ функціонування соціальної інфраструктури суспільства;
- ▶ сприяння пропорційному розвитку регіонів і галузей економіки шляхом оптимального розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів;
- ▶ гарантування соціального захисту населення і вирішення національних проблем;
- ▶ фінансування розвитку науково-технічного прогресу;
- ▶ забезпечення охорони довкілля.

Органи державної влади і державного управління використовують бюджет для виконання таких функцій:

- ▶ здійснення контролю за станом виробництва і реалізації товарів;
- ▶ шляхом бюджетного регулювання впливають на фінансову діяльність місцевих органів влади і управління;
- ▶ проводять контроль за діяльністю виконавчо-розпорядчих органів, які складають і виконують бюджет.

Бюджет відображає економічні відносини, за допомогою яких держава здійснює мобілізацію і використання централізованого фонду фінансових ресурсів. Бюджет – це план формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які виконують органи державної влади України, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

Основним і вирішальним джерелом доходів бюджетів різних рівнів є нагромадження фізичних і юридичних осіб. Водночас вилучення до бюджетів більшої частини нагромаджень підірвало б внутрішньогосподарське стимулювання. Тому частина їхніх нагромаджень використовується на внутрішньогосподарські цілі.

Мобілізація певної частини фінансових ресурсів до бюджетів дає можливість державі забезпечувати використання їх на задоволення першочергових потреб суспільства. Це дає змогу уникати розпорошування коштів численними каналами і на менш важливі цілі. Виділення частини валового внутрішнього продукту на загальнодержавні потреби через бюджетний механізм дає можливість дотримуватися певної пропорційності у розвитку суспільства.

Виключно важливим є політичне значення бюджету. З допомогою фінансових ресурсів бюджетів різних рівнів реалізується економічна політика держави. Значною мірою це забезпечується сталістю, регулярністю та своєчасністю надходжень фінансових ресурсів до бюджету у формі податкових і неподаткових надходжень, зборів, відрахувань та обов'язкових платежів, доходів від операцій з капіталом і добровільних внесків фізичних та юридичних осіб.

5.2. Економічна сутність бюджету, його ознаки

Сам термін «бюджет» являє собою державний розпис доходів і видатків.

В Бюджетному кодексі України наведено термін «бюджет» – як план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування впродовж бюджетного періоду.

Як вже згадувалось раніше, бюджет відіграє надзвичайно важливу роль у діяльності держави. Адже, для свого існування держава повинна мати достатню кількість грошових коштів. Ці кошти вона акумулює у бюджеті шляхом розподілу та перерозподілу сукупного суспільного продукту (у вартісному виразі – валового внутрішнього продукту) та його частини національного доходу, а іноді й національного багатства країни.

Через бюджет держави відтворюється вся багатогранна її діяльність і забезпечується виконання її функцій. Традиційно виділяють такі *функції держави*, як:

- ▶ управлінська (утримання апарату влади та управління державою);

- ▶ оборонна (утримання армії для захисту власної території);
- ▶ економічна (регулювання розвитку економіки країни);
- ▶ соціальна (підтримка незахищених верств населення).

Бюджет охоплює фінансові відносини держави з суб'єктами господарювання та населенням щодо формування та використання централізованого фонду грошових коштів для виконання державою своїх функцій, передбачених конституцією, та соціально-економічних завдань, що стоять перед нею на певному етапі її розвитку.

Бюджет є провідною ланкою фінансової системи, яка не тільки виконує розподільчі функції, а й бере активну участь у створенні фінансових ресурсів держави, завдяки яким забезпечується її існування.

Метою бюджету є визначення та обґрунтування обсягу коштів, що необхідні на бюджетний рік для виконання державних завдань.

Об'єктивна необхідність бюджету зумовлена діяльністю держави, необхідністю перерозподілу ВВП та його частини національного доходу між сферами діяльності (матеріальною та нематеріальною), територіями країни або галузями внаслідок нерівномірності їхнього розвитку, між окремими верствами населення для забезпечення найбільш вразливих його категорій фінансовими ресурсами.

Фінансові відносини, що складаються у держави з підприємствами, установами, населенням називаються бюджетними відносинами.

Бюджетні відносини як частина фінансових відносин:

- ▶ виникають в результаті вторинного перерозподілу ВВП, а відтак, неодмінним його учасником є держава;
- ▶ пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих фондів грошових коштів, призначених для задоволення потреб суспільства у благах.

Виникнення бюджетних відносин пов'язане із вторинним розподілом та перерозподілом вартості ВВП та його частини національного доходу (рис. 5.2).

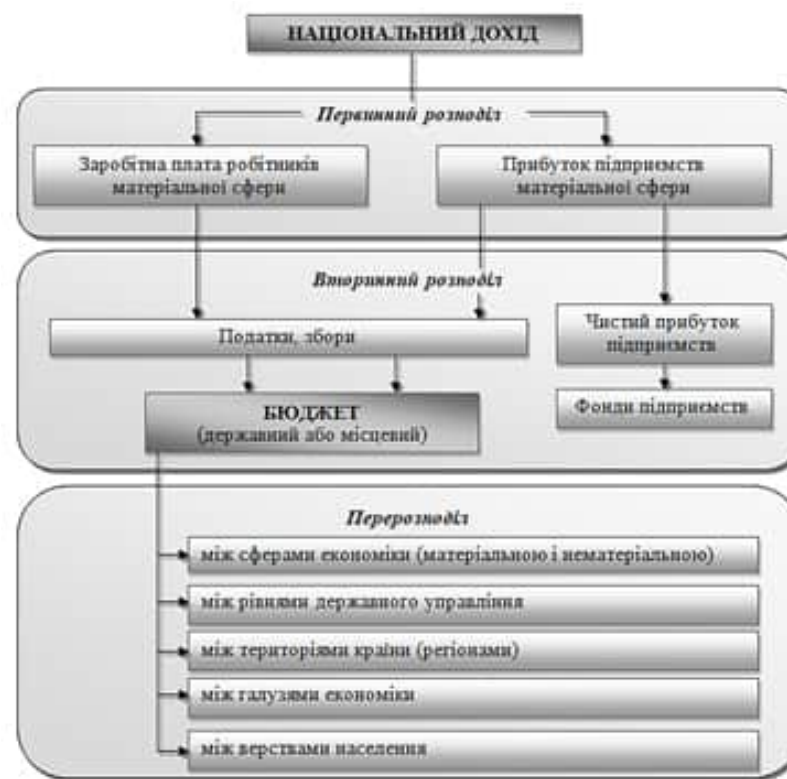

Рис. 5.2. Розподіл та перерозподіл національного доходу країни

Бюджет характеризується такими ознаками:

▶ *як економічна категорія:* економічні відносини, які виникають між державою в особі державних органів влади та органів місцевого самоврядування з однієї сторони і юридичними й фізичними особами – з іншої, з приводу утворення централізованого фонду коштів держави, його розподілу і використання з метою задоволення суспільних благ;

▶ *за матеріальним змістом:* централізований фонд коштів, які перебуваючи у постійному русі, утворюють вхідні й вихідні грошові потоки;

► *за формою прояву*: основний фінансовий план, баланс доходів та видатків держави на відповідний період, що має законодавче забезпечення;

► *за характером прояву*: правовідносини, що регулюються нормами права, юридично закріплюються відповідним правовим актом – Законом «Про державний бюджет», який є основою організації бюджетного процесу;

► *за організаційною структурою*: центральна ланка фінансової системи, що впливає на пропорції перерозподілу ВВП між іншими сферами та ланками, обумовлюють одне одного для забезпечення реалізації фінансової політики держави.

Зміст бюджетних відносин характеризується такими *напрямами грошових відносин*:

► між державою та підприємствами, організаціями й установами державної форми власності;

► державою та підприємствами, організаціями й установами змішаної форми власності;

► державою та підприємствами, організаціями й установами, що знаходяться у приватній власності;

► державою і громадськими організаціями;

► державою та населенням;

► між іншими державами та міжнародними організаціями.

Стан бюджету як фінансового плану характеризується *трьома показниками*:

► рівновагою доходів і видатків бюджету;

► бюджетним профіцитом – перевищенням доходів над видатками;

► бюджетним дефіцитом – перевищенням видатків над доходами.

Держава планує бюджет, його доходи та видатки. Форми і методи бюджетної роботи та бюджетного планування, структура доходів і видатків бюджету кожної держави визначається економічним ладом суспільства, природою та функціями держави.

Джерела надходжень коштів до бюджету, їх спрямування та використання у процесі розширеного відтворення визначаються системою економічних відносин, характером

суспільних відносин, які становлять матеріальну основу фінансів.

Фінансові ресурси бюджетів різних рівнів є засобом вирішення таких *соціально-економічних завдань у суспільстві*:

► забезпечення виконання державою своїх функцій, у тому числі гарантування соціального захисту населення та вирішення питань національної безпеки;

► сприяння пропорційному розвитку регіонів і галузей економіки шляхом оптимального розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів;

► функціонування соціальної інфраструктури суспільства;

► фінансування розвитку науково-технічного прогресу;

► забезпечення охорони навколишнього середовища та ін.

Державний бюджет України включає *дві складові*:

► загальний фонд бюджету, за рахунок коштів якого забезпечується фінансування основних функцій та завдань держави і територіальних громад;

► спеціальний фонд, призначений для фінансування певних заходів, визначених законодавством.

Такий розподіл бюджетів на дві частини має за мету забезпечення прозорості усіх джерел доходів і визначення пріоритетів у фінансуванні витрат.

Сутність державного бюджету як економічної категорії реалізується через його основні функції.

В економічній літературі немає єдиної думки щодо кількості функцій бюджету. Найбільш наявними та структурованими є дві функції розподільча та контрольна, але бюджет безумовно виконує й регулюючий вплив на економіку країни, а також не можна не помітити його соціального впливу. Тому бюджет виконує наступні функції:

► розподільчу;

► контрольну;

► забезпечення існування держави;

► регулювання економіки;

► соціальну.

Розподільча функція бюджету, завдяки якій здійснюється розподіл та перерозподіл ВВП та національного доходу,

полягає в тому, що держава концентрує у своїх руках усі джерела бюджетних надходжень, щоб використати їх потім якомога найбільш ефективно з метою задоволення загальнодержавних потреб. У відношення з бюджетом вступають всі учасники суспільного виробництва.

Сутність контрольної функції полягає в тому, що суспільство в особі специфічних державних або недержавних фінансових структур:

- ▶ розкриває своєчасність і повноту надходження у розподілення держави фінансових ресурсів від різних суб'єктів;
- ▶ визначає відповідність розміру ресурсів держави обсягу його потреб;
- ▶ контролює та вирівнює бюджетний розподіл;
- ▶ дозволяє визначити пропорції розподілу бюджетних коштів, наскільки ефективно вони використовуються.

Бюджет виконує функцію забезпечення існування держави. За його допомогою створюється матеріально-технічна база для функціонування держави через формування централізованого фонду фінансових ресурсів, що дозволяє їй виконувати свої функції на всіх рівнях державного управління.

Бюджет також виконує регулюючу функцію за допомогою якої здійснюється вплив держави на економічні, соціальні, національні, регіональні процеси.

Бюджет також фінансово забезпечує соціальну політику держави – перерозподіл ВВП з метою забезпечення соціальної справедливості, тобто виконує соціальну функцію. Значні кошти спрямовуються на фінансування систем соціального страхування та соціального забезпечення (пенсії за віком, інвалідам, при втраті годувальника, втраті працездатності, допомога по безробіттю), а також на освіту, науку, охорону здоров'я.

Бюджетна політика – сукупність стратегічних та тактичних заходів держави з організації та використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Вона відображає спрямування форм і методів утворення оптимальних обсягів фінансових ресурсів бюджету та їх найефективнішого розміщення і найбільш економного використання.

Сутність бюджетної політики:

- ▶ відображається у статтях доходів і витрат бюджету, в джерелах їх формування і напрямках використання;
- ▶ виявляється у формах і методах мобілізації бюджетних коштів та їх використанні на державні потреби.

Для реалізації бюджетної політики у державі створюється бюджетний механізм.

Бюджетний механізм – це система економічних заходів впливу на забезпечення мобілізації оптимальних обсягів фінансових ресурсів бюджету, їх найефективнішого розміщення і найекономнішого використання з метою забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, визначеного економічною політикою держави.

У структурі бюджетного механізму можна виділити такі складові:

- ▶ організаційні форми,
- ▶ форми бюджетного забезпечення,
- ▶ методи та інструменти бюджетного регулювання,
- ▶ бюджетні стимули і санкції.

Залежно від особливостей фінансування бюджетних відносин та необхідності застосування відповідних методів, важелів, інструментів, показників бюджетний механізм включає чотири найважливіші види:

- ▶ механізм мобілізації доходів;
- ▶ механізм використання бюджетних коштів;
- ▶ механізм управління бюджетним дефіцитом та державним боргом;
- ▶ механізм регулювання міжбюджетних відносин.

Таким чином, багатогранна сутність бюджету показує, що державний бюджет, з одного боку, є об'єктивною

економічною категорією, що відображає сферу економічних відносин, а з іншого – виступає як продукт функціонування держави у формі закону й управлінської діяльності людей, та як фінансовий план, у якому відображаються процеси формування та використання фінансових ресурсів суспільства, на підставі якого здійснюється розпис доходів і видатків держави на визначений строк.

5.3. Бюджетна система та бюджетний процес в Україні

В основу формування бюджетної системи України сьогодні покладено Конституцію України та Бюджетний кодекс України.

Організація і принципи побудови бюджетної системи, її структура і взаємозв'язок між бюджетами які він об'єднує, в процесі забезпечення виконання єдиної загальнодержавної фінансово-бюджетної політики складають її *бюджетний устрій*.

Бюджетний устрій країни визначається її державним устроєм. *В його основу покладено:*

- ▶ визначення видів бюджетів;
- ▶ установлення принципів побудови бюджетної системи;
- ▶ розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи;
- ▶ організація взаємовідносин між бюджетами різних рівнів.

В унітарних державах, тобто в країнах з єдиним населенням та культурою, бюджетна система має дві ланки: державний бюджет і багаточисельні місцеві бюджети.

У федеративних державах бюджетні системи складаються з трьох ланок: федерального бюджету або бюджету центрального уряду, бюджетів членів федерації (наприклад, штати у США, землі (ланди) – у Німеччині, провінції – у Канаді, кантони – у Швейцарії) та місцевих бюджетів.

Бюджетний устрій України визначається закріпленням в Конституції України державним ладом України та її адміністративно-територіальним поділом.

Україна – унітарна держава, яка розподілена на 25 адміністративно-територіальних одиниць (Автономну республіку Крим та 24 області країни).

Відповідно до Бюджетного кодексу бюджетна система України – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Структура бюджетної системи України

Бюджетна система України ґрунтується на таких принципах:

- ▶ *принцип єдності* бюджетної системи України – єдність бюджетної системи України забезпечується єдиною правовою базою, єдиною грошовою системою, єдиним регулюванням бюджетних відносин, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю порядку виконання бюджетів та ведення бухгалтерського обліку і звітності;

► *принцип збалансованості* – повноваження на здійснення витрат бюджету повинні відповідати обсягу надходжень до бюджету на відповідний бюджетний період;

► *принцип самостійності* – Державний бюджет України та місцеві бюджети є самостійними. Держава коштами державного бюджету не несе відповідальності за бюджетні зобов'язання органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування. Органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування коштами відповідних бюджетів не несуть відповідальності за бюджетні зобов'язання одне одного, а також за бюджетні зобов'язання держави;

► *принцип повноти* – до складу бюджетів підлягають включенню всі надходження до бюджетів та витрати бюджетів, що здійснюються відповідно до нормативно-правових актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування;

► *принцип обґрунтованості* – бюджет формується на реалістичних макропоказниках економічного і соціального розвитку держави та розрахунках надходжень до бюджету і витрат бюджету, що здійснюються відповідно до затверджених методик та правил;

► *принцип ефективності* – при складанні та виконанні бюджетів усі учасники бюджетного процесу мають прагнути досягнення запланованих цілей при залученні мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів;

► *принцип субсидіарності* – розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами повинен ґрунтуватися на максимально можливому наблизенні надання суспільних послуг до їх безпосереднього споживача;

► *принцип цільового використання бюджетних коштів* – бюджетні кошти використовуються тільки на цілі, визначені бюджетними призначеннями;

► *принцип справедливості і неупередженості* – бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупе-

редженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами;

► *принцип публічності та прозорості* – Державний бюджет України та місцеві бюджети затверджуються, а рішення щодо звіту про їх виконання приймаються відповідно Верховною Радою України, Верховною Радою Автономної Республіки Крим та відповідними радами;

► *принцип відповідальності* учасників бюджетного процесу – кожен учасник бюджетного процесу несе відповідальність за свої дії або бездіяльність на кожній стадії бюджетного процесу.

Бюджетний процес – це регламентована норма права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що становлять бюджетну систему України

Основні завдання, що вирішуються за допомогою бюджетного процесу:

► визначення основних напрямів бюджетної політики на основі стратегічного підходу до формування бюджету та її взаємозв'язку з економічною політикою;

► стабілізація державних фінансів за рахунок визначення фінансових можливостей бюджету на основі планування реальних обсягів доходів і видатків;

► запровадження заходів з відновлення економічного зростання та модернізації економіки.

Бюджетний кодекс визначає 5 стадій бюджетного процесу:

1. складання та розгляд Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них;

2. складання проектів бюджетів;

3. розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України, рішення про місцевий бюджет;

4. виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України, рішення про місцевий бюджет;

5. підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства.

В Україні бюджетний процес триває протягом трьох років:

- ▶ складання проекту бюджету, його розгляд і затвердження відбуваються у рік, що передує плановому;
- ▶ виконання бюджету (бюджетний період) – один рік;
- ▶ складання звіту про виконання бюджету і його затвердження – протягом наступного року після стадії виконання (бюджетного періоду).

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, становить один календарний рік, який починається 1 січня кожного року і закінчується 31 грудня того ж року.

Відповідно до Конституції України та Бюджетного кодексу України бюджетний період для Державного бюджету України за особливих обставин може бути іншим.

Особливими обставинами є:

- ▶ введення воєнного стану;
- ▶ оголошення надзвичайного стану в Україні.

У разі затвердження Державного бюджету України на інший, ніж передбачено Бюджетним кодексом, бюджетний період місцеві бюджети повинні бути затверджені на такий самий період.

Загалом, бюджетний процес має бути спрямований не тільки на збалансування доходів і видатків одного року, але й стратегічним за змістом. Він повинен охоплювати стратегічний та оперативний фінансові плани з розподілу ресурсів відповідно до встановлених цілей і пріоритетів. Добре організований бюджетний процес виходить за межі традиційної концепції постатейного контролю видатків, стимулюючи діяльність учасників бюджетного процесу щодо вдосконалення ефективності і продуктивності програм.

Управління бюджетним процесом повинно ґрунтуватися на знанні об'єктивних економічних законів розвитку суспільства, закономірностей розподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу між державою і суб'єктами господарювання, державою і населенням, галузями економіки і територіями, враховуючи рівень економіки держави на певному історичному етапі її розвитку.

5.4. Теоретичні основи організації міжбюджетних відносин

Соціально-економічний розвиток будь-якої країни нерозривно пов'язаний із процесом руху коштів між бюджетами різних рівнів, щоб забезпечити необхідним обсягом фінансових ресурсів кожного суб'єкта міжбюджетних відносин.

Міжбюджетні відносини – це відносини між органами державної влади та місцевого самоврядування щодо розмежування повноважень та здійснення видатків та отримання доходів з метою забезпечення виконання конституційних функцій держави.

Мета регулювання міжбюджетних відносин – забезпечення відповідності між повноваженнями на здійснення видатків, закріплених законодавчими актами України за бюджетами і бюджетними ресурсами, які мають забезпечувати виконання цих повноважень.

Економічний аспект міжбюджетних відносин визначається економічними функціями держави та органів місцевого самоврядування і включає:

- ▶ розмежування видатків бюджетів відповідно до розподілу повноважень між державною владою і місцевим самоврядуванням;
- ▶ забезпечення бюджетів доходами, достатніми для виконання покладених на них завдань;

► розмір трансфертів, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам і з місцевих бюджетів до державного бюджету;

- розмежування державної та комунальної власності;
- публічний контроль за витрачанням коштів.

Міжбюджетні відносини – це відносини між державою та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією, Бюджетним кодексом та Законами України (рис. 5.4).

Рис. 5.4. Класифікація взаємовідносин між бюджетами

Особливості організації системи міжбюджетних відносин взаємопов'язані зі ступенем самостійності місцевого самоврядування в регіоні. Така організація залежить від обраної форми розвитку міжбюджетних відносин – *централізованої* та *децентралізованої*.

Виділяють такі форми субсидювання, як дотація, субвенція та субсидія.

Дотація – являє собою міжбюджетний трансферт у вигляді фіксованої суми коштів, що виділена з бюджету вищого рівня на безповоротній основі для збалансування бюджету нижчого рівня у випадках перевищення його видатків над доходами строком на один рік.

В бюджетній діяльності у складі міжбюджетних трансфертів застосовується два види дотацій:

- *дотацію вирівнювання* – міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує;
- *додаткові дотації* – міжбюджетні трансферти на вирівнювання фінансової забезпеченості місцевих бюджетів; на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів, унаслідок надання пільг, встановлених державою; інші додаткові дотації.

Субвенція – цільовий міжбюджетний трансферт призначений на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який її надав.

Субсидії можуть виділятися юридичним та фізичним особам і мають форму фінансової допомоги чи відшкодування втрат доходів (житлові субсидії в Україні малозабезпеченим громадянам на оплату житлово-комунальних послуг).

У країнах з розвинутою ринковою економікою поширеними є субсидії виробникам сільськогосподарської продукції на відшкодування втрат доходів у зв'язку з підтриманням доступного рівня цін на продукти харчування.

Субвенції та *дотації* надаються тільки юридичним особам. Субвенції є різновидом цільових субсидій, які передбачають спільну участь отримувача і бюджету в фінансуванні певних витрат.

Державні дотації також надаються на покриття збитків підприємств, але у тому разі, коли вони викликані незалежними від підприємств причинами.

Бюджетне регулювання – це щорічний перерозподіл загальнодержавних централізованих фінансових ресурсів між різними ланками бюджетної системи з метою збалансування бюджетів на рівні, необхідному для виконання місцевими органами їх функцій.

У процесі бюджетного регулювання вирішується багато завдань, основними серед яких є:

- ▶ досягнення відповідності між видатками та доходами місцевих бюджетів різних рівнів, тобто їх збалансування;
- ▶ забезпечення рівномірності в надходженні доходів для запобігання затримок у фінансуванні видатків;
- ▶ створення зацікавленості органів місцевого самоврядування у повній мобілізації доходів на своїй території;
- ▶ забезпечення самостійності використання додатково одержаних коштів у процесі виконання місцевих бюджетів;
- ▶ перерозподіл бюджетних ресурсів між фінансово «багатими» та «бідними» територіями;
- ▶ зв'язок обсягів одержаної фінансової допомоги з конкретними зусиллями щодо мобілізації податків і зборів, залучення додаткових вихідних джерел;
- ▶ здійснення фінансового вирівнювання.

Міжбюджетні трансферти як одна із форм реалізації засад міжбюджетного регулювання одночасно є інструментом формування бюджетної політики та організації бюджетного процесу в Україні за умов передачі повноважень щодо використання ресурсів від бюджетів одного рівня до бюджетів іншого рівня. На практиці бюджетний рівень забезпечує:

- ▶ компенсацію бюджетам нижчого рівня затрат на організацію заходів загальнонаціонального значення, вартість яких перевищує бюджетні можливості місцевого органу влади;
- ▶ сприяння розв'язанню проблем, зумовлених особливостями бюджетної сфери та нерівномірністю у мобілізації доходів бюджету;
- ▶ сприяння розв'язанню соціальних проблем, пов'язаних із специфікою розвитку регіонів, економічною спроможністю окремих територій;
- ▶ підтримку і заохочення місцевих органів влади до проведення адміністративних чи політичних реформ.

Існують такі види міжбюджетних трансфертів:

- ▶ дотація вирівнювання;
- ▶ субвенція;
- ▶ кошти, що передаються до Державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів;
- ▶ інші дотації.

Міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Вони спрямовані на збалансування та вирівнювання фінансової спроможності відповідних бюджетів.

Бюджетний федералізм представлений такою організацією бюджетних відносин, яка дає змогу в умовах самостійності й автономії кожного бюджету забезпечувати на території всієї країни її населенню рівний і гарантований державою перелік суспільних послуг (безпека, соціальний захист, освіта та ін.), а для цього органічно поєднувати фіскальні інтереси держави з інтересами її суб'єктів; розрізняти бюджетні повноваження, бюджетні видатки і доходи; розподіляти і перерозподіляти бюджетні ресурси між державним бюджетом і бюджетами місцевих органів влади, вирівнюючи бюджетну забезпеченість територій, які перебувають у різних соціально-економічних, географічних, кліматичних та інших умовах.

Бюджетний федералізм не обмежується лише територіальним перерозподілом ресурсів у вигляді фінансової допомоги, його метою також є забезпечення самодостатності територіальних формувань, стимулювання власних зусиль громад до нарощування економічного потенціалу. Бюджетний федералізм виконує важливу політичну і соціальну функції. Рух бюджетних ресурсів у напрямку від територій до центру об'єднує регіони з різним фінансово-економічним потенціалом у єдиний державний організм і тим згуртовує націю.

Бюджетний федералізм – не тільки форма внутрішніх міжурядових фінансових відносин, це й певна філософія організації політичних відносин між різними рівнями влади.

Розрізняють дві основні групи моделей бюджетного федералізму – децентралізовані та кооперативні.

Децентралізовані моделі бюджетного федералізму характеризуються значною фіскальною автономією регіональних місцевих влад, слабкістю зв'язків між різними рівнями влади, порівняно обмеженим співробітництвом. Для цих моделей властивою ознакою є те, що центральна влада фактично не

займається проблемами фінансового вирівнювання, мало уваги звертає на фінансні дисбаланси в розвитку окремих територій. Ця модель бюджетного федералізму характерна, насамперед, для США.

Для кооперативних моделей бюджетного федералізму властиві тісна співпраця різних рівнів влади, активна політика центральної влади з подоланням фінансних дисбалансів на різних рівнях управління та фінансового вирівнювання. За таких моделей бюджетного федералізму центральна влада активно турбується про забезпечення єдиних стандартів громадських послуг у межах усєї території країни. Кооперативні моделі бюджетного федералізму характерні для більшості федеративних європейських держав, зокрема для ФРН та Австрії.

Бюджетний федералізм передбачає проведення фінансової децентралізації, основною метою якої є покращення якості суспільних послуг, що надаються громадянам за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. За змістом фінансова децентралізація становить передачу повноважень, функцій і компетентності від центрального уряду до органів місцевого самоврядування, що супроводжується передачею відповідних фінансових ресурсів.

Сутність *фінансової децентралізації* проявляється:

► в сфері видатків: фінансова децентралізація сприяє найбільш ефективному задоволенню суспільних потреб населення, зростанню його добробуту, підвищує відповідальність розпорядників бюджетних коштів щодо раціонального і обґрунтованого фінансуванню економічних програм на місцевому рівні, сприяє посиленню громадського контролю над цільовим використанням бюджетних ресурсів;

► в сфері доходів: місцеві органи влади володіють достатніми фінансовими ресурсами з розвитку власного фінансового потенціалу територій, реалізації інвестиційних програм, стимулюванню підприємницької активності на рівні адміністративно-територіальних одиниць;

► в організаційній сфері: фінансова децентралізація сприяє розвитку сукупності складових системи місцевих фінансів, створенню ефективної моделі бюджетно-податкового

устрою країни, проведенню ефективної державної бюджетної політики, а також забезпечує високу фінансову самостійність місцевих органів влади та передбачає поліпшення системи міжбюджетних відносин, оподаткування на рівні адміністративно-територіальних утворень.

Отже, міжбюджетні відносини характеризують розподіл повноважень, функцій та обов'язків між органами влади на державному рівні та органами місцевого самоврядування згідно з чинним законодавством. Такі відносини базуються на взаємообумовленому русі коштів між бюджетами різних рівнів з метою забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, а також сприяння зростання суспільного добробуту на території країни.

Тестові завдання

1. В Бюджетному кодексі України термін «бюджет» трактується як:

- а) план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК, органами місцевого самоврядування впродовж бюджетного періоду;
- б) загальнодержавний фонд коштів, з якого органи державної влади отримують кошти для матеріального забезпечення свого функціонування;
- в) відносини щодо формування на загальнодержавному і регіональному рівнях централізованих фондів, призначених для реалізації функцій держави;
- г) загальне можливе обчислення майбутніх видатків та очікуваних для покриття їх доходів держави з підведеним повним балансом, складеним відносно майбутнього періоду.

2. *Період дії бюджету (бюджетний період) в Україні встановлено на термін:*

- а) з 1 квітня до 31 березня;
- б) з 1 липня до 30 червня;
- в) з 1 січня до 31 грудня;
- г) з 1 вересня до 31 серпня.

3. *Бюджет держави є складовою ланкою:*

- а) фінансів підприємств;
- б) місцевих фінансів;
- в) державних фінансів;
- г) міжнародних фінансів.

4. *Об'єктом бюджетного перерозподілу є:*

- а) система доходів бюджету;
- б) національний дохід;
- в) сума дивідендів на акції;
- г) система видатків бюджету.

5. *Державний бюджет виконує такі функції:*

- а) регулюючу, відтворювальну, соціальну, розподільчу;
- б) розподільчу, контролюючу, регулюючу, соціальну;
- в) фіскальну, економічну, контролюючу, регулюючу;
- г) розподільчу, регулюючу, відтворювальну, соціальну.

6. *Бюджетний дефіцит характеризується як:*

- а) перевищення доходів над видатками;
- б) сума субвенцій, наданих місцевим бюджетам;
- в) обсяг поточних видатків бюджету;
- г) перевищення видатків над доходами.

7. *Бюджетний процес охоплює стадії:*

- а) складання та розгляд Бюджетної декларації, складання проекту бюджету, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету і його затвердження;
- б) складання та розгляд Бюджетної декларації, складання проекту бюджету, розгляд бюджету, затвердження бюджету, виконання бюджету;

в) складання та розгляд Бюджетної декларації, складання проекту бюджету, розгляд проекту бюджету, затвердження бюджету, складання і затвердження звіту про виконання бюджету;

г) складання та розгляд Бюджетної декларації, складання проекту бюджету, розгляд і затвердження бюджету, складання бюджетного розпису, виконання бюджету.

8. *Бюджетний устрій – це:*

- а) консолідований бюджет України;
- б) об'єднання всіх ланок бюджету;
- в) принципи бюджетного процесу;
- г) організація і принципи побудови бюджетної системи.

9. *Бюджетна система характеризується як:*

- а) сукупність податків, зборів і платежів;
- б) сукупність бюджетних відносин між державою і юридичними та фізичними особами;
- в) сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів;
- г) баланс доходів і видатків держави

10. *Міжбюджетний трансферт у вигляді фіксованої суми коштів, що виділена з бюджету вищого рівня на безповоротній основі для збалансування бюджету нижчого рівня у випадках перевищення його видатків над доходами строком на один рік:*

- а) субвенції;
- б) дотації;
- в) бюджетна позика;
- г) місцеві фінанси.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте сутність бюджету.
2. Назвіть функції бюджету.
3. Якими ознаками характеризується бюджет?
4. Дайте визначення поняттю «бюджетна система».
5. Яка структура бюджетної системи України?
6. Що таке «бюджетний устрій»?
7. Розкрийте сутність бюджетної політики.
8. Назвіть принципи побудови бюджетного устрою.
9. Які стадії включає у себе бюджетний процес?
10. Дайте визначення бюджетного дефіциту, профіциту.
11. Скільки часу триває в Україні бюджетний період?
12. Що становлять собою міжбюджетні відносини?
13. Які існують форми субсидіювання?
14. Що означає поняття «бюджетне регулювання»?
15. У чому полягає «бюджетний федералізм»?

ТЕМА 6. ОСНОВНІ ОЗНАКИ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Питання для теоретичної підготовки

- 6.1. Банківська система: суть та місце в фінансово-економічній системі країни.
- 6.2. Принципи побудови та типи банківських систем.
- 6.3. Вимоги до діяльності та функції банківської системи.
- 6.4. Інфраструктура та структура банківської системи України.

Ключові терміни і поняття: банківська система, фінансова система, фінансові ресурси, моделі фінансових систем, цілі банківської системи, аллокація, розподільча банківська система, ринкова банківська система, функції банківської системи, інфраструктура банківської системи, Національний банк України, комерційні банки, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Всеукраїнська громадська організація захисту прав споживачів фінансових послуг, Банківська асоціація, рейтингова агенція, консалтингові компанії, дочірня компанія, фінансовий супермаркет, структура банківської системи, банк.

6.1. Банківська система: суть та місце в фінансово-економічній системі країни

Ринкові перетворення в економіці сьогодні привертають увагу до банківської системи, оскільки саме вона забезпечує рух грошових потоків у економіці, акумулює надлишкові грошові ресурси, що утворилися в одних секторах економіки, та скеровує в інші, де є потреба у додаткових коштах.

Визначальним завданням ринкових перетворень економіки України є формування такого економічного середовища, в якому найоптимальніше будуть поєднані різні

напрямки, форми і суб'єкти підприємницької діяльності. Оскільки взаємодія суб'єктів ринку передбачає їх грошові взаємовідносини, при цьому важливим у функціонуванні економіки є її спроможність вчасно реагувати на зміни ділових циклів та адекватно переорієнтовувати сферу грошового обігу.

Особливості організації сучасної системи економічних відносин зумовлюють необхідність функціонування ряду посередницьких структур, що забезпечують життєдіяльність господарського механізму країни. Однак, слід зазначити, що в сучасних умовах розвитку економіки провідну роль у належному функціонуванні грошової системи відіграє банківська система.

Характерною особливістю роботи банківської системи є як первинне створення, так і подальше оперування найліквіднішими фінансовими активами, що впливає на обсяги і структуру грошової маси у національній економіці та позначається на забезпеченні стабільності вітчизняної валюти.

Світова банківська система формувалась еволюційним шляхом упродовж кількох століть. Перші банки виникли у XVI-XVII ст. для здійснення безготівкових розрахунків, а перший акціонерний банк був відкритий у 1694 р. в Англії й отримав від уряду право на випуск банкнот.

Однак, лише в XIX ст., з розвитком капіталізму, банки в сучасному їх розумінні набули справжнього піднесення. Вони справді стали інститутами, необхідними для створення вартості та її обігу, для накопичення капіталу, а також для його розподілу між секторами економіки й підприємствами.

До трактування поняття «банківська система» існує декілька підходів. З них варто виділити два основних (рис. 6.1.):

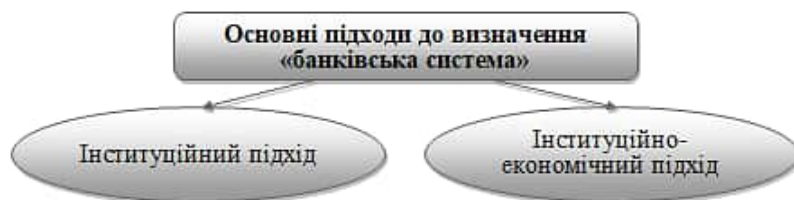

Рис. 6.1. Теоретичні підходи до визначення «банківська система»

Згідно інституційного підходу:
банківська система – це сукупність банків, які її утворюють і є складовими кредитної системи.

Структура банківської системи залежить від певних суспільно-економічних умов. Отже, інституційно-економічний підхід передбачає розгляд банківської системи, виходячи з економічних, правових, організаційних умов, які визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності.

Згідно інституційно-економічного підходу:
банківська система – це поєднання економічних, правових, організаційних умов, які визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності.

Банківська система є підсистемою кредитної системи, яка, в свою чергу, є підсистемою фінансової системи країни, а фінансова система – підсистемою економічної системи країни.

На банківську систему поширюються правила і норми діяльності, що характерні для всієї фінансової системи держави.

Отже, банківська система з одного боку – це сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю, а з іншого – одна зі складових соціально-економічної надсистеми, покликана відповідати певним цілям (рис. 6.2).

Рис. 6.2. Цілі банківської системи

Ресурсо-забезпечувальна ціль передбачає:

- ▶ забезпечення трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції;
- ▶ сприяння ефективній аллокації залучених ресурсів.

Аллокація – розподіл ресурсів між різними напрямками, регіонами, видами діяльності.

Соціальна ціль має за мету надання механізмів для реалізації базових соціальних функцій держави.

Політико-економічна ціль забезпечує зміцнення фінансового суверенітету держави.

Регулююча ціль передбачає:

- ▶ забезпечення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності;
- ▶ забезпечення надійності і стабільності функціонування окремих банків та банківської системи.

У світовій економіці масштаби та сила впливу банків на підприємства реального сектора, як і ринку цінних паперів на стабільність банківської системи, зумовили появу двох моделей функціонування фінансових систем (рис. 6.3).

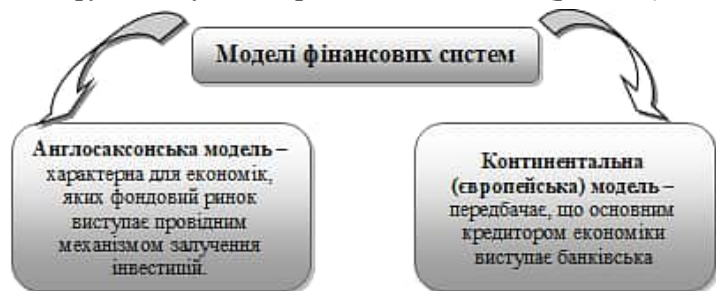

Рис. 6.3. Моделі функціонування фінансових систем

У країнах з *англосакською моделлю* (ринково орієнтованою фінансовою системою) на високо розвинутому ринку цінних паперів діяльність комерційних банків обмежується, в той же час, поширена присутність спеціалізованих фінансових інститутів. Метою центрального банку, який є незалежним, виступає підтримання стабільності цін при використанні інструментів грошово-кредитної політики, яка не залежить від уряду.

У країнах з *континентальною моделлю* (банко орієнтована фінансова система) кредитні організації поєднують функції довгострокового кредитування промислових підприємств і контролю над діяльністю корпорацій в цілому й над ходом реалізації нею окремих інвестиційних проектів. При цьому, діяльність кредитних організацій носить універсальний характер, тобто ними одночасно здійснюються кредитні, фондові, розрахункові, валютно-обмінні комерційні операції, реалізуються різні банківські продукти і послуги при активному контролі і участі в діяльності кредитних організацій з боку держави. Центральний банк країни проводить грошово-кредитну політику, що є частиною інструментарію, яким володіють органи влади для регулювання економіки.

В Україні сформована фінансова, а відповідно їй і банківська система, що наближається до моделі континентального типу.

Усім банківським системам притаманні наступні властивості:

1. *банківська система не є випадковою сукупністю елементів.* У її структуру не можна механічно включати суб'єктів, що також діють на ринку, але підлеглі іншим цілям;

2. *банківська система специфічна, бо виражає властивості, характерні для неї самої, на відміну від інших систем, що функціонують в економіці.* Специфіка банківської системи визначається її складовими елементами і відносинами, що виникають між ними. Розглядаючи банківську систему, варто зауважити, що вона, як складові елементи, включає банки.

Зміст банківської системи впливає на склад і значення її окремих елементів;

3. *банківську систему можна представити як цілісну сукупність частин, інтегрованих в функціонально єдину структуру.* Це означає, що її окремі частини (різні банки) пов'язані таким чином, що можуть за необхідності замінити один одного (у випадку ліквідації одного банку вся система не перестане бути дієздатною – з'являється інший банк, який може виконувати банківські операції і послуги);

4. *банківська система не перебуває у статичному стані, навпаки, вона постійно в динаміці.* Тобто банківська система як одне ціле весь час у русі, вона доповнюється новими компонентами, а також удосконалюється. Крім того, всередині банківської системи постійно виникають нові зв'язки;

5. *банківська система – є незалежною, оскільки зміна економічної кон'юнктури, політичної ситуації не може вплинути на кардинальну зміну політики центрального банку (винятком можуть бути тільки світові економічні кризи, або зміна режиму в середині країни: комуністичного на демократичний тощо);*

6. *ефективне функціонування банківської системи можливе лише за умови жорсткого дотримання законодавчих норм, що діють у країні.*

6.2. Принципи побудови та типи банківських систем

Банківська система будь-якої країни світу є найважливішою ланкою ринкової економіки, оскільки виконує функції щодо забезпечення оптимального розподілу капіталу в межах економіки та сприяє здійсненню лівової частки грошових розрахунків. Відтак, банківська система є цілісним механізмом, що взаємодіє з іншими системними структурами фінансового ринку, а також як його підсистема утворює більш загальне об'єднання – економічну систему в цілому. Порівнюючи банківську систему з іншими системами, можна виявити в ній спільні для усіх систем риси, що підтверджує її системний характер,

а також встановити суто специфічні риси, які підкреслюють банківську специфіку (рис. 6.4.).

Рис. 6.4. Принципи побудови банківських систем

Розглянемо детальніше вищезазначені принципи:

1. *Принцип унікальності банківської системи* обумовлений національними традиціями, історичним досвідом, що свідчить про те, що та або інша структура банківської системи залежить від конкретних суспільно-економічних умов.

2. *Принцип системи нагляду за діяльністю комерційних банків.* У світовій банківській практиці існують різні підходи до організації банківського нагляду. Можна виділити три групи країн, що відрізняються способами побудови наглядових структур, місцем і роллю центрального банку в цих структурах: 1) країни, у яких контроль (нагляд) здійснюється центральним банком; 2) країни, у яких контроль здійснюється не центральним банком, а іншими органами; 3) країни, у яких контроль здійснюється центральним банком разом з іншими органами.

3. *Принцип положення банків на ринку цінних паперів.* Історичні та національні особливості побудови банківських систем проявляються також у тім, що в окремих країнах (у Німеччині, Франції, Австрії, Угорщині, Італії, інших європейських країнах) не існує чіткого розмежування між комерційними й інвестиційними банками, що визначається положенням останніх на ринку цінних паперів.

4. *Принцип рівності банківських систем.* Сукупність діючих у країні банків може мати однорівневу або дворівневу організацію.

До загальних рис банківської системи можна віднести:

1) *поєднання багатьох однотипних елементів*. Ці елементи підпорядковуються однаковим цілям. У банківській системі такими елементами є окремі банки, основною метою діяльності кожного з них, за винятком Національного банку України, є отримання прибутку;

2) *динамічність системи*. Банківська система постійно розвивається, адаптуючись до зміни економічної ситуації в країні, вдосконалюється в міру нових вимог ринкової економіки, зокрема змінюються методи та інструменти банківської діяльності, розширюється коло банківських операцій;

3) *закритість системи*. Банківська система є системою закритого типу, що проявляється концентрацією уваги її суб'єктів переважно на специфічній діяльності, яка пов'язана з грошовою сферою, виконанням банками суто банківських операцій. Значний обсяг банківської інформації згідно з національним законодавством є банківською таємницею і не може розголошуватися чи передаватися в інші системи;

4) *саморегуляція системи*. Банківська система здатна саморегулюватися, тобто у випадку банкрутства одного з банків інші банки займають його нішу. Якщо змінюється економічна ситуація в країні, в банках негайно адекватно змінюються методи діяльності, наприклад, вони перетворюються зі спеціалізованих в універсальні.

До специфічних принципів банківської системи відносяться:

1) *централізоване регулювання діяльності кожного банку окремо і банківської діяльності в цілому*;

2) *гнучке поєднання високого рівня централізованої керованості банківської системи із збереженням повної економічної незалежності та відповідальності за результати своєї діяльності в кожному банку, який входить у систему*;

3) *наявність загальносистемної інфраструктури*, що забезпечує ефективне функціонування окремого банку, а також взаємодію банків. Таким прикладом може бути система кореспондентських відносин між банками з використанням новітніх технологій;

4) *дворівнева структура, яка характерна для сучасної економіки України*.

В залежності від організаційної структури банківських систем в світі розрізняють її два основні типи (рис. 6.5.):

- розподільча централізована банківська система,
- ринкова банківська система.

Рис. 6.5. Основні типи банківських систем

Однорівнева банківська система властива, як правило, економічно слаборозвиненим країнам, а також країнам з тоталітарним, адміністративно-командним режимом управління. Використовуючи таку побудову, між банками будуть присутні лише горизонтальні зв'язки, відбудеться універсалізація їх операцій і функцій, тобто вся мережа банківських установ держави буде знаходитися на одному ієрархічному рівні, реалізуючи при цьому орієнтовно однакові функції та надаючи однаковий діапазон банківських послуг.

Однорівневий варіант побудови банківської системи може застосовуватися лише тоді, коли:

- ▶ в державі не існує центрального банку;
- ▶ в державі наявний лише центральний банк;
- ▶ на центральний банк покладено виконання усіх банківських операцій, конкуруючи з іншими банками.

Перший випадок притаманний ранньому етапу розвитку банківської справи, коли банки (та інші кредитні організації) не маючи хоч якусь координацію їх діяльності мали право здійснювати різні ухвалені в той час операції аж до емісії своїх грошових знаків.

Прикладом існування лише центрального банку є банківська система на чолі з Держбанком СРСР (до проведення останньої банківської реформи). Схожа банківська система за своєю суттю була реалізацією на практиці ідеї Леніна В. І. про формування одного банку з відділеннями по всій країні.

Третій випадок також притаманний СРСР. Держбанк Радянського союзу був універсальним банком, на який було покладено функції центрального банку і функції з обслуговування населення. З 20-х рр. ХХ ст. та аж до прийняття в 1987 р. постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР № 821 «Про вдосконалення системи банків в країні і посилення їх впливу на підвищення ефективності економіки» Держбанк СРСР, виконував емісійну та кредитну функції одночасно, коли господарству були потрібні додаткові кредити він міг за браку ресурсів «в одній кишені» (акумульованих вільних грошових коштів та ін.) брати кошти «в іншому», не почувавши при цьому жодних особливих незручностей.

Дворівнева банківська система – складається з двох рівнів і є характерною для країн з ринковою економікою.

На першому рівні розташований банк, або декілька банків, які об'єднані спільними цілями і завданнями. Даній установі держава присвоює статус центрального банку. На нього покладена відповідальність щодо вирішення макроекономічних завдань в грошово-кредитній сфері, перш за все, – підтримання сталості національних грошей та забезпечення стабільного функціонування усієї банківської системи. Центральні банки мають одноосібне право емісії грошей та організацію грошового обігу в країні. Масштаби й характер втручання центральних банків у діяльність інших кредитних установ залежать від стану

економіки, інфраструктури банківської системи, фінансового ринку і, звичайно, від наявності соціально-економічних та політичних обставин.

Другий рівень банківської системи представлений комерційними банками, котрі здійснюють чималий діапазон операцій на фінансовому ринку, а також спеціалізовані банківські установи, які реалізують лише частку базових операцій та надають вузьке коло фінансових послуг, згідно з якими визначається сфера їхньої спеціалізації. Так, банківську систему розвинутих країн представляють інвестиційні, іпотечні, кооперативні банки та інші кредитні установи.

Особливість комерційних банків полягає в тому, що вони покликані обслуговувати економічних суб'єктів: фірми, сімейні господарства, державні структури. Саме комерційні банки обслуговують економіку згідно з задачами, що випливають з грошово-кредитної політики центрального банку. Саме через це комерційні банки можна позиціонувати як фундамент усієї банківської системи на верхівці піраміди, якої знаходиться центральний банк.

За такою системою відносини між банками будуються в двох площинах: по вертикалі і горизонталі.

По вертикалі – це відносини підпорядкування між центральним банком, як керівним органом усієї банківської системи, і комерційними банками.

По горизонталі – відносини, котрі виникають між комерційними банками на засадах рівноправного партнерства та конкуренції.

Банки даного рівня побудови, в порівнянні один з одним є економічно самостійними, рівноправними та виступають конкурентами на фінансовому ринку.

Прикладом дворівневої побудови може слугувати банківська система України. Як відомо, в період з 1987-1991 рр. тривала реформа банківської справи, яка закінчилася прийняттям Закону України «Про банки і банківську діяльність». Так, на верхньому рівні знаходиться Національний банк України, котрий є центральним банком країни, головним банківським інститутом та емісійним центром держави, на який покладено відповідальність за управління всією грошово-кредитною системою. На нижньому рівні – мережа комерційних банків, які за

умови здорової конкуренції покликані задовольнити населення країни і народне господарство щодо банківських послуг.

У деяких країнах функціонує трирівнева банківська система, яка має таку побудову:

- ▶ I рівень – державні кредитні установи;
- ▶ II рівень – універсальні та спеціалізовані кредитні установи;
- ▶ III рівень – організації малої кредитної кооперації.

На даний час вона діє в таких країнах, як США, Швейцарія та Японія.

6.3. Вимоги до діяльності та функції банківської системи

Для нормального функціонування дворівнева банківська система має відповідати певним вимогам.

До цих вимог відносяться наступні:

1. *У країні має бути достатня кількість діючих банків і кредитних установ.* Систему слід розглядати як таку, що систематично розвивається і постійно кількісно та якісно змінюється.

2. *У системі не має бути зайвих елементів.* У цьому секторі економіки мають бути відсутні банківські установи, які не розпочали виконання банківських операцій у встановлені строки, які діють без належним чином оформлених ліцензій на здійснення банківських операцій, або утворені не у відповідності до чинного законодавства та акта засновника про створення.

3. *У країні функціонує центральний банк, який виступає основним координатором кредитних інститутів та ефективно виконує функції управління грошово-кредитними і фінансовими процесами в економіці.*

4. *Поряд із центральним банком діють найрізноманітніші комерційні банки, які охоплюють усі сфери національної економіки і зовнішньоекономічні зв'язки, здійснюють широкий діапазон банківських операцій та фінансових послуг для юридичних і фізичних осіб.*

5. *У країні діють банки і кредитні установи, які не лише обмежуються акумуляцією і розподілом коштів підприємств, організацій, а й сприяють накопиченню капіталу, активно втручаються в усі сфери економіки.*

У теорії банківської справи існують багатоманітні класифікації функцій банківської системи.

Загалом, банківська система відіграє вагомий роль у реалізації головних функцій фінансової системи, приміром, шляхом:

- ▶ забезпечення руху фінансових ресурсів у часі через кордони держав і між окремими галузями;
- ▶ розробки та забезпечення засобів керування ризиком;
- ▶ забезпечення механізму об'єднання фінансових ресурсів та їхнього розподілу між окремими суб'єктами господарювання;
- ▶ підтримка безперервної діяльності платіжних систем, зокрема, за допомогою удосконалення способів клірингу та здійснення розрахунків, котрі підтримують торгівлю;
- ▶ забезпечення ринку насичення ціновою інформацією, що сприяє координації децентралізованого процесу прийняття рішень в окремих галузях економіки.

Аналізуючи вище сказане, можна виділити основні функції банківської системи, котрі відображено на рисунку 6.6.

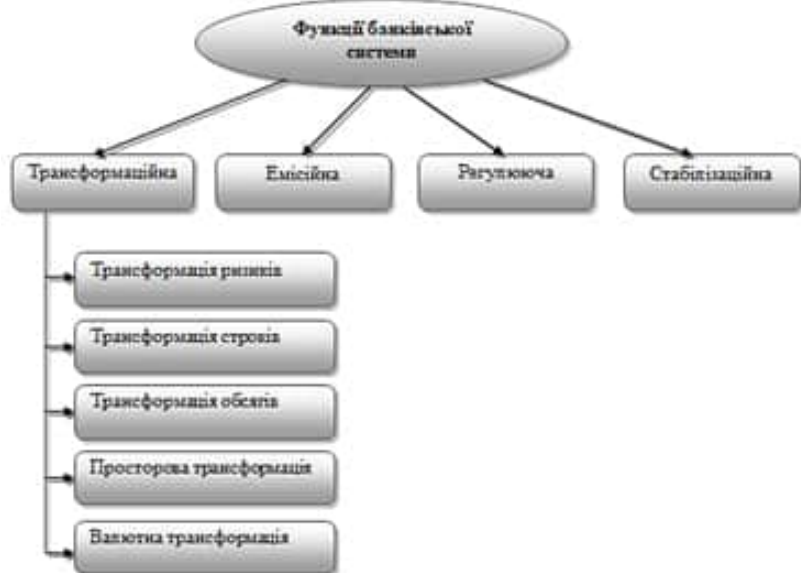

Рис. 6.6. Функції банківської системи

Трансформаційна функція банківської системи полягає в тому, що банки, мобілізуючи вільні кошти одних суб'єктів господарювання і передаючи їх іншим суб'єктам, мають можливість змінювати (трансформувати) величину й терміни грошових капіталів та фінансові ризики.

Трансформація ризиків. За допомогою певних заходів (резервування, страхування депозитів, диверсифікація активів, застава, диференційований підхід до встановлення процентних ставок) банки, в процесі акумуляції вільних фінансових ресурсів з високим ступенем ризику, мають можливість трансформувати ці ризики та звести їх до мінімуму.

Трансформація строків. Банки мають унікальну можливість залучати короткострокові фінанси поповнюючи їх,

здійснювати довгострокове інвестування та кредитування, що є досить важливим для розвитку економіки.

Трансформація обсягів. Банки, заощадження індивідуальних інвесторів, мають можливість формувати значні за обсягом капітали, спрямовуючи їх на фінансування масштабних проєктів в економіці країни.

Просторова трансформація. Акумулюючи вільні фінансові ресурси в різних регіонах, залучаючи їх за кордоном, банки можуть спрямувати їх на розвиток економіки окремого регіону, чи на фінансування одного суб'єкта господарювання або проєкту.

Валютна трансформація. Банки, залучаючи кошти в одній валюті, мають можливість розміщувати її в іншій, здійснюючи конверсію грошових потоків

Функція створення платіжних засобів (створення грошей), або емісійна, реалізується шляхом оперативної зміни маси грошей в обсягу залежно від існуючого попиту. Вона полягає у випуску платіжних інструментів.

Дана функція є ключовою в банківській системі. Адже, для її реалізації взаємодіють усі ланки системи – центральний банк та всі банки другого рівня. Саме тому вона відноситься до усіх напрямів банківської діяльності, в першу чергу кредитної.

Слід зазначити, що емісійна функція нерозривно пов'язана з функцією регулювання грошового обороту.

Регулююча функція полягає в тому, що банківська система оперативно змінює масу грошей в обігу, збільшуючи чи зменшуючи її відповідно до зміни попиту на гроші.

Функція забезпечення стабільної банківської діяльності та грошового ринку (стабілізаційна функція) впливає з надзвичайно високих ризиків у банківській діяльності. Як посередники на грошовому ринку банки функціонують

переважно за рахунок чужих капіталів – акціонерного капіталу, залучених коштів вкладників та позичок інших банків. Тому вони перебувають під постійним контролем і тиском з боку великої кількості клієнтів та акціонерів, дії яких визначаються не тільки економічними розрахунками, а й чутками, очікуваннями, припущеннями. Отже, діяльність банків залежить від великої кількості зовнішніх факторів, які зумовлюють значне вилучення депозитів з банків.

Стабілізаційна функція виражається у прийнятті ряду законів та інших нормативних актів, які регламентують діяльність усіх її ланок – від центрального банку до вузькоспеціалізованих комерційних банків, а також у створенні дієвого механізму державного контролю і нагляду за дотриманням цих законів та за діяльністю банків узагалі.

Оскільки, дана функція проявляється двояко, то в зв'язку з цим створено спеціальні заходи, щодо стабільності банківської діяльності, котрі включають:

- ▶ страхування банківських ризиків, передусім кредитних;
- ▶ страхування банківських депозитів, насамперед фізичних осіб;
- ▶ створення внутрішньобанківських резервів для покриття збитків від кредитних ризиків;
- ▶ створення механізму обов'язкового резервування банківських депозитів;
- ▶ централізоване встановлення економічних нормативів з тих напрямів банківської діяльності, які пов'язані з найбільшими ризиками;
- ▶ створення централізованого нагляду і контролю за банківською діяльністю;
- ▶ створення механізму централізованого рефінансування комерційних банків;

- ▶ узаконення різних механізмів централізації банківського капіталу (створення консорціумів, картелів, трестів, концернів, холдингів).

6.4. Інфраструктура та структура банківської системи України

Для забезпечення ефективного функціонування та розвитку банківської системи потрібно створити відповідну інфраструктуру, яка б забезпечувала роботу системи.

Інфраструктура банківської системи ринкового типу – це мережа організацій, інститутів, підприємств та служб, які забезпечують нормальну діяльність кредитних установ, сприяючи функціонуванню складного механізму взаємозв'язків банків з іншими суб'єктами економічних відносин, що діють у різних секторах народного господарства.

Основними її елементами є: дочірні компанії банків, фінансові супермаркети, автоматизовані банківські системи, система міжбанківських розрахунків, система дистанційного обслуговування клієнтів, система управління кадровою політикою банку тощо.

Поняття банківської інфраструктури значно ширше, ніж поняття структури банківської системи. Банківська система – лише один з елементів банківської інфраструктури (рис. 6.7).

Основним елементом банківської інфраструктури виступає банківська система, яка представлена *Національним банком України та комерційними банками*.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) – це фонд, заснований з метою захисту прав та законних інтересів вкладників банків, який виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

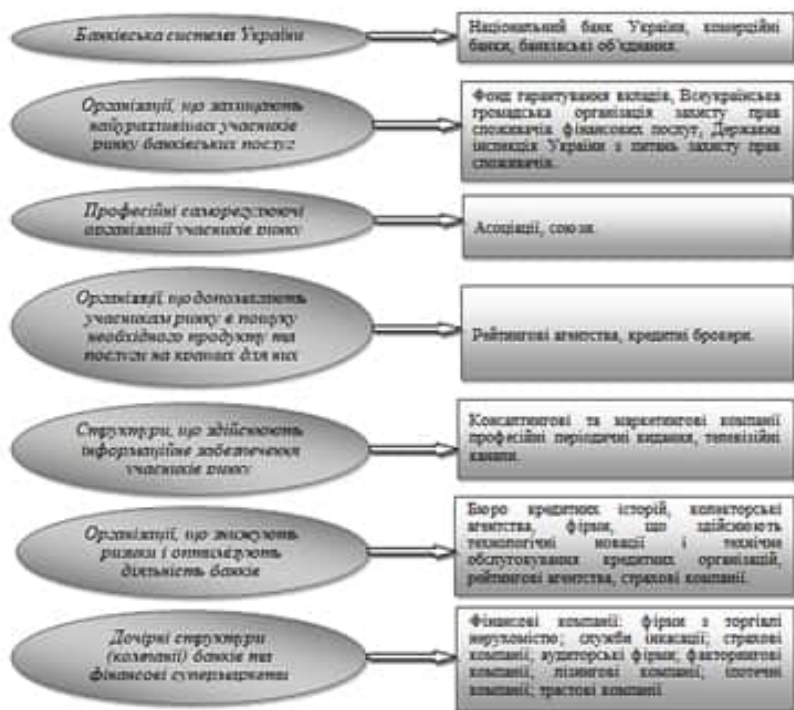

Рис. 6.7. Елементи банківської інфраструктури та їх складові.

Всеукраїнська громадська організація захисту прав споживачів фінансових послуг — некомерційна структура, що надає безкоштовну юридичну допомогу та правову підтримку вкладникам банків та кредитних союзів, клієнтам страхових компаній та інших фінансових закладів по поверненню коштів.

Банківською асоціацією є громадська некомерційна організація, членами якої є комерційні банки. Вона створюється з метою представлення інтересів банків в органах законодавчої, виконавчої, судової влади, а також координації та вдосконалення їх діяльності.

Рейтингова агенція — це юридична особа, яка надає професійні послуги на ринку цінних паперів, спеціалізується

на визначенні кредитних рейтингів та наданні інформаційно-аналітичних послуг, пов'язаних із забезпеченням діяльності з визначення кредитних рейтингів.

Консалтингові компанії — учасники ринку, які здійснюють управлінське консультування, проводять аудит, надають податкові й бухгалтерські консультації, їхні представництва обслуговують державні структури, органи державного управління з питань оподаткування, бюджетного регулювання, банківські установи з питань аудита, закордонні й спільні підприємства.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» *дочірня компанія* — це юридична особа, яка контролюється іншою юридичною особою (материнською компанією).

Фінансовий супермаркет є об'єднанням професійних учасників фінансового ринку для надання клієнтам різноманітних послуг. До функцій сучасних супермаркетів входить надання лізингових, факторингових, аудиторських, консультаційних та юридичних послуг.

Під *структурою банківської системи* розуміють сукупність банків (елементів) та зв'язків між ними, які визначають внутрішній стан та організацію банківської системи як цілісної. Структура банківської системи — це множина різнопланових відносин між її елементами та підсистемами. Вона визначається складом і спеціалізацією банківських установ та сукупністю зв'язків, що їх об'єднують (рис. 6.8).

Банк — це юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності наступні операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення запозичених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

На відміну від НБУ, комерційні банки покликані обслуговувати економічних суб'єктів-учасників грошового обігу: фірми, сімейні господарства, державні структури. Саме через ці банки банківська система обслуговує народне господарство відповідно до задач, що впливають з грошово-кредитної політики Національного банку України.

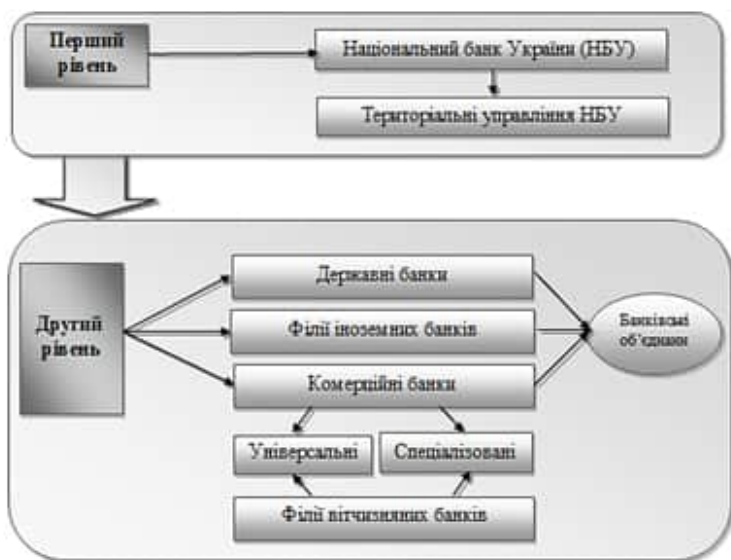

Рис. 6.8. Структура банківської системи України

Тестові завдання

1. Згідно інституційного підходу банківська система – це:
- організація, функцією якої є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок отриманих коштів підприємств, організацій, населення й інших кредитних ресурсів;
 - сукупність банків, які її утворюють і є складовими кредитної системи;

- в) основна ланка кредитної системи країни, до якої входять кредитні установи, які здійснюють різноманітні банківські операції для своїх клієнтів на підставі комерційного розрахунку;
- г) поєднання економічних, правових, організаційних умов, які визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності.

2. Згідно інституційно-економічного підходу банківська система – це:

- організація, функцією якої є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок отриманих коштів підприємств, організацій, населення й інших кредитних ресурсів;
- б) сукупність банків, які її утворюють і є складовими кредитної системи;
- в) основна ланка кредитної системи країни, до якої входять кредитні установи, які здійснюють різноманітні банківські операції для своїх клієнтів на підставі комерційного розрахунку;
- г) поєднання економічних, правових, організаційних умов, які визначають потребу системного впорядкування банківської діяльності.

3. До цілей банківської системи не належить група:

- соціальна;
- регулююча;
- в) контролююча;
- ресурсо-забезпечувальна.

4. До принципів побудови банківських систем не належить:

- унікальність систем, обумовлена національними традиціями;
- б) рівні банківських систем;
- в) система нагляду за діяльністю комерційних банків;
- г) правильної відповіді немає.

5. До загальних рис банківської системи не належить:

- а) поєднання багатьох однотипних елементів;
- б) динамічність системи;
- в) централізоване регулювання діяльності кожного банку;
- г) саморегуляція системи.

6. Серед специфічних принципів банківської системи не виділяють:

- а) гнучкого поєднання високого рівня централізованої керованості банківської системи;
- б) закритості системи;
- в) наявності загальносистемної інфраструктури, що забезпечує ефективне функціонування окремого банку, а також взаємодію банків;
- г) дворівневу структуру.

7. Банківська система не виконує таку функцію:

- а) трансформаційну;
- б) розподільчу;
- в) емісійну;
- г) регулюючу.

8. Функція, що є ключовою в банківській системі та полягає в випуску платіжних інструментів – це:

- а) трансформаційна;
- б) стабілізаційна;
- в) емісійна;
- г) регулююча.

9. До елементів банківської інфраструктури не належать:

- а) організації, що захищають найуразливіших учасників ринку банківських послуг;
- б) професійні саморегулюючі організації учасників ринку;
- в) структури, що здійснюють інформаційне забезпечення учасників ринку;
- г) усі відповіді неправильні.

10. Юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності наступні операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення запозичених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб – це:

- а) фінансовий супермаркет;
- б) консалтингова компанія;
- в) рейтингова агенція;
- г) банк.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняттю «банківська система» згідно інституційного підходу.
2. Дайте визначення поняттю «банківська система» згідно інституційно-економічного підходу.
3. Яким цілям повинна відповідати банківська система?
4. Які виділяють моделі функціонування фінансових систем?
5. Які існують загальні принципи побудови банківських систем?
6. Які принципи відносять до специфічних принципів банківської системи?
7. Порівняйте загальні принципи побудови банківських систем та специфічні принципи банківської системи України.
8. Які типи банківських систем розрізняють в світі в залежності від організаційної структури банківських систем?
9. Дайте характеристику однорівневої, дворівневої та тривірневої організаційної побудови банківської системи.
10. Яким вимогам має відповідати дворівнева банківська система для нормального функціонування?
11. Назвіть функції, які виконує банківська система.
12. Назвіть елементи банківської інфраструктури та їх складові.
13. Що належить до першого рівня структури банківської системи України?
14. Що належить до другого рівня структури банківської системи України?
15. Дайте визначення терміну «банк».

ТЕМА 7. ОСОБЛИВОСТІ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Питання для теоретичної підготовки

- 7.1. Сутність та характеристика податку.
- 7.2. Функції податків, їх види та характеристика.
- 7.3. Суть податкової системи, система податкового законодавства.
- 7.4. Принципи побудови податкової системи.

Ключові терміни і поняття: податок, збір, Податковий кодекс України, мито, податкова система, об'єкт оподаткування, база оподаткування, ставка податку, податковий період, податкові пільги, норма оподаткування, податкове законодавство, принципи оподаткування.

7.1. Сутність та характеристика податку

Податок як соціально-економічна категорія виражає основні риси і властивості фінансів у будь-якій економіці ринкового типу. Це – важлива фінансова категорія, що відображає форму економічних відносин держави із суб'єктами господарювання та населенням.

Податки акумулюються в доходах бюджетів різних рівнів, окрім них існують інші обов'язкові платежі, а саме: плата, відрахування та податок.

Плата передбачає еквівалентність відносин платника з державою. Розмір її залежить від розміру ресурсів, що використовуються.

Відрахування відображають цільове призначення платежів, вони відносяться на витрати виробництва і включаються у собівартість продукції.

Податок призначений для утримання державних структур і для фінансового забезпечення виконання ними своїх функцій.

Податок згідно із Податковим кодексом України – це обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку.

Стягнення податків здійснюється лише за наявності фактичного складу об'єкта оподаткування, передбаченого у нормативних актах. Обов'язковою умовою для залучення до оподаткування виступає наявність у платника самостійного джерела доходу або певного майна.

Податок – це комплексна фінансова категорія, яка характеризує фінансові відносини між державою і членами суспільства, що виникають в процесі розподілу ВВП з приводу вилучення державою частини валового національного доходу і перерозподілу її з метою фінансування державних витрат.

Податок має **правову, економічну та суспільну характеристики**.

Правовий зміст податків проявляється через систему правових норм. Податки встановлюються виключно державою на підставі закону за юридично закріпленими правилами.

За економічним змістом податки це інструмент державного розподілу і перерозподілу доходів та фінансових ресурсів.

Суспільний зміст податків дає державі можливість впливу на сферу економічних відносин у суспільстві.

Основні ознаки податків подано у табл. 7.1

Таблиця 7.1.

Ознаки податків та їх характеристика

Ознака	Характеристика
Законність	право на встановлення і введення податків має тільки держава
Імперативність (обов'язковість)	відповідність категоричним розпорядженням, що містяться у нормах податкового права, незалежно від розсуду суб'єкта оподаткування
Нецільовий характер	податки не мають цільового призначення
Безоплатність (безеквівалентність)	держава не зобов'язана надати платнику будь-який еквівалент внесеному платежу
Однобічний характер встановлення	податкові відносини мають односторонню спрямованість – від платника до держави
Безповоротність	податок надходить в бюджет та залишається там для фінансування потреб держави
Регулярність внесення	податок вноситься в бюджет періодично, у чітко встановленій законодавством строки, на відміну від інших податкових платежів, які характеризуються разовим внесенням при визначених умовах
Грошова форма внесення в бюджет	

Відповідно до Податкового Кодексу України (далі – ПКУ) розрізняють такі поняття як внесок, збір та мито.

Внесок – це внесення грошей або платіж (єдиний соціальний внесок).

Платниками єдиного внеску є роботодавці; фізичні особи-підприємці; особи, які забезпечують себе роботою самостійно – займаються незалежною професійною діяльністю; особи, які працюють на виборних посадах; військовослужбовці та інші категорії платників податків.

Збір – плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб державними органами за право участі, користування будь-чим або за право здійснення тієї або іншої діяльності (збір за місця для паркування транспортних засобів).

Мито – плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб за здійснення в їх інтересах державними органами певних дій (мито, що сплачується з товарів, які переміщуються через митний кордон, або державне мито).

Сплата податку є одним з основних обов'язків юридичних і фізичних осіб. Реалізація цього обов'язку залежить як від наявності певних заохочувальних стимулів і правового регулювання їх, так і від чіткого розподілу прав і обов'язків суб'єктів податкових правовідносин. Згідно із ПКУ платники податків зобов'язані: вести бухгалтерський облік, складати звітність про фінансово-господарську діяльність; подавати до державних податкових та інших органів відповідні декларації, бухгалтерську звітність та інші документи й відомості, пов'язані з обчисленням і сплатою податків; сплачувати належні суми податків у встановлені законами терміни; допускати посадових осіб державних податкових органів до обстеження приміщень, що використовуються для одержання доходів чи пов'язані з утриманням об'єктів оподаткування, а також для перевірок з питань обчислення і сплати податків. Відповідальність платника податків регулюється не тільки за допомогою фінансових інструментів і в рамках фінансових правовідносин, але й іншими галузями права.

При вивченні особливостей податкової системи і механізмів оподаткування необхідно мати розуміння податкової термінології і понять, які розкривають суть оподаткування. Це дасть можливість зрозуміти природу податків і визначити

основні елементи, які зумовлюють внутрішній зміст даного поняття (рис. 7.1.).

Рис. 7.1. Елементи податку

Платниками податку виступають фізичні особи, юридичні особи та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують об'єкти оподаткування або провадять діяльність, що є об'єктом оподаткування, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів.

Об'єктом оподаткування вважається предмет, що підлягає обкладенню податком (оподаткуванню).

База оподаткування – це конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування.

Ставка податку – розмір податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування.

Порядок обчислення податку – здійснюється шляхом множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосування відповідних коефіцієнтів.

Податковий період – період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів.

Податкові пільги – звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності певних підстав.

Строк та порядок сплати податку. Строком є період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку із сплати конкретного виду податку. Сплата здійснюється в грошовій формі у національній валюту України, крім випадків, передбачених ПКУ або законами з питань митної справи.

Строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку. Податкова декларація подається за звітний період в установленні ПКУ терміни органу державної податкової служби, в якому на обліку перебуває платник податків. Платник зобов'язаний подавати податкові декларації щодо кожного окремого податку, платником якого він є відповідно до ПКУ незалежно від того, чи провадив такий платник податку господарську діяльність у звітному періоді.

Крім основних елементів можна виділити ще додаткові елементи системи оподаткування (рис. 7.2.).

Рис. 7.2. Додаткові елементи системи оподаткування

Норма оподаткування – відношення податкових надходжень до податкової бази.

Податковий борг – це величина не внесених у встановлений термін сум податку, а також штрафні санкції за порушення терміну сплати податку.

Податкова застава – це матеріальне або майнове забезпечення непогашеного вчасно податкового зобов'язання.

Податкові канікули – відстрочення на певний період належних до сплати сум податків або повне звільнення від сплати податку протягом певного періоду.

Податкове право – сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі податків.

Джерело сплати податку – фонд, із якого сплачується податок (податок може сплачуватись із доходу, отриманого в різних формах, майна чи капіталу).

Податкова декларація, розрахунок – документ, що подається платником податків (у тому числі відокремленим підрозділом у випадках, визначених ПКУ) контролюючому органу у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата податкового зобов'язання, чи документ, що свідчить про суми доходу, нарахованого (виплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, суми утриманого та/або сплаченого податку.

Податковий кредит – термінова відстрочка податку, який належить до сплати (полягає в перенесенні терміну сплати податку на користь платника, тобто платник податку користується коштами, які належить зарахувати до бюджету).

Податковий тиск – відношення загальної суми податкових зборів до сукупного національного продукту.

Податкове розслідування – виявлення і розслідування фактів ухилення від оподаткування шляхом приховування доходів та інших об'єктів оподаткування.

Ухилення від сплати податків – дії платників податків, спрямовані на несплату податків шляхом зниження доходу чи оцінки майна або повного приховування їх.

7.2. Функції податків, їх види та характеристика

Виходячи із сутності податків, вони є одним із найважливіших видів державних доходів, що їх одержує держава на підставі своїх владних повноважень, а відтак, можна виділити три функції податків:

- ▶ фіскальну;
- ▶ регулюючу;
- ▶ контрольну.

Завдяки фіскальній функції забезпечується: досягнення максимально можливого балансу між доходами та видатками

бюджету держави; рівномірний розподіл сум податкових надходжень між сферами бюджетної системи; стабілізація регіонального рівня соціального забезпечення громадян та забезпечення соціальних гарантій; досягнення високого рівня соціальної інфраструктури в державі та рівня соціальних гарантій в окремому регіоні; задоволення потреб науки, освіти, охорони здоров'я, оборони та управління.

Фіскальна функція податків спрямована на формування фінансових ресурсів держави шляхом залучення податків. Вона забезпечує об'єктивні умови для формування матеріальної основи функціонування суспільства.

З огляду на цю функцію, податки повинні відповідати таким вимогам, як: рівнонапруженість (надходження податків повинно бути рівномірним протягом бюджетного року), стабільність (визначаються гарантії того, що передбачені законом податкові надходження будуть отримані у повному обсязі), рівномірність (податки повинні рівномірно надходити по всіх територіальних рівнях).

Регулююча функція полягає в тому, що завдяки податкам, держава може регулювати різні аспекти соціально-економічного життя на всіх рівнях економіки. За допомогою цієї функції створюються спеціальні механізми, які забезпечують баланс економічних інтересів держави, юридичних і фізичних осіб.

У складі регулюючої функції податків розглядається і стимулююча функція. Оскільки податки повинні бути також стимулом для розвитку підприємницької діяльності, секторної, галузевої та регіональної структур економіки, інвестиційної активності, зовнішньоекономічних зв'язків, науково-дослідних робіт, охорони навколишнього природного середовища та інших об'єктів.

Контрольна функція розкривається у тому, що податки є сигналізатором якісних і кількісних пропорцій, які складаються в соціально-економічному житті суспільства в результаті розподілу і перерозподілу ВВП.

Функцію контролю здійснюють податкові органи.

Соціально-економічний характер податків виявляється в одночасному поєднанні усіх трьох функцій.

Виходячи з функціонального призначення податків їх можна класифікувати за багатьма ознаками (рис. 7.3).

Рис. 7.3. Класифікація податків

Податковим кодексом України встановлено такі загальнодержавні й місцеві податки та збори (табл. 7.2.).

Таблиця 7.2.

Система податків в Україні згідно з ПКУ

Загальнодержавні податки та збори	Місцеві податки та збори
1) податок на прибуток підприємств; 2) податок на доходи фізичних осіб; 3) податок на додану вартість; 4) акцизний податок; 5) збір за першу реєстрацію транспортного засобу; 6) екологічний податок; 7) рентна плата за транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами, транзитне транспортування трубопроводами природного газу та ангажу територією України; 8) рентна плата за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні; 9) плата за користування надрами; 10) плата за землю; 11) збір за користування радіочастотним ресурсом України; 12) збір за спеціальне використання води; 13) збір за спеціальне використання лісових ресурсів; 14) фіксований сільськогосподарський податок; 15) збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства; 16) збито; 17) збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію, крім електроенергії, виробленої кваліфікованими когенераційними установками; 18) збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на природний газ для споживачів усіх форм власності.	1) податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; 2) єдиний податок; 3) збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності; 4) збір за місця для паркування транспортних засобів; 5) туристичний збір.

Також, можна класифікувати податки залежно від методів встановлення відсоткових ставок (рис. 7.4.).

Рис. 7.4. Види податків за методом встановлення відсоткових ставок

Прогресивні податки – це податки, які передбачають зростання податкової ставки при збільшенні об'єкта оподаткування.

Регресивні податки – це податки, що передбачають зменшення податкової ставки при збільшенні об'єкта оподаткування.

Пропорційні податки – це податки, які мають єдині ставки, що не залежать від розміру об'єкта оподаткування.

Фіксований сільськогосподарський податок, єдиний податок та збори у вигляді цільових надбавок до діючого тарифу на електричну, теплову енергію та природний газ належать до спеціальних режимів оподаткування. Останні передбачають особливий порядок визначення елементів податку та збору, звільнення від сплати окремих платежів.

Місцеві ради мають обов'язково встановлювати податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиний податок та збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності.

Щодо збору за місця для паркування транспортних засобів, туристичного збору, то вони запроваджуються на основі відповідних рішень місцевих органів влади. Забороняється встановлення місцевих податків та зборів, не передбачених Податковим кодексом.

7.3. Суть податкової системи, система податкового законодавства

Податкова система є складною багаторівневою структурою. Сутність системи – взаємозв'язок між її елементами. Елементами податкової системи є податки, збори та інші обов'язкові платежі. За економічним змістом податки відображають відносини між платниками та державою щодо вилучення частини створеного ВВП з метою формування централізованого фонду держави, необхідного для виконання покладених на неї функцій. За формою прояву податки – це обов'язкові платежі юридичних та фізичних осіб до бюджету.

Податкова система – це сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим кодексом порядку.

Поняття «*податкова система*» можна розглядати у вузькому та широкому значенні.

У *вузькому значенні податкова система* означає сукупність податків, зборів та інших платежів, що стягуються в установленому порядку.

У *широкому значенні податкова система* – це сукупність податків, зборів і платежів, законодавчо закріплених у державі; принципів, форм і методів їх встановлення, зміни або скасування; дій, що забезпечують їх сплату, контроль і відповідальність за порушення податкового законодавства.

Податкову систему необхідно розглядати як сукупність чотирьох взаємопов'язаних складових (елементів) (рис. 7.5).

Рис. 7.5. Елементи податкової системи

Система оподаткування – сукупність податків, зборів і обов’язкових платежів, встановлених у державі;

Суб’єкти оподаткування або платники – особи, на які покладено юридичний обов’язок сплатити податки;

Законодавче забезпечення – сукупність нормативно-правових актів, які регламентують процес оподаткування;

Організаційне забезпечення – сукупність органів управління оподаткуванням, які забезпечують податковий процес з боку розробки законодавчих актів, контролю за нарахуванням та сплатою податків.

Податкова система базується на засадах: *системності, встановлення визначальної бази цієї системи і вихідних принципів.*

Під *системністю* розуміється взаємозв’язок податків між собою, доповнення один одного, узгодженість із податковою системою загалом та окремими її елементами.

Встановлення визначальної бази побудови податкової системи націлене на спрямованість податкових надходжень на забезпечення обсягу фінансових ресурсів держави, необхідного для виконання покладених на неї функцій.

Принципи оподаткування – це системоутворюючі чинники побудови податкової системи.

Податкова політика є частиною загальної фінансової політики держави на середньострокову та довгострокову перспективу.

Згідно з Податковим кодексом України система податкового законодавства має наступний вигляд (рис. 7.6.):

Податкова політика – система дій, які проводяться державою в галузі податків і оподаткування. Вона знаходить своє відображення у видах податків, розмірах податкових ставок, визначені кола платників податків і об’єктів оподаткування, у податкових пільгах.

Рис. 7.6. Система податкового законодавства України

Конституція України, Митний кодекс України та закони з питань митної справи належать до групи загальних нефінансових законів. Основний закон містить норми, які є відправною точкою правового регулювання податкових відносин.

Митний кодекс та інші закони з питань митної справи містять окремі норми, що регулюють відносини, які виникають у зв’язку з оподаткуванням ввезним і вивезним митом операцій з переміщення товарів через митний кордон України.

Чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, як складова податкового законодавства мають таку особливість: якщо ними встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені Податковим кодексом України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Основним законодавчим актом у системі податкового законодавства є Податковий кодекс України. Цей нормативний документ має чітко окреслену сферу дію.

Податковим кодексом регулюються відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів.

Податковий кодекс визначає вичерпний перелік податків та зборів та порядок їх адміністрування; платників податків

та зборів, їх права й обов'язки; компетенцію контролюючих органів, повноваження й обов'язки їх посадових осіб під час здійснення податкового контролю; відповідальність за порушення податкового законодавства.

Також, певними повноваженнями з питань оподаткування наділені органи місцевого самоврядування. Вони мають право встановлювати місцеві податки і збори, проте з переліку та в межах правил, встановлених Податковим кодексом.

7.4. Принципи побудови податкової системи

Податкова система має бути побудована на певних принципах. При цьому слід чітко розрізняти принципи оподаткування та принципи побудови податкової системи. Принципи оподаткування відображають засади справляння податків, а принципи формування податкової системи визначають правила співвідношення різних видів податків та механізмів їх справляння (кожного окремо). Між ними є певний взаємозв'язок: при побудові податкової системи мають бути реалізовані принципи оподаткування.

Системність, встановлення визначальної бази та розроблення вихідних принципів є основними вимогами до побудови податкової системи. Існують різні підходи до визначення принципів побудови податкової системи. Найобґрунтованішим є застосування принципів рівнонапруженості, урівноваженості інтересів суб'єктів податкових відносин, цілеспрямованого використання податків як фінансових регуляторів.

Дотримання основних принципів оподаткування надзвичайно важливе для ефективної реалізації податкової політики, створення оптимально справедливої та економічно виправданого системи оподаткування в майбутньому. Побудову та функціонування оптимальних податкових систем необхідно розглядати щодо відповідності їх принципів (рис. 7.7.).

Отже, виходячи із запропонованих підходів щодо функціонування податкової системи, можна виокремити основні принципи сучасної податкової системи України.

Рис. 7.7. Принципи функціонування оптимальної податкової системи

Принцип ефективності – визначається регулюючою і стимулюючою функціями податків.

Принцип справедливості – передбачає недоцільність і неможливість перекладання податкового тягаря на бідні версти населення і навіть частковий перерозподіл через механізм оподаткування частини національного доходу на користь найбідніших верств.

Принцип корисності – стягнені з працівників через податкову систему кошти мають повернутися до них у формі соціальних витрат.

Принцип оптимального співвідношення між економічною ефективністю і справедливістю, що передбачає недоцільність надмірного перерозподілу національного доходу через податковий механізм (оскільки це гальмувало б інвестиції) або вилучення із заробітної плати таких податків, які підривали б зацікавленість безпосередніх працівників у зростанні продуктивності праці;

Принцип ефективності адміністрування, витрати на управління мають бути мінімальними, саме управління повинно

ґрунтуватися на раціональних законах, а механізм оподаткування – бути зрозумілим для основної маси платників.

Принцип економічної обґрунтованості податків – розміри податків повинні встановлюватися на основі показників розвитку економіки країни, та її фінансового стану.

Принцип стабільності податкового законодавства – податки не повинні змінюватися протягом бюджетного року.

Принцип рівняння та унеможливлення дискримінації – забезпечення однакового підходу до суб'єктів господарювання.

Принцип рівномірності сплати – податки повинні сплачуватися в певний термін.

Принцип гнучкості – податкове законодавство повинно вчасно реагувати на зміни соціально-економічного життя держави без порушень стійкості податкового законодавства.

Принцип інфляційної нейтральності.

Принцип недопущення подвійного оподаткування одного і того ж об'єкта оподаткування.

Принцип доступності та однозначності норм податкового законодавства.

Принцип гласності – офіційне опублікування відомостей про суми зібраних податків та їх витрачання.

Оскільки податкову систему можна розглядати як сукупність нормативно-правових актів, то в законодавстві закріплюються правові принципи її функціонування. У демократичних державах організація системи оподаткування ґрунтується на таких правових принципах:

- ▶ рівність усіх платників перед законом;
- ▶ обов'язкове закріплення преференцій у податкових законах;
- ▶ презумпція невинуватості платника в поєднанні з системою гнучкого впливу на порушників податкового законодавства;
- ▶ однозначне трактування норм податкового законодавства; – заборона зворотної сили податкового закону;
- ▶ антидискреційність рішень податкової адміністрації (неможливість вирішення нею питань на свій розсуд);
- ▶ гарантованість стабільності та послідовності податкової політики.

Отже, наука і практика розробили багато принципів, але головне не лише їх правильно обрати, а й реалізувати на практиці.

Тестові завдання

1. Податки характеризуються як:

- а) збори, відрахування, платежі підприємств у міністерства;
- б) форма фінансових відносин між державою і підприємствами, по будована на основі еквівалентного обміну;
- в) обов'язкові, безумовні платежі до відповідного бюджету, що справляються з платників податків;
- г) дохід (прибуток) підприємства, що перераховується до бюджету.

2. Податки виконують такі функції:

- а) фіскальну, контрольну, емісійну;
- б) розподільчу, регулюючу, стимулюючу;
- в) розподільчу, стимулюючу, фіскальну;
- г) фіскальну, регулюючу, контрольну.

3. Стимулюючий вплив податків розкривається:

- а) у контексті регулюючої функції податків;
- б) через контроль за сплатою податків;
- в) через визначення об'єкта оподаткування;
- г) у процесі встановлення податкових ставок.

4. Об'єкт оподаткування - це:

- а) фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування;
- б) предмет чи процес, що підлягає оподаткуванню;

- в) юридична або фізична особа, на яку законом покладено обов'язок сплачувати податок;
г) одиниця вимірювання податку.

5. До елементів системи оподаткування не включають:

- а) платник;
б) суб'єкт;
в) джерело;
г) фінансові санкції.

6. Податкова система – це:

- а) сукупність взаємовідносин між платниками податків та державою щодо вилучення частини створеного продукту для формування централізованого фонду держави;
б) сукупність взаємопов'язаних, взаємоузгоджених податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
в) система органів управління, що встановлюють, скасовують та змінюють податки, забезпечують їх сплату і контроль;
г) сукупність нормативно-правових актів з питань оподаткування та адміністрування податків;
д) усі відповіді правильні.

7. До загальнодержавних податків в Україні належать:

- а) податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки;
б) єдиний податок;
в) податок з власників транспортних засобів;
г) екологічний податок.

8. До загальнодержавних зборів в Україні належать:

- а) туристичний збір;
б) збір за місця для паркування транспортних засобів;
в) збір за користування радіочастотним ресурсом;
г) збір за геологорозвідувальні роботи.

9. До місцевих податків в Україні належать:

- а) фіксований сільськогосподарський податок;
б) податок на доходи фізичних осіб;
в) податок на нерухоме майно;
г) плата за землю.

10. До місцевих зборів належать:

- а) курортний збір;
б) ринковий збір;
в) збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності;
г) збір за спеціальне використання води.

Питання для самоконтролю

1. У чому полягає сутність податків?
2. У чому різниця між податками та іншими видами платежів до бюджету?
3. Назвіть характерні ознаки податку.
4. Які функції виконують податки?
5. Що забезпечує фіскальна функція?
6. За допомогою яких інструментів реалізується регулююча функція?
7. Хто здійснює функцію контролю за сплатою податків?
8. Назвіть елементи податку.
9. За якими ознаками класифікують податки?
10. Що таке податкова система?
11. Охарактеризуйте економічний зміст податкової системи.
12. В чому різниця між податковою системою і системою оподаткування?
13. З яких елементів складається податкова система?
14. На яких принципах ґрунтується податкове законодавство України?
15. Назвіть принципи функціонування оптимальної податкової системи.

ТЕМА 8. ОСОБЛИВОСТІ МИТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Питання для теоретичної підготовки

- 8.1. Характеристика митної системи України.
- 8.2. Поняття та принципи митної політики України.
- 8.3. Сутність митно-тарифних відносин
- 8.4. Основні методи митно-тарифного регулювання.

Ключові терміни і поняття: митна система, Державна митна служба України, митниця, митна політика, митно-тарифні відносини, принципи митної політики, протекціонізм, вільна торгівля, міжнародні митні відносини, міжнародні тарифні відносини, митне регулювання, тарифні методи, єдиний митний тариф, мито.

8.1. Характеристика митної системи України

Основним принципом формування і функціонування митної системи є принцип єдності митних органів, який нерозривно пов'язаний з однорідними принципами функціонування митної системи – єдина митна політика, єдина митна територія, єдине митне законодавство, єдине тарифне регулювання і поєднання його з заходами економічної політики.

Митна система України – це єдина загальна система, яка складається з митних органів та спеціалізованих митних установ і організацій.

У свою чергу, основу митних органів становить: Центральний апарат Державної митної служби України; регіональні митниці; митниці, митні пости.

Будучи інструментом економічної політики, митна система України, насамперед, вирішує такі завдання:

- ▶ захист економічних інтересів України за сприяння розвитку зовнішньоекономічних зв'язків;
- ▶ контроль за додержанням вимог як митного законодавства України, так і зобов'язань, що випливають з міжнародних договорів України стосовно митної справи;
- ▶ використання засобів митно-тарифного регулювання торговельно-економічних відносин з урахуванням пріоритетів розвитку економіки країни;
- ▶ створення сприятливих умов для участі України у міжнародному співробітництві;
- ▶ вдосконалення системи митного контролю, митного оформлення і митного оподаткування товарів та інших предметів при переміщенні їх через митний кордон України;
- ▶ здійснення заходів щодо захисту інтересів споживачів товарів;
- ▶ контроль за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності державних інтересів на зовнішньому ринку;
- ▶ сприяння захисту прав інтелектуальної власності учасників зовнішньоекономічної діяльності;
- ▶ створення сприятливих умов для прискорення пасажиропотоку та збільшення товарообігу через митний кордон;
- ▶ здійснення комплексного контролю разом з Національним банком України за валютними операціями;
- ▶ боротьба з контрабандою, здійснення заходів щодо запобігання порушенню митних правил;
- ▶ ведення інформаційно-аналітичної роботи і митної статистики;
- ▶ розробка пропозицій з основних напрямків митно-тарифної політики України, включаючи пропозиції про прийняття, відміну і використання митних ставок, надання

тарифних пільг і преференцій, а також зміни в номенклатурі Єдиного митного тарифу України;

► підготовка і розгляд проектів законодавчих актів України і міжнародних договорів України з митно-тарифного регулювання;

► розробка заходів, спрямованих на захист українського ринку при ввезенні на митну територію України і вивезенні за її межі товарів.

Оснovo митної системи становлять митні органи, які несуть відповідальність за забезпеченість охорони економічного суверенітету країни і дотримання норм як національного, так і міжнародного права, контроль за нарахуванням і сплатою мита, податків, різного виду зборів, а також здійснення митного контролю при переміщенні вантажів, валюти, товарів, майна через митний кордон.

З точки зору масштабів територіальної діяльності, система митних органів поділяється на два рівні:

- до першої належить Державна митна служба України, яка здійснює свою діяльність на всій території України;
- до другої — всі інші митні органи, які здійснюють свою діяльність на території підвідомчого регіону.

Функції, які виконують митні органи, можна класифікувати таким чином (рис. 8.1.):

Рис. 8.1. Функції митних органів

Фіскальна функція реалізується в тому, що митниця фактично виконує функції податкової служби, нараховує та справляє в зоні своєї діяльності митні платежі і збори, утримання яких відповідно до законодавства покладено на митні органи (мито, митні збори, акциз, податок на додану вартість при імпорті товарів) і несе відповідальність за своєчасність перерахувань отриманих коштів до Державного бюджету.

Регулятивна функція виявляється у виконанні митницею ролі економічного інструменту зовнішньоторговельної політики держави, яка полягає у створенні обмежень або стимулів щодо виходу на національний ринок чи експорту товарів на зовнішній ринок.

Правова функція реалізується в таких напрямках: вживаються спільно з іншими правоохоронними органами заходи, які націлені на попередження незаконного вивезення за межі території предметів, які є національним, історичним і культурним багатством країни; забезпечується контроль за доставкою митних вантажів в інші митні органи, а у випадках їх зникнення проводиться розшук; слідство у справах контрабанди.

Статистична функція полягає у зборі та обробці митної статистики зовнішньоторговельних операцій, на підставі якої готуються загальні статистичні матеріали. За умов трансформації економічної системи, коли тільки відпрацьовуються основні функціональні завдання органів виконавчої влади, а отже, існують проблеми інформаційного забезпечення при прийнятті управлінських рішень, митна статистика стає основним інформаційним джерелом, яке характеризує стан у сфері зовнішньоекономічних зв'язків.

Митний контроль здійснюється стосовно дотримання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності й громадянами встановленого порядку переміщення товарів та інших предметів через митний кордон країни, здійснюється перевірка відомостей, засвідчених у вантажній митній декларації, при митному оформленні товарів та інших предметів, відповідно до наявності вантажу і документів, необхідних для здійснення митного контролю; контролюється діяльність митних брокерів,

митних ліцензійних складів і магазинів безмитної торгівлі в зоні діяльності митниці.

Законодавча функція реалізується в тому, що митні органи приймають нормативно-правові акти з питань безпосереднього здійснення митної справи, організації та регулювання митного контролю, боротьби з контрабандою і порушеннями митних правил, які ґрунтуються на чинному законодавстві, призначені до виконання у межах компетенції митних органів і є обов'язковими для усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Функція валютного регулювання. Валютна безпека – одна із важливих складових економічної безпеки країни. Митні органи відіграють значну роль у системі валютного регулювання: на Державну фіскальну службу України покладено функції валютного контролю, а на митницю – агента валютного контролю. Існує митно-банківський контроль за строками повернення в Україну валютної виручки від експортних контрактів та імпоротної частини бартерних угод.

На різних етапах розвитку держави, залежно від цілого ряду причин (економічних, політичних), домінує та чи інша функція, яку виконує митний орган. Так, у тих країнах, які тільки почали формувати свою економічну систему і які мають великий дефіцит платіжного балансу і бюджету та значну валютну заборгованість, домінує, насамперед, фіскальна функція. В країнах, де існують проблеми з урівноваженням торговельного балансу або загроза конкуренції імпорتنих товарів, домінує функція регулятора торговельної політики. В країнах, де доступ до національного ринку лібералізовано, суттєвим є безпосереднє виконання митницею функцій митного контролю та правової функції (наприклад, у багатьох країнах останнім часом пріоритет надається боротьбі з контрабандою зброї, наркотиків, охороні інтелектуальної власності).

Майбутнє української економіки, її здатність забезпечити прийнятні та стабільні темпи зростання значною мірою залежать від ефективності функціонування митної системи, досконалості її механізму, який необхідно формувати, ґрунтуючись на вищевикладених положеннях.

Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічних відносин в Україні здійснюється митними органами в межах її

території. Територія України, в тому числі території штучних островів, установок та споруд, що створюються в економічній (морській) зоні, над якими Україна має виняткову юрисдикцію щодо митної справи, становить єдину митну територію.

Україна має різні види митних територій:

▶ національна державна митна територія — це територія країни, яка включає сушу, територіальне море, внутрішні води, повітряний простір, а також штучні острови, установки і споруди, що створюються у виключній морській економічній зоні, на яку поширюється юрисдикція країни;

▶ єдина митна територія, створена державами як митний союз;

▶ територія вільних митних зон;

▶ митна територія економічних зон;

▶ територія вільних митних складів.

Межі митної території України є митним кордоном України. При цьому митний кордон збігається з державним кордоном, за винятком меж територій, вільних митних зон і вільних митних складів, які є власне митним кордоном України.

8.2. Поняття та принципи митної політики України

Однією з особливостей сучасного етапу економічного розвитку є швидке зростання обсягів міжнародних економічних контактів, подальший розвиток світового розподілу праці, поглиблення економічної взаємозалежності держав, що обумовлено, насамперед, швидким зростанням виробничих сил та науково-технічним прогресом. Кінцевим результатом такого процесу повинно стати вільне переміщення товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності, капіталів, робочої сили через території різних держав та поступове зникнення торговельних бар'єрів між ними. У цю систему поступово інтегрується і українська економіка.

В умовах сьогодення кожна держава намагається контролювати процеси переміщення товарів через свої кордони з метою захисту економічних інтересів та забезпечення національної безпеки. Для забезпечення подібного контролю необхідна наявність певного механізму

його здійснення, що включає об'єкти та суб'єкти цього регулювання та певні правові норми, що регулюють відносини в цій сфері. Суб'єктом виступають відповідні інститути держави, об'єктом – правові відносини, що виникають у зв'язку з переміщенням через митний кордон товарів та валютних цінностей, а регулювання здійснюється на основі відповідних нормативно-правових актів. Безумовно, кожна держава має право самостійно визначати власну митну політику, створювати свою митну систему та здійснювати митне регулювання, але тут слід враховувати, що митна справа має декілька основних функцій, серед яких є фіскальна та регулятивна, і якщо перша з них має суто внутрішню мету – наповнення державного бюджету, то безпосереднім об'єктом регулятивної функції завжди є саме зовнішньоекономічні відносини, переважна кількість яких регулюється певними міжнародно-правовими актами. Згідно з сучасними поглядами на теорію держави та права державна політика є тим критерієм, що визначає зміст діяльності держави в тій чи іншій сфері. Вона визначається в конкретних правових нормах і реалізується в процесі діяльності органів державної влади. Державна політика носить комплексний характер, що допомагає враховувати та поєднувати інтереси багатьох її суб'єктів: держави – суб'єкта цієї конкретної політики та інших держав, суспільства, окремих індивідів. Саме тому можливо стверджувати, що митна політика є більш широким поняттям ніж митна справа.

Митна політика – це система принципів та напрямків діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

Митна політика України виступає різновидом державної політики, а її головним функціональним завданням є забезпечення захисту національних інтересів та національної безпеки України в політичній, економічній, соціальній,

екологічній та інших сферах. Митна політика базується на базових національних інтересах та відповідних аспектах державної політики національної безпеки і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах державної діяльності, як внутрішніх, так і зовнішніх, відповідно до чинного законодавства та міжнародно-правових актів та звичаїв. В основному, засоби реалізації митної політики є задіяними при переміщенні фізичними та юридичними особами товарів через митний кордон України.

Митна політика підпадає під вплив тих самих соціальних та політичних законів, що і державна політика взагалі. На конкретний зміст митної політики держави впливають певні об'єктивні фактори, серед яких слід визначити наступні (рис. 8.2):

Рис. 8.2. Об'єктивні фактори формування митної політики держави

Економічні фактори визначають загальний стан економіки країни, особливості її економічної системи, особливості розвитку окремих галузей економіки, існуючі зовнішні економічні зв'язки, стан світових економічних відносин та ін.

Ідеологічні та політичні фактори – це програми уряду щодо захисту внутрішнього ринку та окремих його сфер, екологічної безпеки країни, охорони моралі та духовності.

Міжнародні фактори передбачають членство держави у різноманітних міжнародних організаціях, наявність двосторонніх та багатосторонніх міжнародних угод, участь держави

у митних та економічних союзах, підтримка певних міжнародно-правових та економічних санкцій, політика уряду щодо надання преференцій окремим державам та інше.

Діалектична природа митної політики обумовлює наявність крім національних інтересів і національної безпеки взагалі, певних динамічних принципів (рис. 8.3.), які розкривають зміст національних інтересів держави на цьому етапі, та якими керуються компетентні органи державної влади при розробці митної політики і проведенні її в життя. Такі принципи можна знайти в законодавчих актах з митних питань та певних програмних документах: посланнях Президента, програмах діяльності Кабінету Міністрів, інших концептуальних документах, програмах діяльності політичних партій і рухів.

Рис. 8.3. Основні принципи митної політики держави

Охарактеризуємо більш детально приведені принципи.

Принцип єдності митної політики як складової зовнішньої політики України. Митна політика України є складовою державної зовнішньої політики і повинна формуватися відповідно до мети та принципів останньої, завданнями захисту національних інтересів та національної безпеки. Митна політика за своїм змістом є складовою зовнішньополітичних позицій держави і в деяких випадках політична частина останніх має пріоритет перед економічною. Таке має місце при забезпеченні виконання міжнародно-правових зобов'язань держави, наприклад, при приєднанні до міжнародних санкцій в рамках ООН, які вимагають припинення зовнішньоекономічних контактів з певними країнами, або виконання зобов'язань України в рамках договору щодо нерозповсюдження ядерної зброї. Задля виконання цих зобов'язань нехтуються можливі економічні переваги.

Принцип єдності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та контролю за її здійсненням. Згідно з ч. 1 ст. 8 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Україна самостійно формує систему та структуру державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на її території. Система органів, що здійснюють регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні, до якої закон відносить Верховну Раду України, Кабінет Міністрів, Міністерство фінансів, інші міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування, діє на основі єдиної законодавчої бази відповідно до єдиних принципів та цілей. Важливою складовою регулювання зовнішньоекономічної діяльності є система державного контролю. Згідно зі МКУ товари та інші предмети переміщуються через митний кордон України під митним контролем. Цей контроль здійснюється з метою забезпечення дотримання державними органами, підприємствами та їх службовими особами, а також громадянами порядку переміщення через митний кордон України товарів та інших предметів.

Принцип єдності тарифної політики України. На митній території України діє єдиний митний тариф, який являє собою систематизований звід ставок мита, яким обкладаються товари та інші предмети, що ввозяться на митну територію України

або вивозяться за межі цієї території. Ставки митного тарифу України є єдиними для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форм власності, організації господарської діяльності та територіального розташування, за винятком випадків, передбачених законами України та її міжнародними договорами. Єдиний митний тариф України базується на міжнародно-визнаних нормах і розвивається у напрямі максимальної відповідності загальноприйнятим у міжнародній практиці принципам і правилам митної справи.

Принцип єдності політики експортно-імпортного контролю. В Україні діють єдині правила порядку переміщення через митний кордон товарів та інших предметів. МКУ, зокрема, встановлює, що ввезення в Україну, вивезення з України та транзит через її територію товарів та інших предметів, окремих видів може бути заборонено чи обмежено законодавством України. Подібні обмеження чи заборони вводяться задля забезпечення національної безпеки України, захисту національних інтересів, виконання міжнародно-правових зобов'язань нашої держави (наприклад, це може стосуватися вивозу зброї та військової техніки, технологій подвійного призначення, наркотичних речовин). Контроль за подібними операціями окрім митних органів здійснюють відповідні міністерства та відомства, правоохоронні органи України.

Принцип єдності митної території України. Він заснований на понятті територіальної юрисдикції держави, митна територія встановлює область дії митного суверенітету держави. Цей принцип є важливим для забезпечення сплати мит, митних платежів, застосування інших засобів митного регулювання. Принципу єдності митої території не протирічать правові норми, що встановлюють виключення певної території України із складу її митної території, як то територія вільних економічних (митних) зон, митних та вільних складів, яка вважається такою, що знаходиться за межами митної території України. Згідно з МКУ територія України, в тому числі території штучних островів, установок та споруд, що створюються в економічній (морській) зоні України, над якими Україна має виключну юрисдикцію щодо митної справи, становить єдину митну територію.

Принцип гармонізації та уніфікації митної діяльності України з загальноприйнятими міжнародною практикою нормами і стандартами. Цей принцип втілено у інтеграції України до світової економічної системи, загальноєвропейських економічних процесів, приєднатися до Світової Організації Торгівлі (СОТ/ВТО), для чого було приведено національні митні стандарти у відповідність з загальноприйнятими світовими принципами та вимогами, що, зокрема, включає недопущення застосування нетарифних обмежень, приведення митних тарифів у відповідність до рекомендацій СОТ.

Принцип захисту державою прав та законних інтересів учасників зовнішньоекономічної діяльності. Цей принцип закріплено в ч. 6 ст. 2 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» і його зміст полягає в тому, що Україна як держава забезпечує рівний захист інтересів всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України; здійснює рівний захист всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України відповідно до норм міжнародного права; здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права. Серед прикладів реалізації подібного захисту можна назвати введення певних економічних заходів проти держав, які порушують права та інтереси українських суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, виплати за рахунок бюджету або вимоги подібних виплат з боку інших держав компенсацій українським, що постраждали внаслідок певних дій інших держав.

Принцип юридичної рівності і недискримінації, виключення невинного втручання держави у зовнішньоекономічну діяльність. Цей принцип ґрунтується на ст. 42 Конституції України, яка гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Відповідно Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (ч. 4 ст. 2) визнає рівність перед законом всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Також забороняються будь-які, крім передбачених цим Законом, дії держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками; визнається неприпустимість обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів, крім випадків, передбачених цим Законом. З принципом виключення невиправданого втручання з боку держави та її органів у зовнішньоекономічну діяльність пов'язане право суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на відшкодування за рахунок держави збитків, що заподіяні незаконними діями її органів. Це право ґрунтується на ст. 56 Конституції України, ст. 34 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», МКУ.

Основними історичними формами митної політики є політика державного протекціонізму та політика вільної торгівлі (лібералізація).

Протекціонізм – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів торговельної політики.

Зміст протекціоністської політики полягає в створенні умов для розвитку національної економіки шляхом штучного обмеження конкуренції з боку інших держав та допомозі національним виробникам в освоєнні закордонних ринків збуту, використовуючи зовнішньополітичні позиції держави та державну підтримку експорту. Політика протекціонізму передбачає завищені ставки ввізних мит, застосування нетарифних, адміністративно-правових обмежень або повної заборони щодо імпорту певних видів товарів, державне субсидування, кредитування, надання податкових пільг національним виробникам-експортерам. На сьогодні політика державного протекціонізму суперечить міжнародно-правовим актам з питань торгівлі та митного регулювання і в своєму чистому

вигляді майже не зустрічається, поступившись місцем політиці вільної торгівлі.

Вільна торгівля – політика мінімального державного втручання в зовнішню торгівлю, що розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції.

Політика вільної торгівлі в своєму ідеальному варіанті ґрунтується на чотирьох базових свободах: вільному русі товарів, послуг, капіталів та людей, що, зокрема, передбачає створення рівних умов для національних та іноземних товарів, зменшення ставок імпорتنих мит та ліквідацію нетарифних обмежень і т.д. Саме принципи вільної торгівлі стали головними в розвитку міжнародного економічного співробітництва у ХХ ст. Слід враховувати що розглянуті, так звані, класичні форми митної політики в чистому вигляді існують лише в теорії. Сучасна світова практика регулювання зовнішньоекономічних відносин іде шляхом поєднання протекціоністських та вільноторговельних форм задля найбільш повного забезпечення національних інтересів держави, але загальною домінуючою тенденцією є політика лібералізації.

8.3. Сутність митно-тарифних відносин

Митно-тарифні відносини є активним фактором розвитку національної системи господарювання, оскільки, прискорюючи або стримуючи іноземну конкуренцію, стимулюючи або перешкоджаючи процесові іноземного інвестування, захищаючи національного товаровиробника чи національний ринок, митно-тарифні відносини позитивно впливають на стабілізацію та розвиток національної економіки, сприяють підвищенню ефективності вітчизняного виробництва.

В економічній літературі трапляються визначення митно-тарифних відносин, які не тільки звужують сферу їх функціонування, але й значно скорочують об'єкти регулювання. Не зовсім доцільно зводити всю сукупність

митно-тарифних відносин до досить вузького поняття – митного режиму, головна мета якого – встановлення сукупності правил і положень, які визначають статус товарів і транспортних засобів, переміщуваних через митний кордон.

Віднесення митно-тарифних відносин тільки до сфери міжнародної торгівлі також значно звужує діапазон їхньої дії. Безперечно, міжнародні торговельні операції є одним із головних об'єктів регулювання, але рух капіталу, науково-технічний обмін, туризм та інші державні та приватні стосунки потребують не меншої уваги з боку митно-тарифних відносин.

Отже, митно-тарифні відносини є однією із основних складових міжнародних економічних відносин, і як похідні від національних відносин головний імпульс для свого розвитку вони отримують від світогосподарських зв'язків.

Митно-тарифні відносини – це вся сукупність економічних, організаційно-правових та психоетичних взаємовідносин у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які базуються на законодавчо закріплених принципах і напрямках митної політики країн-учасниць міжнародних економічних відносин.

Об'єктом митно-тарифних відносин є всі види зовнішньоекономічної діяльності, при здійсненні яких відбувається процес переміщення через митний кордон, експорт (імпорт) товарів, капіталу, робочої сили; експорт (імпорт) послуг; науково-технічна та науково-виробнича кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності; кредитні та розрахункові операції між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності; спільна підприємницька діяльність; міжнародні орендні операції; організація та проведення міжнародних виставок; різнобічні форми зустрічної торгівлі,

Зберігши принцип організації зовнішньоторговельного обміну як цільового напрямку, почала зростати роль регулятивної і захисної функцій митних відносин. Цьому сприяло збільшення кількості суб'єктів митних відносин, з

одного боку, це всі країни світу, які здійснюють операції у сфері міжнародних економічних відносин і провадять відповідну зовнішньоекономічну політику, а з іншого – це сукупність приватних осіб, підприємств, організацій, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність і взаємодіють безпосередньо з митними органами. Значно розширився і спектр об'єктів митних відносин. Якщо на ранніх етапах розвитку це в основному були товари чи валюта, то в подальшому під дію митно-тарифних регуляторів підпали не тільки послуги, а й результати інтелектуальної власності.

Залежно від конкретних цілей можна виділити види митно-тарифних відносин, які охоплюють:

- ▶ організацію митної системи країни;
- ▶ переміщення через митний кордон товарів та транспортних засобів;
- ▶ регулювання митних режимів;
- ▶ нарахування та сплату митних платежів;
- ▶ систему митного оформлення;
- ▶ митний контроль за товарами та транспортними засобами, які переміщуються через митний кордон;
- ▶ валютний контроль;
- ▶ систему взаємовідносин, що виникають при порушенні митного законодавства;
- ▶ участь країни в міжнародно-правовому співробітництві та регулюванні митної справи в рамках інтеграційних об'єднань.

У багатьох випадках митні й тарифні відносини ототожнюються, при цьому вказується, що підґрунтям їх використання є митні тарифи. Якщо можна погодитись з тим, що основою функціонування тарифних відносин є застосування митного тарифу як одного з регуляторів міжнародних економічних зв'язків, то природа функціонування митних відносин зовсім інша. Тому вважаємо, що митно-тарифні відносини мають вивчатися і досліджуватись як цілісна система і розглядатися одночасно у декількох площинах, а саме: як митні відносини і як тарифні відносини.

Об'єктивним підґрунтям функціонування цього виду відносин є переміщення факторів виробництва за територі-

альні межі окремої країни. Призначенням митних відносин є обслуговування міжнародних економічних відносин.

Міжнародні митні відносини — це сукупність суспільних відносин, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств при переміщенні їх через митний кордон.

Організація митних відносин означає облаштування митного простору і, передусім, митних кордонів, створення митної системи, координацію дії митних органів, забезпечення ефективного функціонування організаційно-технологічного механізму регулювання міжнародних економічних відносин.

Циклічність митних відносин передбачає їх тимчасову прив'язку до митної політики, яка провадиться органами влади. Ця циклічність має просторово-обмежений характер, оскільки стосується особливостей розвитку митних відносин окремої держави (або групи держав) із світовою системою господарювання і викликана, насамперед, суперечністю економічних інтересів країн при визначенні пріоритетів напряму розвитку зовнішньоекономічних відносин як у плані теоретичних обґрунтувань, так і при здійсненні зовнішньоекономічної політики держави.

Циклічність взаємодії всіх елементів митної системи виражається в такому. Для реалізації встановлених завдань митної політики розробляється відповідна міжнародна законодавчо-правова база, і на підставі останньої починає діяти весь механізм зовнішньоторговельних відносин. Зовнішньоекономічна діяльність впливає на організаційну взаємодію всередині держави, що вимагає адекватної реакції митної політики. У результаті існування зворотного зв'язку держава коригує напрям розвитку зовнішньоекономічної політики, і, відповідно, відбуваються зміни в митній політиці країни.

Таким чином, функціонування всієї сукупності міжнародних економічних відносин безпосередньо пов'язано з формуванням та розвитком митної системи. При цьому слід зауважити, що використання цього інструментарію

зовнішньоекономічної політики країни диктується, як правило, внутрішніми потребами кожної держави в забезпеченні національних, насамперед, економічних інтересів.

Міжнародні тарифні відносини — це сукупність економічно-суспільних відносин, які опосередковують рух товарів (предметів) у сфері міжнародних економічних відносин.

Поглиблення економічних зв'язків на світовому ринку безпосередньо залежить від розвитку тарифних відносин. Адже основна їх роль зводиться до вдосконалення та стимулювання міжнародної торгівлі, капіталообміну та міжнародної економіки в цілому у такий спосіб, щоб усі її учасники отримували максимально можливу користь, що забезпечуватиме ефективність та процвітання економічних систем, які формують світову систему господарювання.

За допомогою тарифного регулювання держава може стимулювати ввезення або вивезення відповідних товарів або обмежити їх; створити рівні економічні умови як для національного товаровиробника, так і для іноземного; провадити певну економічну, науково-технічну, екологічну, валютно-фінансову політику у сфері зовнішньоекономічних зв'язків, спрямовуючи функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності в русло загальнонаціональних інтересів залежно від мети і функціональності.

Отже, сферою функціонування міжнародних тарифних відносин є система митного оподаткування, у першу чергу, економічні взаємовідносини, тоді як об'єктом регулювання міжнародних митних відносин є, передусім, система митного контролю і митного оформлення, тобто правові взаємовідносини.

Митно-тарифна політика будь-якої країни, яка проводить радикальні економічні перетворення, повинна:

► забезпечити необхідний рівень доходів державного бюджету, цим самим стабілізувавши макроекономіку країни;

► створити однакові умови для конкуренції вітчизняних та іноземних товаровиробників, що дозволить державі на рівних увійти до світового економічного простору;

► забезпечити певний рівень захисту національних підприємств, які здійснюють переоснащення виробництва, його раціоналізацію, реструктуризацію, впроваджують нові методи керування з метою підвищення конкурентноздатності вітчизняних товарів на світовому ринку.

8.4. Основні методи митно-тарифного регулювання

Головну роль в регулюванні зовнішньоекономічної діяльності в сучасних умовах відіграють економічні методи як відповідні природі ринкових відносин і впливають на ввезення товарів і формування конкретного середовища на внутрішньому ринку через механізм цін. Економічні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності ґрунтуються на використанні економічних інструментів: ввізного і вивізного мита, ПДВ і акцизів.

Незважаючи на відмінності, економічні та адміністративні методи на практиці взаємно доповнюють один одного і утворюють єдине ціле. З метою сприяння розвитку взаємного торговельного та економічного співробітництва держави світу за взаємною згодою створюють сприятливі умови для полегшеного доступу на свої ринки імпортованих товарів на основі рівності, взаємної вигоди та усунення торговельних бар'єрів у відповідності до міжнародних домовленостей, національного законодавства, а також нормами і правилами СОТ.

Відповідно до Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність», митне регулювання – регулювання питань, пов'язаних із встановленням мит та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України.

Україна самостійно здійснює митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності на своїй території. Митну політику України визначає Верховна Рада України.

Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється згідно із законом «Про зовнішньоекономічну діяльність», Митним кодексом України, іншими законами України, Єдиним митним тарифом України та міжнародними договорами України.

Територія України становить єдиний митний простір, на якому діють митні правила України, з додержанням зобов'язань, що випливають з міжнародних договорів України.

Митне регулювання ЗЕД здійснюється на підставі тарифних і нетарифних методів.

Тарифні методи – основа економічного регулювання ЗЕД. Митний тариф виступає інструментом торгової політики і державного регулювання внутрішнього ринку при його взаємодії зі світовим ринком, а також є інструментом формування доходів бюджету.

Єдиний митний тариф – перелік ставок митних зборів, які застосовуються до товарів, що ввозяться на єдину митну територію з третіх країн, систематизований відповідно до єдиної Товарної номенклатури ЗЕД. Ці товари об'єднані в групи за ознакою походження (рослинні, тваринні, промислові тощо) і за ступенем обробки товару. Навпроти кожного товару (чи товарної позиції) вказується розмір мита, яким товар оподатковується. Для групування товарних позицій застосовуються класифікації, розроблені ООН. Іншими словами, митний тариф є систематизованим переліком мита.

Єдиний митний тариф України визначається згідно з відповідним законом України та міжнародними договорами України. Ставки Єдиного митного тарифу України мають бути єдиними для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форм власності, організації господарської діяльності і територіального розташування, за винятком

випадків, передбачених законами України та її міжнародними договорами.

Митні правила України, які повинні включати порядок декларування товарів, сплати мита та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України, надання митних пільг та інші умови проходження митного контролю, встановлюються законами України про митне регулювання. Єдиний митний тариф України та митні правила України мають бути офіційно опубліковані у загальнодоступних засобах масової інформації не пізніше як за 45 днів до дати введення їх у дію. В разі, якщо зазначені документи не будуть офіційно опубліковані, вони чинності не набирають. Якщо зазначені документи будуть опубліковані пізніше як за 45 днів до введення їх у дію, датою набрання чинності буде вважатися 46-й день з моменту офіційної публікації. Офіційною публікацією вважається публікація в періодичному офіційному виданні Верховної Ради України або Кабінету Міністрів України. Датою офіційної публікації вважається дата фактичного виходу в світ відповідного номера цього видання.

Здійснюючи вплив на економіку за допомогою та тарифного регулювання, держава переслідує вирішення таких завдань:

- ▶ досягнення рівноваги в ЗЕД (вирівнювання сальдо торгового балансу держави);
- ▶ забезпечення поповнення доходів бюджету;
- ▶ забезпечення регулювання попиту і пропозиції;
- ▶ забезпечення економічної безпеки держави;
- ▶ досягнення стійкого економічного зростання;
- ▶ забезпечення захисту інтересів вітчизняних товар виробників;
- ▶ досягнення стабільності цін на імпортовані та вироблені вітчизняні товари.

Структура митних тарифів включає прості (одноколонні) і складні (багатоколонні) тарифи. Прості митні тарифи встановлюють одну ставку мита для кожного товару незалежно від походження цього товару. Складний митний тариф передбачає для кожного товару дві та більше ставок мита. Як правило,

найвища ставка складного тарифу називається максимальною, або генеральною, і застосовується щодо товарів тих країн, з якими немає торговельних угод. Більш низька, мінімальна, ставка, як правило, застосовується до товарів тих країн, з якими підписані торговельні договори та угоди і (це особливо важливо), яким надано режим найбільшого сприяння.

Мито в тарифі встановлюються двома методами. Один із них – це визначення розміру (ставки) мита у вигляді відсотка до ціни товару. Мито, виражене у такий спосіб, називається митом від ціни, або адвалерним. Інший метод – це встановлення розміру мита безпосередньо в грошовому виразі у вигляді певної суми, що стягується з маси, обсягу або штуки товару. Мито, виражене у такий спосіб, називається специфічним митом.

У сучасних митних тарифах застосовуються обидва види мита. Проте адвалерні і специфічні мита по-різному реагують на зміни рівня цін на світовому ринку. У разі підвищення цін на зовнішньому ринку ефективнішим є адвалерне мито, у разі зниження – специфічне. У сучасній митній політиці розвинених країн спостерігається тенденція до збільшення ролі адвалерного мита у тарифах.

Існує практика уніфікації методів визначення митної вартості товарів (згідно з Брюссельською конвенцією 1950 р. про створення Ради митного співтовариства та першого її установчого засідання у 1953 р.). Відповідно до цієї конвенції адвалерне мито стягується з так званої «нормальної» ціни товару.

Це ціна, що існує в момент подання митної декларації, і включає всі витрати на доставляння товару до кордону. За походженням мито може бути автономним або конвенційним (конвенціональне).

Автономне мито стягується за рішенням державної влади певної країни незалежно від будь-яких угод з іншими країнами.

Конвенційне мито встановлюється в процесі укладання угоди або договору з іншою країною і фіксується в цьому договорі. Воно не може змінюватися протягом терміну його дії. Конвенційне мито зникає з митного тарифу, коли договори, за якими вони були надані, припиняють свою дію.

Особливими видами мита вважаються:

- ▶ спеціальні мита;
- ▶ антидемпінгове;
- ▶ компенсаційне.

Спеціальні мита – застосовуються у випадках недобросовісної конкуренції та загрози національним товаровиробникам подібної продукції; як відповідна міра на дискримінаційні дії іноземних держав.

Відповідно до Закону України «Про Єдиний митний тариф» спеціальне мито застосовується:

- ▶ як засіб захисту українських виробників;
- ▶ як засіб захисту національного товаровиробника у разі, коли товари ввозяться на митну територію України в обсягах та за таких умов, що заподіюють значну шкоду або створюють загрозу заподіяння значної шкоди національному товаровиробнику;
- ▶ як запобіжний засіб щодо учасників зовнішньоекономічної діяльності, які порушують національні інтереси у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- ▶ як заходи у відповідь на дискримінаційні та недружні дії інших держав, митних союзів та економічних угруповань, які обмежують здійснення законних прав та інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та притісняють інтереси України.

Антидемпінгове – застосовується при імпорті товару за демпінговими цінами.

Антидемпінгове мито є додатковим митним податком, що призначений для захисту вітчизняного товаровиробника і внутрішнього ринку від надлишкового заповнення його імпортними товарами за зниженими цінами.

Відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від демпінгового імпорту» антидемпінгове мито застосовується:

- ▶ у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом демпінгу, яке заподіює шкоду національному товаровиробнику;
- ▶ у разі вивезення за межі митної території України товарів за ціною, істотно нижчою за ціни інших експортерів подібних або безпосередньо конкуруючих товарів на момент цього вивезення, якщо таке вивезення заподіює шкоду.

Компенсаційне – застосовується при імпорті товару, при виробництві якого прямо або непрямо використовувались субсидії.

Компенсаційне мито виступає різновидністю митного збору, що характеризується підвищеним розміром і покликаний поставити у рівні умови внутрішні та імпортні товари шляхом компенсації різниці в цінах. Цей вид мита є однією з форм захисту внутрішнього ринку за допомогою протекціонізму і підтримки вітчизняного товаровиробника.

Відповідно до Закону України «Про захист національного товаровиробника від субсидованого імпорту» компенсаційне мито застосовується:

- ▶ у разі ввезення на митну територію України товарів, які є об'єктом субсидованого імпорту, яке заподіює шкоду національному товаровиробнику;
- ▶ у разі вивезення за межі митної території України товарів, для виробництва, переробки, продажу, транспортування, експорту або споживання яких безпосередньо або опосередковано надавалася субсидія, якщо таке вивезення заподіює шкоду.

Класифікація видів мита наведена на рис. 8.4.

Таким чином, метою митно-тарифного регулювання є забезпечення збалансованості економіки та рівноваги внутрішнього ринку, а також стимулювання прогресивних структурних змін в економіці.

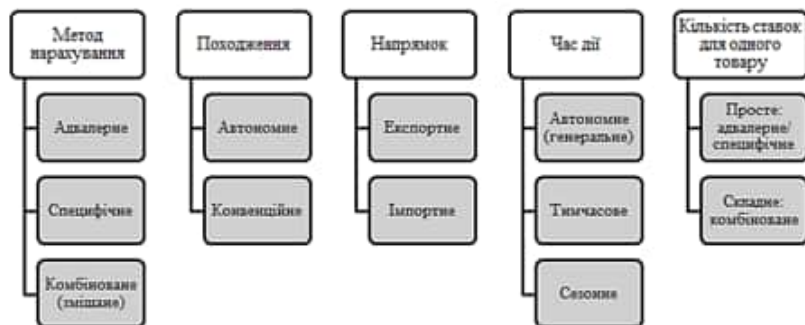

Рис. 8.4. Класифікація видів мита за різними критеріями

Відповідно до укладених угод про торговельно-економічну співпрацю держави у взаємній торгівлі надають режим найбільшого сприяння в сферах, що стосуються:

- ▶ будь-яких митних платежів, що мають еквівалентну дію та які застосовуються щодо імпорту та експорту товарів, включаючи способи стягнення таких мит;
- ▶ правил і процедур, пов'язаних з імпортом та експортом товарів, включаючи правила і процедури митного оформлення, транзиту, зберігання та перевантаження;
- ▶ податків та інших еквівалентних внутрішніх зборів, що застосовуються прямо або побічно щодо імпортованих товарів;
- ▶ продажу, закупівлі, транспортування, розподілу, зберігання і використання імпортованих товарів на внутрішньому ринку;
- ▶ платежів, пов'язаних з торгівлею товарами.

Згідно з такими угодами сторони дозволяють відповідно до національного законодавства тимчасове ввезення або вивезення певних видів товарів без справляння мита, податку на додану вартість, акцизного податку або інших податків і зборів, що мають еквівалентну дію. Ці види товарів включають, зокрема, зразки і рекламні матеріали, що не мають комерційної вартості, зразки для ярмарків і виставок, що ввозяться на тимчасовій основі, спеціальні контейнери і пакувальні матеріали, що використовуються в міжнародній торгівлі на поворотній основі відповідно до міжнародних договорів.

Тестові завдання

1. Митна справа це:

- а) встановлення порядку та організацію переміщення через митний кордон України товарів і предметів, обкладання митом, оформлення, здійснення контролю та інших заходів щодо реалізації митної політики в Україні;
- б) встановлення порядку та організацію переміщення через митний кордон України товарів і предметів;
- в) встановлення порядку та організацію митного контролю;
- г) встановлення порядку та організацію переміщення через митний кордон України товарів і предметів, здійснення контролю та інших заходів щодо реалізації митної політики в Україні.

2. Головне завдання митних органів України:

- а) здійснення митного контролю;
- б) здійснення митного обслуговування;
- в) перевірка суб'єктів ЗЕД;
- г) захист економічних інтересів України.

3. Сутність фіскальної функції митних органів полягає у...

- а) виконанні митницею ролі економічного інструменту зовнішньоторговельної політики держави, яка полягає у створенні обмежень або стимулів щодо виходу на національний ринок чи експорту товарів на зовнішній ринок
- б) тому, що митниця фактично виконує функції податкової служби, нараховує та справляє в зоні своєї діяльності митні платежі і збори, утримання яких відповідно до законодавства покладено на митні органи
- в) зборі та обробці митної статистики зовнішньоторговельних операцій, на підставі якої готуються загальні статистичні матеріали
- г) митні органи приймають нормативно-правові акти з питань безпосереднього здійснення митної справи

4. Митна територія це:

- а) територія, на якій діє виключна юрисдикція країни, зокрема в частині митної справи;
- б) територія, яка співпадає з державною (географічною) територією;
- в) територія на якій не сплачуються податки;
- г) територія на якій діє Митний кодекс країни та все інше законодавство даної країни.

5. До функцій митних органів належить:

- а) фіскальна;
- б) регулятивна;
- в) правова
- г) усі відповіді правильні

6. До об'єктивних факторів, що впливають на зміст митної політики належать

- а) економічні
- б) ідеологічні
- в) політичні
- г) усі відповіді є правильними

7. Участь держави у митних та економічних союзах належать до таких об'єктивних факторів, що впливають на зміст митної політики:

- а) економічні
- б) ідеологічні
- в) політичні
- г) міжнародні

8. Принцип, який означає, що «в Україні діють єдині правила порядку переміщення через митний кордон товарів та інших предметів», це...

- а) Принцип єдності політики експортно-імпортного контролю
- б) Принцип єдності митної території України
- в) Принцип єдності тарифної політики України
- г) Принцип єдності митної політики

9. Що не входить до чотирьох базових свобод, на яких ґрунтується політика вільної торгівлі в своєму ідеальному варіанті?

- а) вільному русі товарів
- б) вільному русі послуг
- в) вільному русі сировини
- г) вільному русі людей

10. Міжнародні митні відносини – це

- а) система митного оподаткування, у першу чергу, економічні взаємовідносини
- б) сукупність економічно-суспільних відносин, які опосередковують рух товарів (предметів) у сфері міжнародних економічних відносин
- в) сукупність суспільних відносин, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств при переміщенні їх через митний кордон
- г) немає правильної відповіді

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «митна система».
2. Визначте зміст основних функцій митних органів держави
3. Охарактеризуйте об'єктивні фактори формування митної політики держави.
4. Дайте визначення поняття «митне регулювання».
5. Згідно із яким законодавством здійснюється митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні?
6. Що таке Єдиний митний тариф?
7. Які основні завдання тарифного регулювання?
8. Якими методами може встановлюватись мито в тарифі?
9. Які існують особливі види мита?
10. Що є головною метою митно-тарифного регулювання?

ТЕМА 9. СТРАХУВАННЯ ТА СТРАХОВИЙ РИНОК

Питання для теоретичної підготовки

- 9.1. Страховий захист як економічна категорія.
- 9.2. Сутність і функції страхування.
- 9.3. Види страхування та його принципи.
- 9.4. Страховий ринок та його складові.

Ключові терміни і поняття: *страховий захист, ризик, страхові фонди, страхування, функції страхування, страховик, страховальник, страховий випадок, страховий захист, страхова сума, страховий внесок, збиток, добровільне страхування, обов'язкове страхування, принципи страхування, страховий ринок, страховий продукт.*

9.1. Страховий захист як економічна категорія

Страхування – найдавніша категорія суспільних відносин. Виникнувши у період розпаду первіснообщинного ладу, воно поступово стало супутником суспільного виробництва. Спочатку страхування було тісно пов'язане зі словом «страх». Власники майна відчували страх за його збереження, за можливість знищення або втрати у зв'язку зі стихійним лихом, підпалом, крадіжками та іншими непередбаченими небезпеками, що супроводжують людське життя.

Необхідність страхового захисту зумовлена наявністю різного роду ризиків, на які наражаються у повсякденному житті як окремі фізичні особи, так і суб'єкти господарювання.

Метою страхового захисту є покриття збитків, завданих негативними подіями.

Через ризиковий характер життєдіяльності виникла ідея відшкодування матеріального збитку шляхом солідарного його розподілу між зацікавленими власниками майна. Якби кожен окремо взятий власник намагався відшкодувати збитки за свій рахунок, то він мав би створювати матеріальні і грошові резерви, рівні за розмірами вартості того майна, яке було пошкоджено.

Страховий захист – це економічна категорія, що відображає сукупність розподільчих і перерозподільчих відносин, пов'язаних із подоланням або відшкодуванням втрат, що завдаються матеріальному виробництву і рівню життя населення стихійними лихами та іншими непередбачуваними подіями (ризиками).

Тим часом життєвий досвід, заснований на багаторічних спостереженнях, дав змогу дійти висновку про випадковий характер настання надзвичайних подій і нерівномірності завданих збитків. Кількість зацікавлених юридичних та фізичних осіб досить часто буває більшою, ніж кількість потерпілих від різних небезпек. За таких умов солідарний розподіл збитку між зацікавленими суб'єктами відчутно зменшує наслідки лиха та інших випадковостей. Чим більше суб'єктів бере участь у розподілі збитку, тим менша частка коштів припадає на одного учасника. Так виникло страхування, суть якого полягає у солідарному замкнутому розподілі збитку.

Страховий захист виявляється у формуванні, розподілі і використанні спеціальних фондів, призначених для відшкодування втрат, завданих негативними подіями. У сукупності ці фонди формують страховий (резервний) фонд суспільства.

Для того щоб система заходів із попередження, подолання та відшкодування втрат була реально можливою, необхідно частину валового продукту спрямовувати на створення страхового фонду суспільства.

До фонду страхового захисту належать:

- ▶ централізовані натуральні та грошові резерви держави;
- ▶ децентралізовані фонди (у частині, що використовується на покриття шкоди, завданої стихійними та іншими непередбачуваними подіями);
- ▶ фонди, створювані методом страхування.

У межах цих форм страхового захисту може існувати багато видів фондів цільового призначення.

Щодо умов функціонування економіки в Україні, можна виділити наступні форми страхового фонду (рис. 9.1):

Рис. 9.1. Форми страхових фондів України

Централізований (резервний) страховий фонд – формується централізованим методом на рівні держави, територіально-адміністративної одиниці, його призначення відшкодування збитків та усунення наслідків стихійного лиха, великих аварій, інших страхових подій шляхом перерозподілу загальнодержавних ресурсів, формується як в натуральній, так і в грошовій формі.

Державний резерв країни – стратегічний запас продовольства, палива і металу на випадок війни чи стихійного лиха.

Фонд самострахування – формується децентралізованим методом на рівні господарського суб'єкта, його мета – долання тимчасових труднощів та відшкодування втрат в процесі виробництва при настанні страхового випадку шляхом цільового використання власних ресурсів, переважно формується у вигляді натуральних запасів суб'єкта, але може мати й грошову форму.

Також, самострахування як одна із організаційно-правових форм страхування визначається організаційно-правовими умовами, які встановлюються державою. Таким чином, економічне поняття фонду самострахування реалізується у вимогах нормативно-правових актів, спрямованих на регламентацію створення певними суб'єктами господарювання резервного (страхового) фонду (фонду покриття ризиків, страхових резервів) і статутного капіталу.

Страховий фонд страховика – формується децентралізованим методом за рахунок внесків страхувальників, його мета – організація страхового захисту у відповідності до встановлених правил та умов страхування шляхом виплати страхових сум страхувальником при настанні страхового випадку. Зазначений страховий фонд формується тільки у грошовій формі.

9.2. Сутність і функції страхування

Термін «страхування», на думку західних філологів, має латинське походження. В основі його – слова «securus» і «sine cura», які означають «безтурботний». Отже, страхування забезпечує застереження, захист та безпеку. У багатьох слов'янських мовах, у тому числі й в українській, виникнення терміну «страхування» пов'язують зі словом «страх».

Офіційне тлумачення цього терміну в Україні наведено в Законі «Про страхування»:

Страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.

У Законі зафіксовано головні елементи, що формують поняття страхування. Це, насамперед, мета страхування – захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб. Наголошується, що захист забезпечується на випадок конкретних подій, перелік яких зафіксовано в чинному законодавстві або страхових договорах. Виокремлюються джерела грошових коштів, що є ресурсами для страхових виплат.

Характеристика ринкового змісту страхування як системи перерозподільних відносин ґрунтується на виділенні таких специфічних його ознак:

- ▶ наявність у страхових відносинах не менше двох сторін та співпадіння їх інтересів;

- ▶ страхування породжує грошові перерозподілені відносини, специфікою яких є те, що вони виникають між учасниками, котрі пов'язані з солідарним розподілом величини збитку одного із них на всіх. Саме замкнутий розподіл збитку є відмінною ознакою категорії страхування, її особливістю щодо інших фінансових категорій;

- ▶ страхування передбачає розподіл збитку від настання страхових подій як за територіальною (просторовою), так і за часовою ознаками;

- ▶ страхування передбачає зворотність страхових платежів, внесених до страхового фонду та цільове використання страхових резервів (фондів) виключно на покриття наперед визначених збитків, які можуть відбутися в тих чи інших випадках.

Зміст страхування, як і інших категорій, розкривається в його функціях (рис. 9.2.):

Рис. 9.2. Функції страхування

Розподільча функція передбачає перерозподіл грошової форми вартості.

Ризикова функція спрямована на відшкодування збитків учасникам страхування в процесі надання страхового захисту за рахунок страхового фонду.

Попереджувальна (превентивна) функція – спрямована на фінансування за рахунок коштів страхового фонду заходів зменшення страхового ризику.

Ощадна функція – спрямована на акумулювання коштів задля забезпечення страхового захисту досягнутого рівня добробуту;

Інвестиційна функція – проявляється у розміщенні страховими компаніями тимчасово вільних від страхових зобов'язань фінансових ресурсів в інвестиційні активи з метою отримання прибутку, диверсифікації ризиків, підтримання ліквідності;

Контрольна функція – проявляється у здійсненні контролю за цільовим формуванням та використанням коштів страхового фонду та проведенням страхових операцій.

Головними суб'єктами страхування є страховики й страхувальники.

Страховики — юридичні особи (акціонерні, повні, командитні товариства або товариства з додатковою відповідальністю), що одержали в установленому порядку ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Вони розробляють правила добровільного страхування і пропонують страхові послуги страхувальникам.

Страховальники — юридичні особи й дієздатні громадяни, які уклали із страховиками договори щодо страхування власного інтересу чи інтересу третьої особи, сплачують страхові премії та мають право (за договором або за законом) на отримання компенсації (відшкодування) при настанні страхового випадку

Закон України «Про страхування» визначає об'єкти страхування як майнові інтереси, що не суперечать законодавству України, пов'язані:

- ▶ з життям, здоров'ям, працездатністю та додатковою пенсією страхувальника чи застрахованої особи (особисте страхування);
- ▶ з володінням, користуванням і розпорядженням майном (майнове страхування);
- ▶ з відшкодуванням страхувальником заподіяної ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі (страхування відповідальності).

Отже, об'єктом страхування є страховий ризик.

Страховий ризик — це певна подія, у разі настання якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання.

Страховий ризик визначають як прогнозований збиток об'єкту страхування в результаті настання страхової події.

Ознаками страхового ризику є:

- ▶ випадковий характер настання страхового випадку;
- ▶ невизначеність настання страхового випадку в часі та просторі;
- ▶ настання страхового випадку не пов'язано з волевиявленням страхувальника;
- ▶ збитки, як наслідок настання страхового випадку, можна оцінити в грошовому вираженні.

Страхуванню властива специфічна термінологія. До ключових понять у страхових відносинах належать такі: страховий випадок, страховий захист, організаційні форми страхування, страхова сума, страховий платіж, збиток, страхове відшкодування.

Страховий випадок — це подія, передбачена договором страхування або законодавством, яка відбулася та з настанням якої виникає обов'язок страховика здійснити виплату страхової суми (страхового відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі.

Страховий захист — це система економічних відносин, які складаються в процесі попередження, подолання, і відшкодування збитків, заподіяних конкретним об'єктам: матеріальним цінностям юридичних і фізичних осіб, життю і здоров'ю громадян.

Матеріальним втіленням страхового захисту є **страховий фонд**, як сукупність грошових страхових фондів, які формуються за рахунок внесків їх учасників.

Організаційні форми страхування відображено на рис. 9.3.

Пряме страхування — це страхування одним страховиком на підставі договору страхування з страхувальником.

Рис. 9.3. Організаційні форми страхування

Співстрахування – це страхування кількома страховиками за одним договором страхування.

Перестрахування – це страхування одним страховиком на визначених договором умовах ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика.

Страхова сума – грошова сума, на котру страхується об'єкт за законом чи за договором.

Страхова сума не може бути вищою за вартість об'єкта, що підлягає страхуванню. Це обсяг відповідальності страховика перед страхувальником, максимальна грошова сума, в межах якої здійснюється страхове відшкодування в разі настання страхової події.

Страховий внесок (премія, платіж) – плата за страхування, сума, яку сплачує страхувальник страховикові за зобов'язання відшкодувати збитки в разі настання страхового випадку.

Страховий платіж визначається як добуток страхової суми і страхового тарифу, який, як правило, встановлюється у відсотках. Внесення страхових платежів здійснюється на основі страхових тарифів – розміру плати з одиниці страхової суми. Страхові тарифи відображають ціну страхування.

Збиток – фактична сума втрати (шкоди), яку зазнав страхувальник в результаті настання страхового випадку, що підлягає відшкодуванню страховиком.

Страхове відшкодування – грошова компенсація, котру повинен виплатити страховик страхувальнику в обсязі збитків та в межах страхової суми з настанням страхового випадку.

9.3. Види страхування та його принципи

В основу класифікації страхування покладено розбіжності у галузях діяльності страхових організацій, у підходах щодо забезпечення страхового захисту майнових інтересів фізичних юридичних осіб, у визначенні об'єктів страхування, обсягів страхової відповідальності, у формах проведення страхування тощо. У зв'язку з цим вирізняють найістотніші класифікаційні ознаки, що мають важливе значення як у теоретичному, так і у практичному розумінні (табл. 9.1.).

Визначальною в страховій діяльності є класифікація за об'єктом страхування. Цю класифікацію покладено в основу розробки всіх видів страхових послуг, що їх пропонують вітчизняні страховики. Об'єкт страхування є вирішальним фактором, від якого залежить характер договору страхування і його основні умови: страхова сума, перелік страхових випадків (обсяг страхової відповідальності), страхова премія, франшиза, термін дії договору, винятки, обмеження і т. ін.

Більшість договорів страхування укладається на добровільній основі. Страхувальник має право, але не зобов'язаний укласти договір страхування. Водночас і страховик має повне право відмовитися від прийняття на себе тих ризиків, які він вважає небажаними.

Таблиця 9.1.

Класифікація видів страхування

Класифікаційна ознака	Види страхування	Характеристика
за об'єктом страхування	майнове страхування	страхування майна державних підприємств, організацій та установ; страхування майна суб'єктів господарювання інших форм власності; страхування майна громадян
	страхування життя	соціальне страхування та особисте страхування (страхування життя та страхування від нещасних випадків)
	страхування відповідальності	страхування заборгованості, страхування на випадок відшкодування шкоди (страхування цивільної відповідальності)
	страхування підприємницьких ризиків	страхування прямих ризиків та страхування непрямих втрат
за галузевою ознакою	ринок особистого страхування майнового страхування	страхування майна державних підприємств, організацій та установ; страхування майна суб'єктів господарювання інших форм власності; страхування майна громадян; соціальне страхування та особисте страхування (страхування життя та страхування від нещасних випадків)
	страхування відповідальності та страхування економічних ризиків	страхування заборгованості, страхування на випадок відшкодування шкоди (страхування цивільної відповідальності); страхування прямих ризиків та страхування непрямих втрат
за спеціалізацією страховика	страхування життя	соціальне страхування та особисте страхування (страхування життя та страхування від нещасних випадків)
	ризикове страхування	страхування прямих ризиків та страхування непрямих втрат
за способом страхування	пряме страхування	новий спосіб ведення страхового бізнесу, при якому всі процеси інтегровані в загальну CRM-систему, що включає в себе блок продажів, врегулювання збитків, клієнтського сервісу, акдеррайтингу та актуарних розрахунків
	Перестраховування	страхування одним страховиком (целентом, перестраховальником) на визначених договором умовах ризику виконання всіх або частини своїх обов'язків перед страхувальником у іншого страховика (перестраховика)
за формою страхування	добровільне страхування	страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком
	обов'язкове страхування	встановлюється законодавчими актами

Добровільне страхування – це страхування, яке здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком.

Згідно з Законом України «Про страхування» до видів добровільного страхування відносять:

- ▶ страхування життя;
- ▶ здоров'я на випадок хвороби, від нещасних випадків;
- ▶ медичне страхування;
- ▶ страхування залізничного транспорту, наземного транспорту, повітряного транспорту, водного транспорту, страхування вантажів та багажу (вантажобагажу);
- ▶ страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ;
- ▶ страхування іншого майна;
- ▶ страхування цивільної відповідальності власників транспорту, страхування відповідальності перед третіми особами, страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту);
- ▶ страхування інвестицій, страхування фінансових ризиків;
- ▶ страхування сільськогосподарської продукції;
- ▶ інші види добровільного страхування.

Проте в деяких випадках, коли йдеться про потреби суспільства в цілому, ступінь свободи страхувальника і страховика суттєво обмежується. При цьому замість права укласти страховий договір у страхувальника з'являється обов'язок це зробити, а страховик втрачає право відмовити страхувальникові і набуває обов'язку взяти ризик на страхування. Йдеться про обов'язкове страхування, яке встановлюється відповідними законодавчими актами. В Україні існують 40 видів обов'язкового страхування. Їх перелік визначений Законом України «Про страхування».

Принципами обов'язкового страхування є:

- ▶ обов'язковість встановлюється законом;
- ▶ суцільне охоплення об'єктів страхування,
- ▶ безстроковість;
- ▶ нормування страхового забезпечення.

Обов'язкове страхування встановлюється законодавчими актами, які визначають перелік об'єктів, що підлягають обов'язковому страхуванню та механізм реалізації.

Згідно з Законом України «Про страхування» до видів обов'язкового страхування відносять:

- ▶ медичне страхування; особисте страхування медичних і фармацевтичних працівників, працівників пожежної охорони;
- ▶ спортсменів вищих категорій; страхування життя і здоров'я спеціалістів ветеринарної медицини;
- ▶ особисте страхування від нещасних випадків на транспорті;
 - ▶ авіаційне страхування цивільної авіації;
 - ▶ страхування відповідальності морського перевізника та виконавця робіт, пов'язаних із обслуговуванням морського транспорту;
 - ▶ страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;
 - ▶ страхування засобів водного транспорту;
 - ▶ страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки;
 - ▶ страхування працівників, які беруть участь у наданні психіатричної допомоги тощо.

Загалом, страхова діяльність базується на певних принципах (рис. 9.4).

Принцип вільного вибору передбачає вільний вибір страховальником страховика, а страховиком – виду страхування.

Принцип страхового ризику визначає, що не може бути предмета для страхової угоди, якщо її сторони не несуть жодного ризику матеріальних або фінансових втрат за несприятливого перебігу подій.

Принцип страхового інтересу передбачає, що кожен власник зацікавлений у тому, щоб його кошти не були втрачені через стихійне лихо, пограбування, нещасний випадок тощо.

Принцип максимальної сумлінності полягає в тому, що сторони, які вступають у страхові відносини, повинні довіряти одна одній.

Рис. 9.4. Принципи страхування

Принцип відшкодування в межах реально завданих збитків. Згідно зі ст. 10 Закону України «Про страхування», страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник, тобто приносити страхувальнику прибуток.

Принцип франшизи (від англ. franchise – право, привілей) – це визначена договором страхування частина збитків, котра в разі страхового випадку не підлягає відшкодуванню страховиком. Розрізняють такі види франшизи: пряма (безумовна); привілейована (умовна) – найчастіше застосовується в особистому страхуванні; зникаюча (зустрічається дуже рідко) – встановлює відповідальність страхових компаній, яка збільшується пропорційно збитку, поки франшиза не зникне.

Принцип суброгації – це передача страхувальником страховикові права на стягнення заподіяної шкоди з третіх (винних) осіб у межах виплаченої суми.

Принцип контрибуції – це право страховика звернутися до інших страховиків, котрі за проданими полісами несуть відповідальність перед одним і тим самим страхувальником, із пропозицією розділити витрати з відшкодування збитків (цей принцип не дає змоги страхувальникам застраховувати одне й те саме майно кілька разів із метою наживи).

Принцип перестраховання і співстрахування – це вторинний перерозподіл ризиків з метою забезпечення фінансової стійкості страховика та страхування об'єкта за одним спільним договором і за згодою страхувальника кількома страховиками.

Принцип диверсифікації – це одночасний розвиток незалежних один від одного видів страхування та поширення діяльності страхових компаній за рамки основного бізнесу.

9.4. Страховий ринок та його складові

Об'єктивними умовами існування страхового ринку є суспільна потреба у страхових послугах та наявність страховика, здатного її задовольнити. На ринку відбувається суспільне визнання страхової послуги, а його головною функцією є акумуляція та розподіл страхового фонду. А тому страховий ринок ще визначають як інструмент розподілу страхового фонду для забезпечення страхового захисту фізичних та юридичних осіб.

Страховий ринок, як економічна категорія – це сукупність економічних відносин щодо купівлі-продажу страхової послуги, що виражаються в захисті майнових інтересів фізичних та юридичних осіб при настанні страхових випадків за рахунок грошових внесків страхувальників.

Головна функція страхового ринку – акумуляція та розподіл страхового фонду з метою надання страхового захисту.

Об'єктом купівлі-продажу на страховому ринку є *страхова послуга*, яка реалізується у формі *страхового захисту*.

Елементну структуру страхового ринку визначає характеристика суб'єктів страхового ринку (рис. 9.5.).

Страхувальники – це юридичні особи та дієздатні фізичні особи, які уклали із страховиками договори страхування або є страхувальниками відповідно до законодавства України.

Страховики – фінансові установи, які одержали ліцензію на здійснення страхової діяльності.

Застраховані особи – фізична особа, життя, здоров'я та працездатність якого є об'єктом захисту.

Перестраховики – страховик (перестраховик), який здійснює страхування ризику виконання частини своїх обов'язків перед страхувальником іншого страховика.

Рис. 9.5. Суб'єкти страхового ринку

Професійні оцінювачі страхових ризиків: сервейєри, аджастери.

Об'єднання страховиків – спілки, асоціації та інші об'єднання страховиків для координації своєї діяльності, захисту інтересів своїх членів та здійснення спільних програм.

Посередники – страхові або перестрахові брокери, страхові агенти, які від імені страховиків реалізують страховий продукт.

Суб'єкти страхового ринку є самостійними у своїх рішеннях, між ними існує рівноправне партнерство, розвинена система горизонтальних і вертикальних зв'язків. На ринку забезпечується органічний зв'язок між цими суб'єктами шляхом спільного визнання потреби у страхових послугах, які пропонуються на ньому.

Предметом діяльності страховика є:

- ▶ страхування;
- ▶ перестраховання;
- ▶ фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Об'єктами страхового ринку є страхові продукти.

Страховий продукт – специфічні послуги, що надаються страхувальнику при виконанні договору страхування (пропонуються на страховому ринку).

Ціна на них формується на основі конкуренції і відображається у страховому тарифі. Купівля-продаж оформляється страховим договором (страховим свідоцтвом або полісом).

Особливості страхової послуги:

► носить нематеріальний характер і пропонується покупцям на ринку як обіцянка, обумовлена великою кількістю застережень;

► віддалена від виконання тривалим строком;

► може бути невиконаною, якщо при ризиковому страхуванні не відбудеться подія, від якої покупець страхувався, внівши платіж.

Законодавство визначає об'єкти страхування як майнові інтереси, пов'язані з життям, здоров'ям, працездатністю, володінням, користуванням, розпорядженням майном, а також з відшкодуванням шкоди, заподіяної страхувальником третій особі.

Специфіку взаємовідносин суб'єктів на страховому ринку визначає рівень розвитку його інфраструктури, яка забезпечує можливість реалізації економічних інтересів страховиків і страхувальників, посилює захищеність усіх сфер економічного життя суспільства, допомагає інтегруватися у світовий економічний простір, сприяє координації усіх суб'єктів страхового ринку, активізує страхову діяльність. Її основними елементами є:

- фінансово-кредитна система;
- аудиторські служби;
- страхова експертиза;
- правове та нормативне забезпечення;
- розвинена система підготовки кадрів;
- наукові дослідження;
- інформаційні технології тощо.

Крім елементної класифікації, страховий ринок структурують за інституціональною, територіальною та галузевою ознаками.

Основу інституціональної та територіальної структури страхового ринку складають страхові компанії, в основу класифікації яких покладено:

- характер власності страховиків;
- їх спеціалізація;
- розмір статутного капіталу;

► територія обслуговування та інше.

Інституціональна структура базується на розмежуванні приватної, публічної і комбінованої форм власності. Відповідно до такого підходу розрізняють ринки акціонерних, корпоративних, взаємних та державних страхових компаній. В Україні їх діяльність регламентується Законом України «Про господарські товариства» з урахуванням вимог Закону України «Про страхування».

За територіальною ознакою виділяють національний, регіональний та міжнародний страхові ринки.

За галузевою ознакою страховий ринок поділяють на:

- ринок страхування життя;
- ринок загальних видів страхування.

Страхування життя – це вид особистого страхування, який передбачає обов'язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, а також, якщо це передбачено договором страхування, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку.

Класифікація страхування загальних видів за галузевою ознакою:

► страхування рівня життя: особисте та соціальне страхування - об'єктом страхування є життя, здоров'я та працездатність фізичних осіб;

► майнове страхування – об'єктом страхування є матеріальні цінності фізичних та юридичних осіб;

► страхування відповідальності – об'єктом страхування є відповідальність перед третіми особами, яким може бути заподіяний збиток внаслідок діяльності (бездіяльності) страхувальника;

► страхування ризиків – об'єктом страхування є ризик неодержання прибутку або отримання збитку.

Таким чином, страховий ринок є складною, багатофакторною, динамічною, відповідним чином структурованою,

відкритою, мобільною, залежною від загальної економічної ситуації в країні та активності страховика системою.

Тестові завдання

1. Найважливіші функції страхування такі:

- а) фіскальна, регулююча, розподільна;
- б) стимулююча, перерозподільна, контрольна;
- в) відновлювальна, попереджувальна, ощадна, контрольна;
- г) ризикова, ощадна, запобіжна.

2. Страховик – це:

- а) юридична особа, яка згідно з чинним законодавством бере на себе відповідальність по відшкодуванню збитків та має ліцензію на ведення страхової діяльності;
- б) юридична особа, яка здійснює страхування на підставі договору зі страхувальником;
- в) фізична або юридична особа, що сплачує страхові платежі згідно договору страхування;
- г) фізична або юридична особа, яка отримує відшкодування при настанні страхового випадку.

3. Страховий випадок – це:

- а) подія, яка фактично відбулася у зв'язку з настанням стихійного лиха або нещасного випадку.
- б) дожиття фізичної особи до обумовленої договором страхування події.
- в) подія, настання якої не передбачено договором страхування.
- г) подія, при настанні якої страховик зобов'язаний сплатити страхове відшкодування страхувальнику.

4. Страхувальник – це:

- а) фізична особа, яка має право укласти договір страхування;
- б) юридична особа, яка згідно з договором страхування зобов'язана відшкодувати збитки потерпілим;
- в) юридична особа або дієздатний громадянин, що укладає договір страхування;
- г) будь-яка особа, на чю користь укладений договір страхування.

5. Страхування – це вид:

- а) суспільно-політичних відносин між державою і громадянами;
- б) майнових відносин між страховиками і страхувальниками;
- в) грошових відносин між учасниками страхування;
- г) цивільно-правових відносин між страховиками і страхувальниками у зв'язку з відшкодування збитків юридичним або фізичним особам.

6. Страховий платіж – це:

- а) виплата страховикам страхової суми у особистому страхуванні;
- б) виплата страхового відшкодування страхувальнику;
- в) плата за страхові послуги страховика згідно з договором страхування;
- г) сума, на яку страхується об'єкт за законом або договором.

7. Порядок добровільного страхування встановлюється:

- а) законами України;
- б) постановами Кабінету Міністрів України;
- в) правилами страхування страхових компаній;
- г) нормативними документами Міністерства фінансів.

8. Які існують форми страхування?:

- а) особисте і майнове;
- б) добровільне і обов'язкове;
- в) матеріальне і фінансове;
- г) зовнішнє і внутрішнє

9. Страховий ринок – це:

- а) місце, де формується ціна на страхові послуги страхових компаній;
- б) система організації продажу страхових послуг та укладання договорів страхування;

- в) система економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу є страхові послуги, формується попит і пропозиція на них;
 г) сукупність страховиків та інших суб'єктів, що здійснюють страхові послуги.

10. До учасників страхового ринку належать:

- а) промислові та торгівельні підприємства;
 б) страхові посередники, страховики, перестраховики;
 в) банки й кредитні спілки;
 г) лізингові та факторингові компанії.

Питання для самоконтролю

1. Що являє собою страхування?
2. Визначте зміст основних функцій страхування.
3. Що Ви розумієте під страховим фондом?
4. Назвіть найбільш поширені форми страхового фонду та джерела їх формування.
5. На яких принципах здійснюється страхова діяльність?
6. Що Ви розумієте під страховим ринком?
7. Назвіть основних учасників страхового ринку.
8. Що є товаром на страховому ринку?
9. Як формується попит на страхові послуги?
10. Що являє собою пропозиція страхових послуг?
11. Назвіть внутрішні фактори, які впливають на страховий ринок.
12. Чому страховик повинен враховувати в своїй діяльності зовнішні фактори, що впливають на розвиток страхового ринку?
13. Хто такі страхові посередники?
14. Назвіть основні загальнодержавні фактори розвитку страхового ринку України.
15. У чому полягають особливості розвитку сучасного страхового ринку України?

ТЕМА 10. ФІНАНСОВИЙ РИНОК: СКЛАДОВІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Питання для теоретичної підготовки

- 10.1. Економічна природа та сутність фінансового ринку
- 10.2. Складові фінансового ринку
- 10.3. Ринок цінних паперів
- 10.4. Фінансові посередники та їх функції на фінансовому ринку.

Ключові терміни і поняття: фінансовий ринок, ринок цінних паперів, фінансові посередники, ринок капіталу, інвестиційні інвестори, цінні папери, фінансовий інструмент.

10.1. Економічна природа та сутність фінансового ринку

Для нормального розвитку економіки необхідна мобілізація тимчасово вільних коштів фізичних та юридичних осіб, їхній розподіл і перерозподіл на комерційній основі між різними секторами економіки. Ці процеси повинні здійснюватись на фінансових ринках.

Фінансовий ринок – як економічна категорія – це система економічних відносин, пов'язаних із перерозподілом тимчасово вільних фінансових ресурсів між державою, місцевими органами влади, юридичними та фізичними особами за допомогою фінансових інститутів на основі взаємодії попиту та пропозиції фінансових інструментів.

За організаційно-інституційною структурою фінансовий ринок – це сукупність фінансово-кредитних інститутів (банківських та небанківських фінансових інститутів) та суб'єктів інфраструктури фінансового ринку (валютних і фондових бірж, депозитаріїв і реєстраторів, розрахунково-клірингових центрів), які виконують посередницькі й допоміжні функції в перерозподілі фінансових ресурсів і капіталу між кредиторамі й позичальниками.

Об'єктивне суспільне призначення фінансового ринку забезпечення ефективного руху грошового капіталу між одними суб'єктами, які потребують фінансових ресурсів (створюють попит на них), та іншими, які здатні позичити фінансові ресурси (створюють пропозицію на них).

Показником ефективності є спрямування грошового капіталу де відчувається його дефіцит та очікується більша норма прибутку з одночасною мінімізацією ризиків.

Фінансовий ринок виконує такі функції:

- ▶ обслуговує товарний обіг за допомогою кредиту;
- ▶ акумулює грошові заощадження та нагромадження населення, підприємств, держави;
- ▶ трансформує акумульовані грошові кошти у позиковий та інвестиційний капітал;
- ▶ реалізовує вартість, втілену у фінансових активах, та організовує процес доведення фінансових активів до споживачів (покупців, вкладників);
- ▶ перерозподіляє на взаємовигідних умовах грошові кошти підприємств з метою їх ефективнішого використання;
- ▶ впливає на грошовий обіг та прискорення концентрації й централізації капіталу, обороту капіталу, що сприяє активізації економічних процесів;
- ▶ формує ринкові ціни на окремі види фінансових активів;
- ▶ здійснює страхову діяльність і створює умови з метою мінімізації фінансових та комерційних ризиків;
- ▶ кредитує уряд, місцеві органи самоврядування шляхом розміщення урядових і муніципальних цінних паперів;
- ▶ обслуговує населення під час кредитування споживчих видатків.

Економічна роль фінансового ринку полягає в його здатності об'єднати дрібні, розрізнені грошові кошти в інтересах усього суспільного нагромадження. Це дає змогу активно впливати на концентрацію та централізацію виробництва та капіталу, забезпечити рух фінансових потоків, перехід вільних фінансових фондів (заощаджень) в інвестиції.

Об'єкт купівлі-продажу на фінансовому ринку – фінансові ресурси, які знаходяться в розпорядженні держави, суб'єктів господарювання та домогосподарств.

Перехід права власності (рух) фінансових ресурсів на фінансовому ринку відбувається шляхом продажу фінансових активів (дають право на отримання доходу від фінансових ресурсів), за допомогою відповідних фінансових інструментів.

Фінансовий інструмент – це угода (контракт) між продавцями та покупцями фінансових активів, за якою в одній стороні угоди відбуваються зміни в активах, а у іншій – зміни у фінансових зобов'язаннях або власному капіталі.

Види фінансових інструментів:

- ▶ персоналізовані – як правило, не підлягають подальшому продажу та укладаються з конкретною особою на індивідуальних умовах (кредитні, депозитні договори).
 - ▶ стандартизовані є предметом купівлі-продажу на фінансовому ринку та набувають власну мінову вартість (цінні папери: акції, облігації, чеки, векселя, депозитні сертифікати та ін.).
- Види фінансових інструментів в залежності від виду економічного агента, який їх випускає (емітує):
- ▶ фінансові активи: гроші, угоди, які дають право на отримання фінансових активів від інших агентів (дебіторська заборгованість, отримані векселя, видані позики, фінансові інвестиції);

► фінансові зобов'язання: угоди, за якими емітент зобов'язаний передати власні фінансові активи іншому агенту (кредиторська заборгованість, векселя, емітовані облігації, отримані позики);

► пайові фінансові інструменти: емітовані агентом капіталу контракти, які дають право на частку в його активах (прості та привілейовані акції).

Суб'єктами фінансового ринку виступають домогосподарства, корпорації фінансового та нефінансового секторів, держава та місцеві органи влади, міжнародні фінансові організації, що виступають у ролі інвесторів, кредиторів, позичальників, фінансових посередників.

10.2. Складові фінансового ринку

Побудова реального й ефективного фінансового ринку потребує закладення в його основу певних принципів, до яких належать: вільний доступ до ринкової інформації і ринкових інструментів Для всіх учасників фінансового ринку; прозорість ринку й реальний захист інвесторів; ліквідність фінансових інструментів ринку; конкурентність та ефективність; відповідність міжнародним стандартам.

В організаційному плані фінансовий ринок – це сукупність ринкових фінансових інституцій, що супроводжують потік коштів від власників фінансових ресурсів до позичальників. До них належать комерційні банки, валютні та фондові біржі, інвестиційні фонди компаній, лізингові організації, пенсійні та страхові фонди, національний банк, позабіржові торговельні системи, розрахунково-клірингові організації, депозитарії, інвестиційні керуючі, реєстратори, інші фінансові інституції, які відповідно до чинного законодавства можуть здійснювати операції на фінансовому ринку.

Торгівля фінансовими ресурсами може здійснюватися в різних формах і різними методами, що визначає розгалуженість і різноманітність фінансового ринку. Відповідно, існує велика кількість ознак, за якими можна класифікувати фінансовий ринок (рис. 10.1).

Рис. 10.1. Класифікація фінансового ринку

Грошовий ринок – забезпечує обіг боргових зобов'язань у вигляді готівкових грошей, короткострокових позик, цінних паперів з терміном обігу до 1 року.

Ринок капіталу – забезпечує обіг середньо- та довгострокових кредитів і цінних паперів з терміном обігу понад 1 рік.

Грошовий ринок обслуговує рух обігових коштів держави та економічних суб'єктів, а ринок капіталу – обіг основного та оборотного капіталу, їх збільшення.

Кредитний ринок (ринок позичкового капіталу) – передбачає відносини щодо мобілізації кредитними установами тимчасово вільних фінансових ресурсів економічних суб'єктів і перетворення їх на позичковий капітал.

Через механізм цього ринку кредитні установи (банки та інші кредитні установи) надають такі послуги як кредитування, лізинг, факторинг, надання гарантій та поручительств.

Ринок цінних паперів (фондовий ринок) – це сукупність учасників фондового ринку та правовідносини між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу»). Основним товаром на ринок цінних паперів є цінні папери.

Валютний ринок – передбачає відносини, пов’язані з проведенням операцій з іноземною валютою та платіжними документами, вираженими в іноземній валюті.

Валютний ринок забезпечує своєчасність проведення міжнародних розрахунків, регулювання валютних курсів, страхування валютних ризиків, обмін валют. Предметом продажу на валютному ринку є іноземна валюта, платіжні документи, виражені в іноземній валюті (чеки, векселя, акредитиви та ін.).

Страховий ринок – це сфера грошових відносин, щодо купівлі-продажу страхової послуги в процесі забезпечення потреби у страховому захисті.

Об’єктивною основою функціонування страхового ринку є необхідність надання грошової допомоги потерпілим у випадку настання непередбачених несприятливих обставин.

Ринок дорогоцінних металів – передбачає відносини в сфері обігу дорогоцінних металів (золото, срібло, платина) з метою забезпечення страхування ризиків, створення державного золотого запасу, отримання прибутків.

Ринок інших фінансових послуг – передбачає відносини щодо задоволення потреб у різноманітних фінансових послугах (інвестиційних, ломбардних, лізингових та ін.) з метою одержання доходів економічними суб’єктами, задоволення попиту споживачів.

Ринок інших фінансових послуг охоплює професійні фінансові послуги, як правило, не банківські, які забезпечують обіг фінансових активів: інвестиційні, лізингові, факторингові, ломбардні, випуск платіжних документів, карток, переказ грошей та ін.

10.3. Ринок цінних паперів

Ринок цінних паперів – це особлива сфера ринкових відносин, де завдяки продажу цінних паперів здійснюється мобілізація фінансових ресурсів для задоволення інвестиційних потреб суб’єктів економічної діяльності. Ринок цінних паперів ще називають фондовим ринком. Це пов’язано з тим, що цінні

папери за своєю економічною суттю є відображенням певних фондів – матеріальних або грошових.

За економічною суттю ринок цінних паперів — це форма розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів у державі з метою повнішого забезпечення потреб економіки в ресурсах та їхнього ефективного використання.

Ринок цінних паперів – це продукт ринкової моделі економіки. В інших економічних системах ринок цінних паперів є фіскальним. Досвід розвитку світової економіки підтверджує, що ринок цінних паперів – явище, що об’єктивно зумовлене функціонуванням фінансів як підсистеми економіки, важливого механізму управління нею, досягнення збалансованості в розвитку матеріальних, трудових і фінансових ресурсів.

З одного боку, ринок цінних паперів – це вигідна система розміщення вільних коштів юридичних і фізичних осіб із метою одержання доходу, тобто перетворення власних накопичень у капітал, а з другого – ринок цінних паперів дає можливість задовольнити потребу в фінансових ресурсах підприємницьких структур для розширення своєї господарської діяльності. Крім того, ринок цінних паперів об’єктивно створює механізм ефективного використання фінансових ресурсів, оскільки розміщення паперів здійснюється на основі вільного вибору об’єкта вкладення з певними майновими гарантіями.

До видів діяльності на ринку цінних паперів можна віднести:

- ▶ торгівля цінними паперами,
- ▶ діяльність з управління активами інституційних інвесторів,
- ▶ депозитарна діяльність,
- ▶ діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку, -

клірингова діяльність.

Основним інструментом ринку цінних паперів є цінні папери.

Цінний папір – документ установленної форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам (ст.3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Класифікацію цінних паперів подано на рис. 10.2.

Рис. 10.2. Класифікація цінних паперів

Бездокументальні цінні папери – це обліковий запис на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів;

Документарні цінні папери – це паперові або електронні документи, оформлені у визначеній законодавством формі, що містять найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити.

Цінні папери на пред'явника – права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать пред'явникові цінного папера.

Іменні цінні папери – права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать особі, зазначеній в цінному папері;

Ордерні цінні папери – права за цінним папером, що існує в документарній формі, належать особі, зазначеній в цінному папері, яка може сама реалізувати такі права або призначити своїм наказом іншу уповноважену особу.

Види цінних паперів в обігу в Україні (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу»):

▶ *пайові цінні папери* – цінні папери, які посвідчують участь їх власника у статутному капіталі, надають власнику право на участь в управлінні емітентом і отримання частини прибутку (акції; інвестиційні сертифікати);

▶ *боргові цінні папери* – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання (облігації підприємств, державні облігації, казначейські зобов'язання України, векселі, ощадні (депозитні) сертифікати);

▶ *іпотечні цінні папери* – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів (іпотечні облігації, іпотечні сертифікати, заставні);

▶ *приватизаційні цінні папери* – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

▶ *похідні цінні папери* – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів (деривативи);

▶ *товаророзпорядчі цінні папери* – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах (варанти, складські свідоцтва).

Ринок цінних паперів можна розмежувати на первинний і вторинний, біржовий і позабіржовий.

Межі первинного ринку обмежуються фактично найпершим актом купівлі-продажу того чи іншого цінного паперу. На цій стадії емітент передає майнові права на свою власність іншим особам, одержуючи, натомість, кошти для інвестицій.

Первинний ринок – це ринок перших і повторних емісій цінних паперів, на якому здійснюється їхнє початкове розміщення серед інвесторів.

Як правило, більшість цінних паперів згодом переходить від одного власника до іншого – відбувається наступна їхня купівля-продаж, інші операції, що залежать від ринку і, в свою чергу, впливають на його кон'юнктуру. Словом, цінні папери надходять в обіг. Обіг цінних паперів – це прерогатива вторинного ринку.

Вторинний ринок – це сфера обігу цінних паперів, після їх первинного розміщення на ринку.

Одне з найважливіших завдань первинного ринку полягає у тому, щоб звести до мінімуму ризик інвестора. На це спрямовані державні законодавчі та нормативні акти, що регулюють діяльність ринку, вимоги щодо опублікування інформації про емітента, підготовки проспекту емісії, реєстрації цінних паперів та відповідних даних у фінансових органах тощо. Головною метою вторинного ринку є забезпечення ліквідності цінних паперів, тобто створення умов для найкращої торгівлі ними. Це, в свою чергу, дає можливість власникам цінних паперів реалізувати їх у найкоротший термін при незначних варіаціях курсів і невисоких витратах щодо реалізації.

Біржовий ринок нерозривно пов'язаний із поняттям «фондова біржа», власне, ці терміни тотожні.

Позабіржовий ринок охоплює операції з цінними паперами поза біржою. Найчастіше на цьому ринку відбу-

вається первинне розміщення, а також перепродаж цінних паперів тих емітентів, які не бажають чи з об'єктивних причин не можуть виставити свої активи на біржу. Позабіржовий ринок не є альтернативою, а доповнює й розширює біржовий ринок як на вторинному, так і на первинному рівнях.

Біржовий ринок – це ринок із найвищим рівнем організації, що максимально сприяє підвищенню мобільності капіталу та формуванню реальних ринкових цін на фінансові вклади, що перебувають в обігу.

Суб'єктами ринку цінних паперів є:

- ▶ емітенти – особи, які від свого імені розміщують емісійні цінні папери та беруть на себе зобов'язання за ними перед їх власниками;
- ▶ особи, що видали неемісійні цінні папери – особи, які від свого імені видають (заповнюють) сертифікати неемісійних цінних паперів та беруть на себе зобов'язання за такими цінними паперами перед їх власниками;
- ▶ інвестори в цінні папери – особи, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства (фізичні та юридичні особи);
- ▶ інституційні інвестори – фінансові установи, які здійснюють операції з фінансовими активами в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів (інвестиційні компанії, недержавні пенсійні фонди, фонди банківського управління, страхові компанії та інші);
- ▶ професійні учасники фондового ринку – юридичні особи, які на підставі відповідної ліцензії провадять на фондовому ринку професійну діяльність (торгівля цінними паперами, клірингова, депозитарна діяльність та ін.);

► об'єднання професійних учасників фондового ринку – неприбуткове об'єднання професійних учасників фондового ринку, які провадять професійну діяльність на ринку цінних паперів.

Центральне місце серед професійні учасники фондового ринку займає фондова біржа.

Функції фондової біржі створення організаційних, технологічних, інформаційних, правових та інших умов для збирання та поширення інформації стосовно пропозицій цінних паперів та інших фінансових інструментів і попиту на них, проведення регулярних біржових торгів цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, централізованого укладання договорів щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів згідно з правилами біжи (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу»).

Державне регулювання ринку цінних паперів в Україні здійснюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Національним банком України

10.4. Фінансові посередники та їх функції на фінансовому ринку

На фінансовому ринку діють різні учасники, функції яких визначаються метою їх діяльності та ступенем участі в укладанні угод. На думку І. О. Бланка, склад основних учасників фінансового ринку диференціюється залежно від форм здійснення угод, які поділяються на прямі та опосередковані.

Фінансові посередники складають досить чисельну групу основних учасників фінансового ринку та забезпечують посередницький зв'язок між покупцями та продавцями фінансових інструментів. Певна частина фінансових посередників сама може бути на фінансовому ринку в ролі продавця чи покупця.

Фінансові посередники - це професійні оператори фінансового ринку, завданням яких є ефективна акумуляція і перерозподіл фінансових ресурсів через виробництво фінансових послуг, що задовольняють попит споживачів цих послуг.

До функцій фінансових посередників належать:

- реалізація фінансових послуг як особливого товару;
- диверсифікація заощаджень юридичних і фізичних осіб (інвестування капіталу у різні види фінансових активів);
- опосередкування руху фінансових ресурсів через залучення їх шляхом розміщення фінансових інструментів власного випуску (зокрема, власні цінні папери) серед індивідуальних інвесторів та інвестування акумульованих таким чином коштів в різноманітні активи;
- придбання на ринку фінансових активів та перетворення їх на інші (трансформація активів);
- зниження фінансових ризиків за допомогою страхового захисту, надання гарантій.

Види фінансових посередників класифікують залежно від моделі структурної організації фінансового сектору. Розрізняють дві такі моделі: ринкоорієнтовану та банківськоорієнтовану.

При ринковоорієнтованій моделі структурної організації фінансового сектору розрізняють такі види фінансових посередників:

- депозитні інститути (банки, позико-ощадні асоціації, кредитні спілки);
- ощадні установи контрактного типу (страхові компанії, пенсійні фонди);
- інвестиційні посередники (інвестиційні, іпотечні банки, інвестиційні фонди, фінансові компанії).

При банківськоорієнтованій моделі структурної організації фінансового сектору є: банківські установи (банки) й небанківські фінансові установи (страхові, лізингові компанії, ломбарди, фінансові, інвестиційні компанії).

Центром банкоцентричної моделі є банки, які є основним місцем зосередження та обігу кредитних ресурсів; центром ринковоорієнтованої моделі є ринок цінних паперів.

Банки відзначаються універсальністю фінансових послуг з усіма категоріями економічних суб'єктів: органами влади, суб'єктами підприємництва та домогосподарствами.

Небанківські фінансові установи, як правило, спеціалізуються на наданні конкретних видів фінансових

послуг (страхові, інвестиційні, ломбардні) із окремими категоріями економічних суб'єктів.

За змішаною моделлю відбувається поєднання діяльності банківських та небанківських фінансових установ.

Україна належить до банкоорієнтованої моделі розвитку фінансового ринку. В Україні до небанківських фінансових установ відносяться страхові компанії, кредитні спілки, лізингові, інвестиційні, факторингові, фінансові компанії, довірчі товариства, ломбарди, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування.

Також, можна виділити види фінансових посередників залежно від видів фінансового посередництва. До них належать:

► депозитні установи (банки, кредитні спілки, ощадні установи);

► не депозитні (страхові, інвестиційні, пенсійні та ін.).

В Україні до депозитних фінансових установ відносяться лише банки та кредитні спілки. Усі інші формують не депозитний сегмент фінансових установ: страхові компанії, лізингові, інвестиційні, факторингові, фінансові компанії, довірчі товариства, ломбарди, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування.

Тестові завдання

1. *Фінансовий ринок – це ... :*

- а) механізм, за допомогою якого встановлюються правові й економічні взаємовідносини між продавцями й покупцями;
- б) ринок готівкових грошей, короткострокових, середньострокових та довгострокових кредитних операцій, валюти;

- в) ринок, на якому визначаються попит і пропозиція на різноманітні фінансові інструменти;
- г) не має правильної відповіді.

2. *Хто є головними суб'єктами фінансового ринку – це:*

- а) банківські установи, кредитори та позичальники, держава в особі НБУ;
- б) домашні господарства, фірми і підприємства, фінансові інститути і держава;
- в) НБУ, комерційні банки, Ощадний банк України, кооперативні банки, спеціалізовані банки, небанківські кредитні інститути, контрактні фінансові інститути;
- г) не має правильної відповіді.

3. *Фінансовий ринок поділяється за сферами розміщення та обігу фінансових ресурсів на:*

- а) організовані і неорганізовані ринки;
- б) первинний і вторинний ринок;
- в) ринок державних фінансових ресурсів та ринок корпоративних фінансових ресурсів;
- г) не має правильної відповіді.

4. *За рівнем організації торгівлі виділяють такі ринки:*

- а) ринок державних та корпоративних фінансових ресурсів;
- б) біржовий та позабіржовий ринок;
- в) ринок короткострокових, середньострокових та довгострокових ресурсів;
- г) організований та неорганізований ринок.

5. *У функції фінансового ринку входить:*

- а) об'єднання, консолідація дрібних, розрізнених грошових заощаджень населення, юридичних державних і недержавних структур та створення крупних грошових фондів;
- б) трансформація вільних накопичених коштів у позичковий капітал, що забезпечує фінансування розвитку суб'єктів господарювання;
- в) фінансування держави і населення;
- г) всі відповіді вірні.

6. Державне регулювання фінансового ринку здійснюється:

- Міністерством фінансів України;
- Національним банком України;
- Фондом державного майна;
- Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку;
- всі відповіді вірні.

7. Основною установою, що регулює функціонування ринку цінних паперів є:

- Міністерством фінансів України;
- Національним банком України;
- Фондом державного майна;
- Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

8. Добровільне об'єднання професійних учасників ринку цінних паперів, що не має на меті одержання прибутку, створене з метою захисту інтересів своїх членів, інтересів власників цінних паперів та інших учасників ринку цінних паперів і зареєстроване ДКЦПФР, визначається як:

- Фондова біржа;
- саморегульована організація;
- Торговельно-інформаційна система;
- Довірче товариство.

9. Фінансова політика – це:

- комплекс державних заходів, що забезпечують ефективне функціонування фінансів і фінансової системи;
- стимулювання розвитку матеріального виробництва та створення економічного ґрунту для здійснення державою покладених на неї функцій і завдань щодо розвитку;
- формування фінансового механізму і його розвиток відповідно до цілей і стратегій, що постійно змінюються;
- не має правильної відповіді.

10. Виділяють такі типи фінансової політики:

- світовий, регіональний, універсальний;
- європейський, американський;
- класичний, регулюючий, планово-директивний;
- не має правильної відповіді.

Питання для самоконтролю

- У чому полягає економічна природа та сутність фінансового ринку ?
- Як структурується фінансовий ринок ?
- Які функції виконує фінансовий ринок ?
- Які види активів є об'єктом угод на фінансовому ринку ?
- Хто є суб'єктом фінансового ринку та які функції вони виконують ?
- Дати характеристику ринку цінних паперів
- Класифікувати цінні папери за різними ознаками
- Назвати та охарактеризувати інструменти фінансового ринку
- Які функції виконують фінансові посередники ?
- Класифікувати фінансових посередників за різними ознаками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Законодавство:

1. Конституція України: №254к/96ВР Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=a&find=1&typ=21>
3. Господарський кодекс України станом на 27 лютого 2009 р. // Звід кодексів України : Т. 1 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.
4. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
5. Податковий кодекс України від 2.12.2010р. №2755-IV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
6. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р. № 514-VI.
7. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 № 3125-XII. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
8. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, 2004 с.
9. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р., №1576-XII.
10. Наказ МОН України «Стандарт вищої освіти за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти» № 729 від 24.05.2019 р. // Міністерство освіти і науки України. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/05/2019-11-05-072-finansi-bankivska-sprava-ta-strakhuvannya-bakalavr.pdf>
11. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ

Міністерства фінансів України від 07.01.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства фінансів). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>

13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318 (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства фінансів). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>

Основна література:

1. Артус М. М., Хижа Н. М. Бюджетна система України Навчальний посібник / К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 220 с.
2. Бюджетна система в таблицях і схемах : Навчальний посібник / [Ситник Н.С., Західна О.Р., Стасишин А.В., Шушкова Ю.В.]. – Львів : Видавництво: Априорі, 2017. – 180 с.
3. Бюджетно-податкова політика активізації підприємництва в Україні: кол. моногр. / [Стасишин А.В., Ситник Н.С., Ватаманюк-Зелінська У.З. та ін.]; під заг. ред. д.е.н. Ситник Н.С. – Львів : «Сполом», 2016. – Ч.1. – 412 с.
4. Василик О. Д. Теорія фінансів: Підручник. / О. Д. Василик. – К.: НІОС – 2000. – 416 с.
5. Внукова Н.М. Фінанси: вступ до фаху [навчальний посібник] / Н.М. Внукова, В.І. Успенко. – Харків: БУРУН і К, 2005. – 352 с.
6. Ганін В. І. Теоретичні аспекти обліку фінансових результатів діяльності підприємства [Електронний ресурс] / В. І. Ганін, К. В. Логвіненко // Облік і фінанси. – 2018. – № 3. – С. 13-18. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2018_3_4
7. Годме П. М. Финансовое право / П. М. Годме. – М.: Прогресс, 1978. – 620 с.
8. Дереза В. В. Соціальна і гуманітарна політика: Навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. – 178 с.
9. Конкурентоспроможність національної економіки: фіскальні важелі та стимули : кол. моногр. / [Ситник Н.С.,

Стасишин А.В., Ватаманюк-Зелінська У.З.]; під заг. ред. д.е.н. Ситник Н.С. – Львів: «Апріорі», 2017. – Ч.2. – 512 с.

10. Кривуц Ю. М. Фінанси: Тексти лекцій. – Х.: ХДТУБА, 2007. – 103 с.

11. Крутова А. С. Фінанси: Навчальний посібник / Крутова А. С., Близнюк О. П., Лачкова Л. І. та ін. – Х.: Видавництво «Лідер», 2013. – 560 с.

12. Мишкін Ф. Гроші, банківництво і фінансові ринки. Наукова редакція С. Панчишина. Переклад з англ. Панчишин С.М., Стеблій Г.Я., Стасишин А.В. Київ: Основи, 1998. 963 с.

13. Положення про організацію освітнього процесу у Львівському національному університеті імені Івана Франка [Електронний ресурс]. 2018. Режим доступу: <https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/06/S22C-6e18062115060-1.pdf>

14. Стойко О. Я., Дема Д. І. Фінанси: навч. посіб. / О. Я. Стойко, Д. І. Дема; за ред. О.Я. Стойка. – 2-ге видання, стереотипне. – К.: Алерта, 2017. – 432 с.

15. Турченко Т. Проблеми сучасної фінансової системи України та пропозиції щодо її ефективного економічного розвитку / Т. Турченко, А. Третяк // Економічний аналіз. – 2012. – Т. 11(1). – С. 255-258. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecaп_2012_11%281%29_57

16. Шикіна Н. А. Фінанси. Курс лекцій для студентів усіх форм навчання всіх спеціальностей. – Одеса: ОДЕУ, Ротапринт, 2008. – 290 с.

17. Юхименко П. І., Федосов В. М., Лазебник Л. Л. та ін. Теорія фінансів: Підручник / За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с.

18. Фінанси бізнесу / [Ситник Н. С., Стасишин А. В., Попович Д.В., Сич О.А. та ін.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 432 с.

19. Фінанси зовнішньоекономічної діяльності: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Стасишин А.В., Дубик В.Я., та ін.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 460 с.

20. Фінанси об'єднаних територіальних громад: навчальний посібник / [Ситник Н. С., Стасишин А. В., Західна О. Р.

та ін.]; за заг. ред. Н. С. Ситник. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. – 536 с.

Додаткові джерела:

1. Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ // За заг. ред. Ніколаєва Є.Б. – К.: Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2017. – 61 с.

2. Дубик В. Я. Інноваційна діяльність як передумова сталого розвитку національної економіки / В.Я. Дубик, О.Б. Осідач // Інноваційна економіка : науково-виробничий журнал. – 2016. – № 3-4 (62). – С. 5-10.

3. Дубик В.Я. Сучасна система оподаткування зовнішньоекономічної діяльності в Україні / В.Я. Дубик, М.В. Боднар // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2018. – №11(63). – С. 1111 – 1115

4. Колеватова А. В., Кондрацька К. В. Роль та значення фінансів домогосподарств у ринковій економіці. *Modern Economics*. 2019. № 18(2019). С. 55-60.

5. Круглякова В.В., Юринець З.В. Інноваційний потенціал суб'єктів господарювання харчової промисловості України: монографія / В. Круглякова, З. Юринець. – Львів: «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2019. – 132 с.

6. Романенко О.Р. Фінанси: підручник для ВНЗ / О.Р. Романенко. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 310 с.

7. Ситник Н. С. Розвиток франчайзингу в Україні як складник інвестиційної політики держави / Н. С. Ситник, Д. В. Попович, // Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». – 2018. – Вип. 1-2(44). – С. 140-144.

8. Ситник Н.С., Репета М. М. Інвестиційна безпека України: стан і перспективи вдосконалення. *Бізнес Інформ*. – 2018. – №11. – С. 100–106.

9. Фінанси для фінансистів [текст]: підручник. / О.А. Шеремет, І. В. Дем'яненко, К. В. Багацька [та ін.] за заг. ред. Т. А. Говорушко. - К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 612с.

10. Фінансова грамотність. Фінанси. Що? Чому? Як?: навчальний посібник / авт. кол.; – Київ, 2019. – 272 с.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Акціонерне товариство – це господарське товариство, що має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості, і несе відповідальність за зобов'язаннями лише майном товариства, а акціонери несуть ризик збитків, пов'язаних із діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій.

Аллокація – розподіл ресурсів між різними напрямками, регіонами, видами діяльності.

Амортизаційний фонд – утворюється в процесі використання основних засобів і нематеріальних активів за рахунок амортизаційних відрахувань, використовується для їх відтворення.

Амортизація (амортизаційні відрахування) – це процес поступового перенесення вартості основних засобів на продукт, що виготовляється з їх допомогою.

Антидемпінгове мито – застосовується при імпорту товару за демпінговими цінами.

Асоціація – це договірне об'єднання, створене для постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися.

Асоційовані підприємства – це група суб'єктів господарювання-юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному капіталі та/або управлінні.

База оподаткування – це конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування.

Банк – це юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності наступні операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення запозичених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Банківська асоціація – це громадська некомерційна організація, членами якої є комерційні банки.

Банківська система – це сукупність банків, які її утворюють і є складовими кредитної системи

Бездокументальні цінні папери – це обліковий запис на рахунку в цінних паперах у системі депозитарного обліку цінних паперів;

Біржовий ринок – це ринок із найвищим рівнем організації, що максимально сприяє підвищенню мобільності капіталу та формуванню реальних ринкових цін на фінансові вклади, що перебувають в обігу.

Бюджет – це основна економічна форма планомірного утворення і використання централізованого фонду фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

Бюджет держави – це центральна ланка фінансової системи, яка виражає економічні відносини щодо формування і використання загальнодержавного фонду грошових коштів.

Бюджетна політика – сукупність стратегічних та тактичних заходів держави з організації та використання фінансових ресурсів для забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Бюджетна система України – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного й адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права.

Бюджетне регулювання – це щорічний перерозподіл загальнодержавних централізованих фінансових ресурсів між різними ланками бюджетної системи з метою збалансування бюджетів на рівні, необхідному для виконання місцевими органами їх функцій.

Бюджетний механізм – це система економічних заходів впливу на забезпечення мобілізації оптимальних обсягів фінансових ресурсів бюджету, їх найефективнішого розміщення і найекономішного використання з метою забезпечення соціального-економічного розвитку суспільства, визначеного економічною політикою держави.

Бюджетний процес – це регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що становлять бюджетну систему України.

Валютний ринок – передбачає відносини, пов’язані з проведенням операцій з іноземною валютою та платіжними документами, вираженими в іноземній валюті.

Валютний фонд – формується на підприємствах, які одержують виручку у валюті від експортних операцій або купують валюту для імпорتنних операцій.

Виручка від реалізації продукції – це первинний вид доходу підприємства, який відображає суму грошових коштів, що була отримана у ході реалізації продукції, шляхом зарахування на рахунок підприємства або перерахунком в касу.

Витрати – це зменшення економічних вигод у вигляді зменшення активів або збільшення зобов’язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками).

Вільна торгівля – політика мінімального державного втручання в зовнішню торгівлю, що розвивається на основі вільних ринкових сил попиту і пропозиції.

Власні фінансові ресурси – це ресурси, які належать підприємству і утворюються внаслідок фінансово-господарської діяльності підприємства.

Внесок – це внесення грошей або платіж (єдиний соціальний внесок).

Всеукраїнська громадська організація захисту прав споживачів фінансових послуг – некомерційна структура, що надає безкоштовну юридичну допомогу та правову підтримку вкладникам банків та кредитних союзів, клієнтам страхових компаній та інших фінансових закладів по поверненню коштів.

Вторинний ринок цінних паперів – це сфера обігу цінних паперів, після їх первинного розміщення на ринку.

Гроші – особливий товар, що є загальною еквівалентною формою вартості інших товарів та послуг.

Гроші – це матеріальна основа фінансів, оскільки фінансові відносини завжди супроводжуються рухом грошей.

Грошові фонди – це частина грошових коштів, які мають цільове спрямування.

Державний кредит – це сукупність відносин, у яких держава виступає як позичальник коштів (а її кредиторами є юридичні та фізичні особи), кредитор і гарант.

Державні фонди грошових коштів – мають цільове призначення і знаходяться в розпорядженні центральних та місцевих органів влади.

Децентралізовані фінанси – це такі економічні відносини, що пов’язані з формуванням, розподілом та використанням грошових фондів виробничої та невиробничої сфери.

Джерело сплати податку – фонд, із якого сплачується податок (податок може сплачуватись із доходу, отриманого в різних формах, майна чи капіталу).

Документарні цінні папери – це паперові або електронні документи, оформлені у визначеній законодавством формі, що містять найменування виду цінного папера, а також визначені законодавством реквізити.

Дотація – являє собою міжбюджетний трансферт у вигляді фіксованої суми коштів, що виділена з бюджету вищого рівня на безповоротній основі для збалансування бюджету нижчого рівня у випадках перевищення його видатків над доходами строком на один рік.

Доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді збільшення активів або зменшення зобов’язань, яке призводить до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Дочірня компанія – це юридична особа, яка контролюється іншою юридичною особою (материнською компанією).

Єдиний митний тариф – перелік ставок митних зборів, які застосовуються до товарів, що ввозяться на єдину митну територію з третіх країн, систематизований відповідно до єдиної Товарної номенклатури ЗЕД.

Законодавче забезпечення податкової системи – сукупність нормативно-правових актів, які регламентують процес оподаткування;

Заробітна плата – це грошовий вираз вартості праці. Це фонд грошових засобів, що знаходиться в розпорядженні працівника й використовується для задоволення особистих потреб.

Збір – плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб державними органами за право участі, користування будь-чим або за право здійснення тієї або іншої діяльності (збір за місяць для паркування транспортних засобів).

Інтегральна компетентність фахівця зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування» – це здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми в ході професійної діяльності у галузі фінансів, банківської справи та страхування або у процесі навчання, що передбачає застосування окремих методів і положень фінансової науки та характеризується невизначеністю умов і необхідністю врахування комплексу вимог здійснення професійної та навчальної діяльності.

Інфраструктура банківської системи ринкового типу – це мережа організацій, інститутів, підприємств та служб, які забезпечують нормальну діяльність кредитних установ, сприяючи функціонуванню складного механізму взаємозв'язків банків з іншими суб'єктами економічних відносин, що діють у різних секторах народного господарства.

Командитне товариство – це господарське товариство, в якому один або декілька учасників здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть за його зобов'язаннями додаткову солідарну відповідальність усім своїм майном, на яке за законом може бути звернено стягнення (повні учасники), а інші учасники присутні в діяльності товариства лише своїми вкладками (вкладники).

Компенсаційне мито – застосовується при імпорті товару, при виробництві якого прямо або непрямо використовувались субсидії.

Консалтингові компанії – учасники ринку, які здійснюють управлінське консультування, проводять аудит, надають податкові й бухгалтерські консультації, їхні представництва обслуговують державні структури, органи державного управління з питань оподаткування, бюджетного регулювання, банківські установи з питань аудита, закордонні й спільні підприємства.

Консорціум – це тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо).

Концерн – це статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від

одного або групи учасників об'єднання з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності.

Корпорація – це договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Кредит – це рух позичкового фонду, який здійснюється через банківську систему і спеціальні фінансово-кредитні інститути.

Кредит у системі ЄКТС – це норматив, що встановлює мінімальну кількість навчальних годин для вивчення окремого предмета і передбачає документальне фіксування аудиторної та самостійної роботи студента.

Кредитний ринок (ринок позичкового капіталу) – передбачає відносини щодо мобілізації кредитними установами тимчасово вільних фінансових ресурсів економічних суб'єктів і перетворення їх на позичковий капітал.

Митна політика – це система принципів та напрямків діяльності держави у сфері забезпечення своїх економічних інтересів та безпеки за допомогою митно-тарифних та нетарифних заходів регулювання зовнішньої торгівлі.

Митна система України – це єдина загальна система, яка складається з митних органів та спеціалізованих митних установ і організацій.

Митне регулювання – регулювання питань, пов'язаних із встановленням мит та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України.

Митно-тарифні відносини – це вся сукупність економічних, організаційно-правових та психоетичних взаємовідносин у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності, які базуються на законодавчо закріплених принципах і напрямках митної політики країн-учасниць міжнародних економічних відносин.

Мито – плата, яка стягується з юридичних і фізичних осіб за здійснення в їх інтересах державними органами певних

дій (мито, що сплачується з товарів, які переміщуються через митний кордон, або державне мито).

Міжбюджетні відносини – це відносини між органами державної влади та місцевого самоврядування щодо розмежування повноважень та здійснення видатків та отримання доходів з метою забезпечення виконання конституційних функцій держави.

Міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого.

Міжнародні митні відносини – це сукупність суспільних відносин, які виникають у процесі взаємного обміну результатами діяльності національних господарств при переміщенні їх через митний кордон.

Міжнародні тарифні відносини – це сукупність економічно-суспільних відносин, які опосередковують рух товарів (предметів) у сфері міжнародних економічних відносин.

Міжнародні фінанси – це перерозподільні відносини між суб'єктами різних країн в процесі зовнішньоекономічної діяльності та пов'язані з формуванням та використанням фондів фінансових ресурсів на міжнародному рівні.

Національна державна митна територія – це територія країни, яка включає сушу, територіальне море, внутрішні води, повітряний простір, а також штучні острови, установки і споруди, що створюються у виключній морській економічній зоні, на яку поширюється юрисдикція країни;

Норма оподаткування – відношення податкових надходжень до податкової бази.

Об'єкт оподаткування – це предмет, що підлягає обкладенню податком (оподаткуванню).

Організаційне забезпечення податкової системи – сукупність органів управління оподаткуванням, які забезпечують податковий процес з боку розробки законодавчих актів, контролю за нарахуванням та сплатою податків.

Організація фінансів суб'єктів господарювання – це форми, методи, способи формування та використання ресурсів, контроль за їхнім оборотом для досягнення економічних цілей згідно з чинними законодавчими актами.

Первинний ринок – це ринок перших і повторних емісій цінних паперів, на якому здійснюється їхнє початкове розміщення серед інвесторів.

Повне товариство (товариство з повною відповідальністю) – це господарське товариство, всі учасники якого згідно з укладеним між ними договором здійснюють підприємницьку діяльність від імені товариства і несуть додаткову солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

Податкова декларація, розрахунок – документ, що подається платником податків (у тому числі відокремленим підрозділом у випадках, визначених ПКУ) контролюючому органу у строки, встановлені законом, на підставі якого здійснюється нарахування та/або сплата податкового зобов'язання, чи документ, що свідчить про суми доходу, нарахованого (виплаченого) на користь платників податків – фізичних осіб, суми утриманого та/або сплаченого податку.

Податкова застава – це матеріальне або майнове забезпечення непогашеного вчасно податкового зобов'язання.

Податкова політика – система дій, які проводяться державою в галузі податків і оподаткування. Вона знаходить своє відображення у видах податків, розмірах податкових ставок, визначені кола платників податків і об'єктів оподаткування, у податкових пільгах.

Податкова система – це сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому Податковим кодексом порядку.

Податкове право – сукупність правових норм, що регулюють відносини в галузі податків.

Податкове розслідування – виявлення і розслідування фактів ухилення від оподаткування шляхом приховування доходів та інших об'єктів оподаткування.

Податковий борг – це величина не внесених у встановлений термін сум податку, а також штрафні санкції за порушення терміну сплати податку.

Податковий кредит – термінова відстрочка податку, який належить до сплати (полягає в перенесенні терміну сплати податку на користь платника, тобто платник податку користується коштами, які належить зарахувати до бюджету).

Податковий період – період часу, з урахуванням якого відбувається обчислення та сплата окремих видів податків та зборів.

Податковий тиск – відношення загальної суми податкових зборів до сукупного національного продукту.

Податкові канікули – відстрочення на певний період належних до сплати сум податків або повне звільнення від сплати податку протягом певного періоду.

Податкові пільги – звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності певних підстав.

Податок – це комплексна фінансова категорія, яка характеризує фінансові відносини між державою і членами суспільства, що виникають в процесі розподілу ВВП з приводу вилучення державою частини валового національного доходу і перерозподілу її з метою фінансування державних витрат.

Позикові фінансові ресурси – це ресурси, що знаходяться тимчасово в розпорядженні підприємства і можуть бути використані для досягнення статутних цілей.

Порядок обчислення податку – здійснюється шляхом множення бази оподаткування на ставку податку із/без застосування відповідних коефіцієнтів.

Прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати.

Прибуток – це та частина додаткової вартості продукту, яка залишається після покриття витрат виробництва.

Прибуток від звичайної діяльності – різниця між чистим доходом, отриманим від продажу продукції (без урахування ПДВ та акцизного податку) та витратами на її виробництво і реалізацію.

Прогресивні податки – це податки, які передбачають зростання податкової ставки при збільшенні об'єкта оподаткування.

Промислово-фінансова група – об'єднання юридично та економічно самостійних підприємств різних галузей економіки, утворюються за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку

пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України.

Пропорційні податки – це податки, які мають єдині ставки, що не залежать від розміру об'єкта оподаткування.

Протекціонізм – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів торговельної політики.

Регресивні податки – це податки, що передбачають зменшення податкової ставки при збільшенні об'єкта оподаткування.

Резервний фонд – утворюється на підприємстві за рахунок відрахувань від прибутку, використовується для покриття збитків, подолання тимчасових фінансових ускладнень.

Рейтингова агенція – це юридична особа, яка надає професійні послуги на ринку цінних паперів, спеціалізується на визначенні кредитних рейтингів та наданні інформаційно-аналітичних послуг, пов'язаних із забезпеченням діяльності з визначення кредитних рейтингів.

Рентабельність – це економічний показник, який дає уявлення про рівень прибутковості проведення господарської діяльності, тобто про рівень ефективності використання фінансових ресурсів у ході виробництва та реалізації продукції.

Ринок грошей – це фонди фінансових ресурсів, які передбачені для зовнішньоторговельних операцій.

Ринок дорогоцінних металів – передбачає відносини в сфері обігу дорогоцінних металів (золото, срібло, платина) з метою забезпечення страхування ризиків, створення державного золотого запасу, отримання прибутків.

Ринок інших фінансових послуг – передбачає відносини щодо задоволення потреб у різноманітних фінансових послугах (інвестиційних, ломбардних, лізингових та ін.) з метою одержання доходів економічними суб'єктами, задоволення попиту споживачів.

Ринок капіталів або кредитних ресурсів – це форма залучення тимчасово вільних коштів на інвестиційні та інші потреби.

Ринок страхування – це відокремлена ланка фінансової системи з приводу формування і використання колективних страхових фондів.

Ринок цінних паперів – це форма розподілу й перерозподілу фінансових ресурсів у державі з метою повнішого забезпечення потреб економіки в ресурсах та їхнього ефективного використання.

Ринок цінних паперів (фондовий ринок) – це сукупність учасників фондового ринку та правовідносини між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів) (Закон України «Про цінні папери та фондову біржу»). Основним товаром на ринок цінних паперів є цінні папери.

Система ECTS – це єдиний порядок переведення і накопичення кредитів, який надає можливість вести облік загального обсягу годин, присвяченого дисципліні протягом всього навчального процесу.

Система оподаткування – сукупність податків, зборів і обов'язкових платежів, встановлених у державі;

Собівартість продукції – це сукупність витрат, які має здійснити підприємство у ході виробництва продукції.

Спеціаліст у сфері фінансів – це фахівець з високим рівнем теоретичної і практичної економічної підготовки для виконання правової, фінансової та організаційно-управлінської діяльності.

Спеціальні мита – застосовуються у випадках недобросовісної конкуренції та загрози національним товаровиробникам подібної продукції; як відповідна міра на дискримінаційні дії іноземних держав.

Ставка податку – розмір податкових нарахувань на одиницю виміру бази оподаткування.

Статутний капітал – це сукупність коштів засновників необхідну для функціонування підприємства, які вкладені в активи, а також майнові права, що мають грошову оцінку.

Структура банківської системи – це сукупність банків (елементів) та зв'язків між ними, які визначають внутрішній стан та організацію банківської системи як цілісної.

Суб'єкти оподаткування або платники – особи, на які покладено юридичний обов'язок сплатити податки;

Субвенція – цільовий міжбюджетний трансферт призначений на певну мету в порядку, визначеному тим органом, який її надав.

Субсидія – може виділятися юридичним та фізичним особам і має форму фінансової допомоги чи відшкодування втрат доходів.

Тарифні методи – основа економічного регулювання ЗЕД. Митний тариф виступає інструментом торгової політики і державного регулювання внутрішнього ринку при його взаємодії зі світовим ринком, а також є інструментом формування доходів бюджету.

Товариство з додатковою відповідальністю – це господарське товариство, статутний капітал якого поділений на частки визначених установчими документами розмірів і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями власним майном, а у випадку його недостатності учасники цього товариства несуть додаткову солідарну відповідальність у визначеному установчими документами однаково кратному розмірі до вкладу кожного з учасників.

Товариство з обмеженою відповідальністю – це господарське товариство, яке має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами, і несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном.

Управління фінансами – це система методів і форм організації фінансових відносин, які використовує фінансовий апарат для ефективного формування, розподілу і використання фінансових ресурсів суб'єктів господарської діяльності з метою досягнення поставлених цілей та запланованих результатів.

Управління фінансовими ресурсами – це діяльність щодо максимізації об'ємів фінансових ресурсів та підвищення ефективності їх використання.

Ухилення від сплати податків – дії платників податків, спрямовані на несплату податків шляхом зниження доходу чи оцінки майна або повного приховування їх.

Фінанси домогосподарств – це засіб створення та використання фондів фінансових ресурсів для забезпечення особистих потреб громадян.

Фінанси домогосподарства – це грошові відносини щодо формування та використання громадянами (членами сім'ї), які разом проживають і ведуть домашнє господарство, спільного грошового фонду, який називають сімейним бюджетом.

Фінанси підприємств, установ та організацій – це система відносин між юридичними особами, між юридичними і фізичними особами з приводу формування та використання певних грошових фондів (фінансових ресурсів).

Фінанси суб'єктів господарювання – це економічні відносини, що виникають у процесі розподілу та перерозподілу ВВП, пов'язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів підприємств.

Фінанси суб'єктів господарювання – це сукупність економічних відносин на рівні окремих суб'єктів господарювання, пов'язаних з формуванням, розподілом та використанням коштів в процесі здійснення господарської діяльності.

Фінанси як економічна категорія – це сукупність економічних відносин, які виникають між державою, фізичними та юридичними особами з приводу розподілу та перерозподілу ВВП, а в окремих випадках й національного багатства держави, з метою формування фінансових ресурсів для забезпечення розвитку суспільства.

Фінансист – це спеціаліст, який розуміється в політиці, економіці, знає все про конкурентів і як фахівець повинен розпоряджатись грошовими коштами з метою збільшення капіталу.

Фінансова система – це сукупність окремих її ланок, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів для фінансового забезпечення економічних і соціальних потреб суспільства в цілому, окремих його верств населення, господарських структур, окремих громадян.

Фінансовий інструмент – це угода (контракт) між продавцями та покупцями фінансових активів, за якою в одній стороні угоди відбуваються зміни в активах, а у іншій - зміни у фінансових зобов'язаннях або власному капіталі.

Фінансовий менеджмент – це здійснення управління фінансовими ресурсами підприємства через розробку системи заходів щодо оптимізації формування, розподілу та використання фінансових ресурсів та грошового обігу підприємства.

Фінансовий ринок – це ланка фінансової системи, яка створює і використовує фонди фінансових ресурсів у тих випадках, коли інші ланки фінансової системи не можуть діяти ефективно.

Фінансовий супермаркет – це об'єднання професійних учасників фінансового ринку для надання клієнтам різноманітних послуг.

Фінансові посередники – це професійні оператори фінансового ринку, завданням яких є ефективна акумуляція і перерозподіл фінансових ресурсів через виробництво фінансових послуг, що задовольняють попит споживачів цих послуг.

Фінансові ресурси – це грошові кошти, які знаходяться у розпорядженні підприємства та беруть участь у процесі відтворення. До фінансових ресурсів належать грошові фонди та частина грошових коштів, яка використовується підприємством у нефондовій формі.

Фінансові ресурси суб'єктів господарювання – це сукупність грошових коштів, що знаходяться у розпорядженні підприємства та призначені для здійснення його господарської діяльності.

Фонд виплати дивідендів – утворюється в акціонерних підприємствах один раз на рік для виплати акціонерам дивідендів по акціях.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) – це фонд, заснований з метою захисту прав та законних інтересів вкладників банків, який виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Фонд оплати праці – формується на підприємстві для грошових виплат працівникам за виконану роботу згідно з трудовим договором.

Холдинг – специфічна організаційна форма об'єднання капіталів; суб'єкт господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств), визнається холдинговою компанією.

Централізовані фінанси – це економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням грошо-

вих фондів, які знаходяться у розпорядженні держави як суб'єкта влади.

Ціна – це грошовий вираз вартості будь-якого товару, тобто ціни, як і фінанси, здійснюють розподіл валового внутрішнього продукту.

Цінний папір – документ установленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право, визначає взаємовідносини емітента цінного папера і особи, що має права на цінний папір, та передбачає виконання зобов'язань за таким цінним папером, а також можливість передачі прав на цінний папір та прав за цінним папером іншим особам (ст.3 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»).

Чистий прибуток – це прибуток після сплати податків.

ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК

Акціонерне товариство	240, 254	255
Аллокація	130, 240, 254	Внесок
Амортизаційний фонд	85, 240,	Всеукраїнська громадська
Амортизація (амортизаційні відрахування)	80, 240,	організація захисту прав споживачів фінансових послуг
Антидемпінгове мито	192, 240, 254	127, 144, 242, 255
Асоціація	91, 92, 240,	Вторинний ринок цінних паперів
Асоційовані підприємства	92, 240,	242, 255
База оподаткування	154, 240, 254	Гроші
Банк –	145, 240,	35, 43, 44, 77, 242, 255
Банківська асоціація	127, 240, 254	Грошові фонди
Банківська система	127, 129, 132, 134, 143, 148, 240,	84, 242, 255
Бездокументальні цінні папери	226, 241,	Державний кредит
Біржовий ринок	228, 229, 241,	59, 242, 255
Бюджет	58, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 110, 124, 241,	Державні фонди грошових коштів
Бюджет держави	58, 124, 241, 254	58, 243, 255
Бюджетна політика	110, 241,	Децентралізовані фінанси
Бюджетна система України	113, 237, 241, 254	31, 243, 255
Бюджетне регулювання	119, 241, 254	Джерело сплати податку
Бюджетний механізм	111, 241, 254	156, 243, 255
Бюджетний процес	254	Документарні цінні папери
Валютний ринок	224, 242,	255
Валютний фонд	85, 242,	Дотація
Виручка від реалізації продукції	81, 242, 255	119, 243, 255
Витрати	95, 237, 242, 255	Доходи
Вільна торгівля	183, 242, 255	60, 95, 243, 255
Власні фінансові ресурси	83, 242,	Дочірня компанія
		243, 255
		Єдиний митний тариф
		180, 189, 190, 192, 197, 243, 255
		Законодавче забезпечення податкової системи
		243, 255
		Заробітна плата
		45, 243, 255
		Збір
		153, 243, 255
		Інтегральна компетентність фахівця зі спеціальності «Фінанси, банківська справа та страхування»
		21, 244, 255
		Інфраструктура банківської системи ринкового типу
		143, 244, 255

Командитне товариство 244, 255	повною відповідальністю)
Компенсаційне мито 193, 244, 255	– 247, 256
Консалтингові компанії 145, 244, 255	Податкова декларація, розрахунок 156, 247, 256
Консорціум 92, 244, 255	Податкова застава 155, 247, 256
Концерн 92, 244, 255	Податкова політика 162, 163, 247, 256
Корпорація 92, 245, 255	Податкова система 161, 162, 164, 168, 247, 256
Кредит 11, 47, 48, 245, 255	Податкове право 156, 247, 256
Кредитний ринок (ринок позичкового капіталу) 223, 245, 255	Податкове розслідування 156, 247, 256
Кредит у системі ЄКТС 11, 245, 255	Податковий борг 155, 247, 256
Митна політика 176, 177, 179, 245, 255	Податковий кредит 156, 247, 256
Митна система України 170, 245, 255	Податковий період 154, 248, 256
Митне регулювання 189, 245, 255	Податковий тиск 156, 248, 256
Митнотарифні відносини 256	Податкові канікули 155, 248, 256
Мито 256	Податкові пільги 154, 248, 256
Міжбюджетні відносини 256	Податок 150, 151, 248, 256
Міжбюджетні трансферти 120, 121, 246, 256	Позикові фінансові ресурси 84, 248, 256
Міжнародні митні відносини 186, 197, 246, 256	Порядок обчислення податку 154, 248, 256
Міжнародні тарифні відносини 187, 246, 256	Прибуток 75, 82, 90, 93, 94, 248, 256
Норма оподаткування 155, 246, 256	Прибуток від звичайної діяльності 82, 248, 256
Об'єкт оподаткування 256	Прогресивні податки 160, 248, 256
Організаційне забезпечення податкової системи 246, 256	Промисловофінансова група 256
Організація фінансів суб'єктів господарювання 75, 87, 246, 256	Пропорційні податки 160, 249, 256
Первинний ринок цінних паперів 256	Протекціонізм 182, 249, 256
Повне товариство (товариство з	Регресивні податки 160, 249, 256

Ринок інших фінансових послуг 224, 249, 257	Фінанси домогосподарств 60, 251, 257
Ринок капіталів або кредитних ресурсів 62, 249, 257	Фінанси підприємств, установ та організацій 32, 252, 257
Ринок страхування 62, 250, 257	Фінансист 15, 252, 257
Ринок цінних паперів 219, 223, 224, 225, 227, 250, 257	Фінанси суб'єктів господарювання 59, 76, 77, 252, 257
Ринок цінних паперів (фондовий ринок) 223, 250, 257	Фінанси як економічна категорія 30, 252, 257
Система ЄСТS 12, 250, 257	Фінансова система 53, 69, 72, 252, 257
Система оподаткування 162, 250, 257	Фінансовий інструмент 221, 252, 257
Собівартість продукції 82, 250, 257	Фінансовий менеджмент 83, 252, 257
Спеціаліст у сфері фінансів 15, 250, 257	Фінансовий ринок . 257
Спеціальні мита 192, 250, 257	Фінансовий супермаркет . 258
Ставка податку 154, 250, 257	Фінансові посередники 219, 230, 253, 258
Статутний капітал 84, 250, 257	Фінансові ресурси 75, 80, 83, 85, 104, 109, 253, 258
Структура банківської системи 129, 145, 146, 250, 257	Фінансові ресурси суб'єктів господарювання 80, 253, 258
Субвенція 119, 251, 257	Фонд виплати дивідендів . 258
Суб'єкти оподаткування або платники 162, 250, 257	Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) 143, 253, 258
Субсидія 251, 257	Фонд оплати праці . 258
Тарифні методи 189, 251, 257	Холдинг 93, 253, 258
Товариство з додатковою відповідальністю 251, 257	Централізовані фінанси 253, 258
Управління фінансами 62, 63, 251, 257	Ціна 44, 214, 254, 258
Управління фінансовими ресурсами 83, 251, 257	Цінний папір 226, 254, 258
Ухилення від сплати податків 156, 251, 257	

Навчальний посібник

ВСТУП ДО ФАХУ

*За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора Ситник Н.С.*

Комп'ютерне верстання
В. Ситник

Формат 60x84/16.
Умовн. друк. арк. 14,88. Тираж 300 прим.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000

С В І Д О Ц Т В О
про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК № 13059 від 01.11.2018 р.

Видруковано з го
тових діапозитивів
у ФОП Стадник С.О.
79034, Україна, м. Львів, вул. Навроцького, 69,
тел. (38-032) 247-99-82,
Свідоцтво держреєстру: серія ВО2, №967439 від
21.09.2009